

Cât de bine ne cunoaștem

**Din istoria comunităților naționale din
Voivodina**

2017

**Secretariatul Provincial pentru Educație, Reglementări, Administrație și
Minoritățile Naționale – Comunitățile Naționale**

Proiectul:

**AFIRMAȚIA MULTICULTURALISMULUI
ȘI TOLERANȚEI ÎN VOIVODINA**

CÂT DE BINE NE CUNOAȘTEM
Din istoria comunităților naționale din Voivodina

Novi Sad
2017

**Secretariatul Provincial pentru Educație, Reglementări, Administrație și Minoritățile Naționale –
Comunitățile Naționale**

Proiectul

AFIRMAȚIA MULTICULTURALISMULUI ȘI TOLERANȚEI ÎN VOIVODINA

CÂT DE BINE NE CUNOAȘTEM

Din istoria comunităților naționale din Voivodina

Autorii textelor:

Milan Micić

dr. Tibor Pál

Kalman Kuntić

dr. Zoltán Mészáros

Árpád Papp

Mirko Grlica

Ágnes Ózer

Olgica Ninkov Kovačev

Milkica Popović

Ljubica Otić

др. Јанко Рамач

mr. Mircea Măran

Jaroslav Miklović

Lector:

Aleksandra Pešić

Introducerea textului(redactarea tehnică):

Marica Finčur

Cetinka Svitlica

Ilustrațiile din foto-arhiva personală a lui Ivan Kukurov

Novi Sad

2017

CUVÂNT ÎNAINTE	10
INTRODUCERE	11
1. IDEEA, DENUMIREA ȘI GRANITELE VOIVODINEI	11
1.1. Ideea privind formarea Voivodinei.....	11
1.2. Originea denumirii Voivodina.....	12
1.3. Granițele Voivodinei.....	12
2. ISTORIA REGIUNII VIITOAREI VOIVODINE ÎNAINTEA APARIȚIEI TURCILOR	13
2.1. O scurtă prezentare a istoriei Voivodinei până la finele secolului al IX-lea.....	13
2.2. Voivodina de la colonizarea maghiarilor până la cuceririle turcești.....	14
CAPITOLUL I	17
DE LA CĂDEREA DESPOȚIEI SÂRBEȘTI PÂNĂ LA MOARTEA ÎMPĂRATULUI JOSEPH (IOSIF) AL II—lea	17
1. DE LA CĂDEREA DESPOTIEI SÂRBEȘTI (1459) PÂNĂ LA BĂTĂLIA DE LA MOHACS (1526)	17
1.1. Pătrunderea otomanilor și consecințele.....	17
1.2. Sremul și Banatul sub primele năvăliri ale turcilor.....	17
1.3. Primul despot sârb în Ungaria.....	18
1.4. Intrarea feudalilor sârbi în rândul nobilimii ungare, moșiile lor în Ungaria și primele migrări ale sârbilor.....	18
1.5. Date istorice și mistice despre luptele comune.....	19
1.6. Apărarea Belgradului și evocările legate de ea.....	19
1.7. Prăbușirea despoției sârbești și consecințele ei.....	19
1.8. Modul de viață militară devine o caracteristică trainică a sârbilor.....	20
1.9. Ungaria rămasă singură în lupta împotriva otomanilor și despoții sârbi în Ungaria.....	20
1.10. Sârbi în alte bătălii în slujba regilor ungari.....	21
1.11. Primul semnal al toleranței și colonizarea în continuare a sârbilor.....	21
1.12. Dizolvarea titlului de despot, relațiile sârbo-valahe și sârbo-croate.....	22
1.13. Răscoala lui Dozsa.....	22
1.14. Prăbușirea Ungariei medievale, pierderea liniei de apărare din sudul Belgradului.....	22
1.15. Bătălia de la Mohacs și prăbușirea Ungariei.....	23
2. DE LA BĂTĂLIA DE LA MOHACS (1526) PÂNĂ LA PACEA DE LA KARLOVAC 1599	23
2.1. Împăratul Jovan Nenad.....	24
2.2. Asediul Vienei în anul 1529 și înfrângerea rezistenței în Ungaria.....	24
2.3. Consolidarea în continuare a elementului sârboslav în Ungaria de Sud și starea continuă de război.....	25
2.4. Ocuparea Budei și consecințele ei.....	25
2.5. Incursiunile în continuare ale osmanlâilor.....	25
2.6. Teritoriul Voivodinei în Imperiul Otoman.....	26
2.7. Prima Răscoală Sârbească împotriva osmanlâilor și apărarea organizată a restului Ungariei.....	26
2.8. Primele documente privind toleranța religioasă.....	27
2.9. Perioada războaielor habsburgice-otomane.....	27
2.10. Al doilea război (1593-1606) așanumitul Război de cincisprezece ani) și răscoalele sârbilor.....	27
2.11. Răsunetul răscoalei.....	28
2.12. Înăbușirea răscoalei în Banat.....	28
2.13. Evocări despre răscoala din Banat.....	29
2.14. Întorsătură în relațiile habsburgice-otomane.....	29
2.15. Marele război vienez (1683-1699).....	30
2.16. Sârbi în Marele război vienez.....	30
2.17. Pătrunderea conducătorilor austrieci de oști în inima Balcanilor.....	30
2.18. Marea migrare a sârbilor, primirea lor în Ungaria de Sud și Croația și privilegiile.....	31
2.19. Đorđe Branković –vizionar, om de știință, istoric, scriitor.....	31
2.20. Noul val de refugiu.....	32
2.21. Cursul și consecințele Marelui război vienez.....	32

2.22. Bătălia de la Senta.....	32
2.23. Pacea de la Karlovac.....	33

3. DE LA PACEA DIN KARLOVAC (1699) ȘI PÂNĂ LA MOARTEA LUI IOSIF AL II-lea (1790).....

3.1. Noi încercări și noua situație în secolul al XVIII-lea.....	33
3.2. Acomodarea sârbilor în noiile teritorii.....	34
3.3. Ținuturile noastre în noul context istoric.....	34
3.4. Rolul bisericii ortodoxe în societatea sârbă.....	35
3.5. Rolul patriarhului și a soborurilor bisericești-populare.....	35
3.6. Curtea de la Viena și politica ei față de sârbi și legăturile dintre ierarhia Bisericii Sârbe și Curte.....	36
3.7. Barocul în Voivodina.....	37
3.8. Problemele toleranței religioase.....	37
3.9. Legăturile sârbo-ruse culturale și religioase.....	38
3.10. Legăturile sârbilor cu Europa Centrală și popoarele cu care au conviețuit.....	38
3.11. Începuturile noii elite sârbești: nobilimea.....	39
3.12. Nobilimea sârbă și alfabetismul (mai multe variante ale limbii sârbe).....	39
3.13. Formarea Graniței militare.....	40
3.14. Viața în cadrul Graniței militare.....	41
3.15. Războaiele în care au participat grănicerii din Graniță.....	41
3.16. Răscoala lui Rakoczi.....	42
3.17. Războaiele din secolul al XVIII-lea Războiul de la Varadin.....	42
3.18. Războaiele din secolul al XVIII-lea Războiul de succesiune austriacă.....	42
3.19. Războaiele austro-turce și cursul mai liniștit al istoriei în acest teritoriu.....	43
3.20. Orașele din teritoriul Graniței militare.....	43
3.21. Puterea civilă, județeană în teritoriul viitoarei Voivodine.....	43
3.22. Problemele populației de la sate.....	44
3.23. Haiducia.....	44
3.24. Orașele regale libere.....	45
3.25. Reorganizarea Graniței militare și reacția la aceasta.....	46
3.26. Rezistența grănicerilor reîncorporării în Ungaria.....	47

4. MIGRĂRILE.....

4.1. Colonizarea germanilor.....	48
4.2. Colonizarea sârbilor.....	49
4.3. Colonizarea croaților.....	49
4.4. Colonizarea maghiarilor.....	50
4.5. Colonizarea românilor.....	50
4.6. Colonizarea slovacilor.....	51
4.7. Colonizarea rutenilor.....	52
4.8. Evreii din Voivodina.....	53
4.9. Popoare despre care au – nu au rămas decât evocări.....	53
4.10. Colonizarea și originea romilor.....	54
4.11. Consecințele colonizării teritoriului viitoarei Voivodine.....	55

5. DEZVOLTAREA CIVILIZATORIE ȘI CULTURALĂ ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA.....

5.1. Procesul de irigare și construcții.....	56
5.2. Dezvoltarea culturală.....	56
5.3. Dezvoltarea învățământului în Ungaria de nord și mai larg.....	57
5.4. Literatura.....	57
5.5. Pictura.....	57

CAPITOLUL II.....

ISTORIA POPOARELOR DIN VOIVODINA ÎN ÎNDELUNGATUL SECOL AL XIX (1790-1914).....

1. DE LA DOMNIA LUI LEOPOLD AL II-LEA PÂNĂ LA REVOLUȚIA DIN ANUL 1848.....

1.1. Conflictul dintre nobilimea maghiară și Ioseph al II-lea.....	59
1.2. Mișcarea nobilimii maghiare.....	59
1.3. Domnia lui Leopold al II-lea și complotul iacobinilor maghiari.....	60
1.4. Soborul de la Timișoara.....	60
1.5. Influența Revoluției franceze burghize.....	61
2. RĂZBOIELE LUI NAPOLEON , REVOLUȚIA SÂRBEASCĂ , VIAȚA ECONOMICĂ ȘI SOCIALĂ.....	62
2.1. Habzburgii în noua constelație europeană.....	62
2.2. Problemele interne ale Monarhiei Habsburgice.....	62
2.3. Răspunsul Habsburgilor la noile încercări și la absolutism.....	62
2.4. Ultimul război austro-turc și Prima Răscoală Sârbească.....	62
2.5. Imaginea dezvoltării economice în urma războielor, consecințele și statutul nobilimii.....	63
2.6. Agricultură.....	64
2.7. Meșteșugăritul și industria.....	65
2.8. Comerțul.....	65
2.9. Caracteristicile de bază ale societății în Ungaria.....	66
3.PERIOADA REFORMELOR, TREZIREA NAȚIONALĂ ȘI VIAȚA CULTURALĂ.....	67
3.1. Contele Széchenyi István și ideea de reorânduire a Ungariei.....	67
3.2. Primul sobor maghiar reformativ.....	67
3.3. Soborul în perioada 1832-1836 și prezentarea lui Kossuth Lajos.....	68
3.4. Ultimul sobor de clasă din Ungaria.....	68
3.5. Structura națională drept premisă pentru trezirea mișcărilor naționale.....	69
3.6. Trezirea națională a nemților, românilor, slovacilor rutenilor și românilor.....	69
3.7. Rolul clerului și inteligenței la trezirea națională a sârbilor, românilor, slovacilor și rutenilor.....	69
3.8. Ilirismul la Croați.....	71
3.9. Romii în îndelungatul secol al XIX-lea.....	72
3.10. Reforma limbii sârbe, Vuk Stefanović Karadžić.....	72
3.11. Dezvoltarea culturii sârbe în Ungaria, "Matica srpska" și "Tekeljanum".....	72
3.12. Avansarea culturii și îmbunătățirea sistemului școlar.....	73
3.13. Concluzie.....	73
4. REVOLUȚIA BURGHEZĂ ȘI RĂZBOIUL DE ELIBERARE A UNGARIEI(1848/1849).....	74
4.1. Începutul revoluțiilor europene 1848/1849.....	74
4.2. Revoluția din Viena.....	74
4.3. De la revoluție până la războiul de eliberare.....	74
4.4. Revoluția din Pesta, început glorios fără vărsări de sânge și primul guvern maghiar responsabil parlamentului.....	74
4.5. Cererile intelectualilor sârbi și primele neliniști.....	75
4.6. Delegația sârbilor voivodineni la Bratislava.....	76
4.7. Adunarea din mai și Voivodina Sârbească.....	76
4.8. Începuturile conflictelor armate.....	76
4.9. Naționalitățile în Revoluția din 1848/49.....	77
5. RĂZBOIUL PENTRU ELIBERAREA UNGARIEI DE SUB AUTORITĂȚILE HABSBUGICE, PROCLAMAREA INDEPENDENȚEI ȘI PRĂBUȘIREA.....	77
5.1. Revoluția și problema naționalităților.....	77
5.2. Planurile curții austriece privind înnăbușirea revoluției maghiare și atacul asupra ei.....	78
5.3. Primele victorii ale armatei revoluționare și întorsătura de război.....	78
5.4. Noul împărat și noile succese ale habsburgilor.....	78
5.5. Expediția de primăvară a armatei revoluționare.....	78
5.6. De la detronare până la eșuarea revoluției.....	78
5.7. Teroarea în Ungaria.....	79
6. PERIOADA NEOABSOLUTISMULUI (1849-1860).....	80
6.1. Absolutismul lui Bah.....	80
6.2. Criza Absolutismului lui Bah.....	80
6.3. Situația politică a maghiarilor și sârbilor pe timpul Absolutismului lui Bah.....	81

7. PROVIZORIUMUL ȘI ÎNȚELEGEREA AUSTRO-UNGARĂ.....	81
7.1. Modernizarea în cadrele absolutismului și provizoriumului.....	81
7.2. Maghiarii în sistemul lui Smerling.....	82
7.3. Concepțiile soluționării statutului Ungariei.....	82
7.4. Mișcarea sârbească din anii șaizeci ai sec. al XIX-lea.....	82
7.5. Soborul de stat în anul 1865 și încheierea Acordului austro-ungar (1867) și maghiaro-croat (1868).....	83
8. PERIOADA DUALISMULUI (1867-1918).....	83
8.1. Stabilizarea orânduirii dualiste și partidele politice.....	83
8.2. Comunitatea sârbilor din Ungaria cu o viață politică autohtonă.....	84
8.3. Consolidarea sistemului dualist și stabilizarea sistemului politic și juridic din Ungaria.....	85
8.4. Criza sistemului dualist.....	85
8.5. Problema națională (națiunile în Ungaria) și încercările de reglementare a problemelor comunităților naționale.....	86
8.6. Reprezentarea națiunilor nemaghiare în politică și conflictul elitelor politice.....	87
8.7. Situația în preajma Primului Război Mondial.....	88
9. SOCIETATEA, ECONOMIA, EDUCAȚIA ȘI CULTURA.....	88
9.1. Clasele în societatea maghiară.....	88
9.2. Industrializarea.....	88
9.3. Situația Voivodinei de azi în sistemul economic al Ungariei.....	89
9.4. Școlarizarea, învățământul universitar și sportul.....	91
9.5. Contribuția regiunilor noastre la dezvoltarea culturii.....	92
ORAȘELE.....	94
PERSONALITĂȚI.....	106

CUVÂNT ÎNAINTE

Istoria Voivodinei este specifică și ea a dus la formarea unei societăți multietnice și multiconfesionale. Aceasta o face să fie un mediu complex și bogat. Trebuie să știm cât mai multe despre formarea și dezvoltarea Voivodinei, pentru ca toate aceste bogății ale ei să ne poată înnobila. Suntem convinși că cititorii, după ce vor face cunoștință cu această prezentare scurtă a trecutului popoarelor din teritoriul Voivodinei, vor trage învățături din exemplele istorice care le vor călăuzi drumul spre viitor, asigurând conviețuirea și în continuare a acestor popoare în spiritul toleranței, cooperării și respectului reciproc. Cât de bine de cunoaștem va determina și măsura în care ne va înnobila bogăția culturală și istorică a spațiului în care trăim. Dreptul de a face cunoștință cu diferite culturi, limbi și de a accepta aceste diversități, contribuie la o armonie benefică pentru noi toți.

Acest text este, în primul rând, merit celor tineri, respectiv elevilor pentru a le prezenta date din trecutul comun al popoarelor (germani, maghiari, sârbi, slovaci, români, ruteni, evrei, etc.) care au trăit și care trăiesc în teritoriul Voivodinei de astăzi. În elaborarea textului autorii au fost călăuziți de ideea ca, pe lângă prezentarea evenimentelor istorice globale cunoscute, să invoce și anumite specificuri și detalii care sunt strict legate de acest teritoriu. Datele și procesele prezentate sunt preluate din istoriografia popoarelor invocate, ele prezentând pentru unii noutăți care vor contribui la o cunoaștere reciprocă cât mai bună. Cu prilejul prezentării istoriei politice, autorii broșurii s-au străduit să amplaseze evenimentele într-un cadru social, economic și cultural, pentru a se obține o imagine completă a evenimentelor. Pe lângă întrepătrunderi reciproce și o conviețuire și cooperare îndelungată, popoarele de aici au avut în istoria lor și perioade grele, mai ales pe durata războielor. Intenția autorilor a fost ca ciocnirile, care au fost parte a realității noastre, să le prezinte obiectiv și din mai multe aspecte. Trebuie menționat că și în momentele de grea încercare au fost și momente care merită evocate, precum și exemple de cooperare.

INTRODUCERE

1. IDEEA, DENUMIREA I GRANIȚELE VOIVODINEI

Denumirea Voivodinei și granițele ei trebuie urmărite din aspectul dezvoltării istorice. Pe parcursul istoriei, diferite teritorii au purtat numele "voivodina" (în Polonia și astăzi această denumire o poartă un nivel al organizației teritoriale). În istoria sârbilor, Voivodina are o semnificație specifică. Ea a semnat tendința sârbilor de a-și forma o autonomie într-un teritoriu al Ungariei. Această idee nu a fost străină sârbilor, deoarece un anumit grad de autonomie a fost garantat și înaintea formării unității teritoriale cu o asemenea denumire. Voivodina nu este importantă doar pentru sârbi; celelalte popoare au acceptat-o la fel ca provincie în care își pot realiza, atât interesele comune, cât și pe cele speciale.

1.1. Ideea privind formarea Voivodinei

Ideea privind formarea Voivodinei ca regiune sârbească autonomă în cadrul Imperiului Habsburgic, a existat deja în perioada migrării sârbilor sub conducerea lui **Arsenije III Čarnojević**, fiind prezentată, pentru prima dată, la Soborul popular-bisericesc de la Baia, în anul 1694. La Soborul de la Timișoara, din anul 1790, a fost formulată revendicarea

principală ca sârbilor, în baza privilegiilor, să li se determine un teritoriu special, lucru care s-a și realizat în perioada anilor 1849-1860. Deci Voivodina, într-o formă diferită de cea de astăzi, s-a format pentru prima dată în secolul al XIX-lea. Voivodatul Serbiei și Banatului Timișean, atunci format, a fost sârbesc doar în privința denumirii. Anume, în el cei mai numeroși au fost românii, limba oficială a fost germana, iar sediul Voivodatului a fost la Timișoara. Trebuie accentuat că aceasta a fost perioada absolutismului (absolutismul lui Bach) și centralizarea completă a puterii în Imperiul Habsburgic. După căderea absolutismului lui Bach, a început decentralizarea puterii în Austria și Ungaria, care după o scurtă întrerupere, a continuat și după încheierea Acordului austro-ungar. În acea perioadă au fost refăcute județele în întreaga Ungarie, iar în anii șaptezeci ai secolului al XIX-lea au fost dizolvate unele unități teritoriale care au fost formate în baza privilegiilor din perioada feudalismului (în spațiul nostru acestea au fost Granița militară, Districtul –comitatul–Văii Tise (Potisje), Districtul – comitatul - Kikindei Mari (Velikokikinski). În perioada administrației dualiste a fost instituită o administrație de stat modernă a Ungariei, care s-a reflectat și în spațiul nostru. Concomitent cu aceasta, în diferite programe la

soboruri s-a amintit deseori regiunea autonomă sârbă, pe alocuri doar la nivel de județe, iar pe undeva la nivel de regiune mai largă. Aceasta a fost exprimat la Soborul de la Bunăvestire și în Programul de la Bécskerek (Bečkerek) al Partidului lui Miletić. Aceste revendicări au rămas un punct de referință în programul național sârb până la sfârșitul Primului Război Mondial și formarea Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor la 1 decembrie 1918. Semnificația noțiunii de Voivodina s-a schimbat pe parcursul istoriei, precum și teritoriul pe care l-a cuprins. Elita culturală și politică a sârbilor în Ungaria de Sud, ulterior și a altor popoare, și-a dat aportul la schimbarea acestei noțiuni.

1.2. Originea denumirii Voivodina

Voivodina și-a primit numele la Adunarea din mai de la Sremski Karlovci, care a avut loc în perioada 1-3 mai 1848. (între 13 și 15 mai după Calendarul gregorian). când deputații populari au proclamat Voivodina Sârbească care, în baza articolului 72 din Constituția (impusă) din 4 octombrie 1849, a primit denumirea de Voivodatul Serbia și Banatul Timișean. Sârbii în ea nu au putut să-și exercite, în mod corespunzător, dreptul la autoguvernarea locală. În urma căderii absolutismului lui Bach, statul a fost decentralizat. A fost reînnoită puterea județeană în Ungaria și Croația, iar Voivodina Sârbească a fost desființată la 27 decembrie 1860. **Svetozar Miletić**, deja în anul 1861 publică așanumitul „Tucindanski članak» care devine programul sârbilor voivodineni prezentat la Adunarea de la Bunăvestire din 2 aprilie a aceluiași an. Revendicarea principală a sârbilor la această Adunare a fost redobândirea regiunii autonome sârbești Voivodina. Programul de la Bécskerek din 1869 se

bazează doar implicit pe hotărârile Adunării de la Bunăvestire, care a rămas punctul principal al programului național sârb până la sfârșitul Primului Război Mondial și formarea Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor.

După formarea primului stat iugoslav denumirea de Vovodina a fost folosită printre oponenții unitarismului și centralismului care au pledat pentru o mai mare independență economică și competențe administrative ale Voivodinei. Mișcarea voivodineană "Prečanski pokret" a fost condusă de avocatul din Panciova **Dušan Duda Bošković**, democrat individual.

După Cel de al Doilea Război Mondial a fost formată Provincia Autonomă Voivodina, ca parte integrantă a Republicii Serbia, cu scopul păstrării diversității naționale și culturale ale regiunilor Bačka, Banat și Srem.

1.3. Granițele Voivodinei

Granițele Voivodinei au apărut și s-au schimbat de-a lungul istoriei. Granițele actuale ale Republicii Serbia spre România și Ungaria au fost definite după Primul Război Mondial. Sectorul de grăniceri în Baranja, Bačka și Banat a fost stabilit între anii 1919-1923. Prin Acordul privind armistițiul încheiat între armata sârbească și maghiară la Belgrad, pe data de 13 noiembrie 1918, armata sârbească preia linia Barač-Pečuj-Baja-Szeged iar la răsărit linia Arad-Lugoj-Caransebeș-Mehadia-Orșova.

Prin Tratatul de pace de la Paris, care a fost încheiat cu Ungaria la palatul Trianon, pe data de 4 iunie 1920, unitățile sârbești au fost obligate ca, până la 20 august 1921, să se retragă din o parte a Baranj-ei, din așanumitul Triunghiul Baranj-ei (Baranjski trokut) Nemulțumiți cu o asemenea soluție croații și sârbii din Baranja au proclamat Republica

Baranja independentă care, în urma retragerii armatei sârbești, a fost desființată. O parte a populației slave a pledat pentru Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor.

Delimitarea cu România s-a terminat în anul 1923, contururile liniei de frontieră fiind trasate deja în anul 1919, astfel că Regatului SCS i-a aparținut o treime din suprafața Banatului pe lângă Tisa și Dunăre.

Fosta frontieră republicană, astăzi frontieră de stat, cu Republica Croația, a fost trasată după Cel de al Doilea Război Mondial, când, respectând principiul majorității etnice, Croației i-a aparținut partea iugoslavă a Baranj-ei și Zapadni Srem, pe când partea de răsărit a Sremului a fost anexat Voivodinei, respectiv Serbiei.

Astfel, teritoriul Voivodinei actuale a intrat în componența noului stat, denumit ulterior Iugoslavia. Provincia Autonomă Voivodina s-a format abea după Cel de al Doilea Război Mondial din cauza specificurilor ei naționale, confesionale, economice și de altă natură, ca parte a Republicii Serbia, cu scopul de a se păstra diversitatea națională și culturală a regiunilor Bačka, Banat și Srem. O astfel de Voivodină există și astăzi.

Granița administrativă a provinciei spre Serbia Centrală, a fost determinată în așa fel că comunele Zemun și Novi Beograd, din partea de sud-est a Sremului și comuna Palilula, din partea de sud-vest a Banatului au fost anexate Orașului Belgrad. Drept recompensă Voivodinei i-au fost alipite șase sate din Mačva.

De-a lungul istoriei populația în Voivodina a imigrat din diferite părți, astfel că istoria Voivodinei se poate percepe doar ținând cont de influența evenimentelor europene și balcanice generale asupra istoriei Serbiei și Ungariei, mai puțin a României și

Croației, precum și asupra istoriei tuturor popoarelor care trăiesc în ea.

2. ISTORIA REGIUNII VIITOAREI VOIVODINE ÎNAINTEA APARIȚIEI TURCILOR

2.1. O scurtă prezentare a istoriei Voivodinei până la finele secolului al IX-lea

Teritoriul Voivodinei, în sens geografic, aparține câmpiei Carpaților. Cursul Dunării, apropierea Peninsulei Balcanice, cununa Carpaților, sunt foarte importante pentru istoria sa. Strămutările în perioada preistoriei au început, de cele mai dese ori, chiar din Balcani, lucru care s-a repetat și în etapele următoare. Din Carpați izvoresc mai multe râuri care își continuă cursul în Câmpia Panonică și se varsă în Dunăre, care din vremuri de demult a legat teritoriile îndepărtate ale Europei.

În teritoriul Voivodinei nu există rămășițe umane ale paleoliticului, cu toate că asemenea rămășițe au fost găsite în Câmpia Carpaților și în Balcani. Cu toate că există vetre arheologice mai vechi, este sigur că oamenii de Neanderthal au ajuns în Câmpia Carpaților în perioada anilor 140-130.000 î.e.n.

Perioada mezoliticului în depresiunea Carpaților a durat din anul 8.000 până în anul 3.500 î.e.n. Pe lângă Dunăre a fost dezvoltată cunoscuta cultură Vinča, care a fost direcționată spre râu, vetrele arheologice ale acesteia găsindu-se pe malul drept al Dunării. În jurul anului 3500 î.e.n. a apărut cultura Crișului (Kereš-Körös-Criș) în care, pe lângă pescuit, apare și agricultura. Deoarece poporul culturii Crișului s-a ocupat și de zootehnie, cultura lor s-a extins și se presupune că atunci teritoriul Voivodinei actuale a fost populat mai dens.

În perioada secolelor al XXVI-lea și al XIX-lea î.e.n. a existat Epoca Cuprului în depresiunea Carpaților. În această epocă cele mai cunoscute culturi sunt cultura tisapolgar și bodrogkerestur.

Epoca Bronzului a cuprins perioada anilor 1900-900 î.e.n. În această perioadă au apărut noi locuitori în Depresiunea Carpaților, cea mai cunoscută fiind cultura tószeg-toseg (Tószeg). Atunci a început să se folosească plugul la cultivarea pământului, dezvoltându-se și zootehnia, precum și alte ramuri ale economiei, comerțul și meșteșugăritul.

Cuceririle Epocii Fierului au ajuns în Câmpia Panonică din apus. Cultura acelor timpuri era cultura hallstatt. Studiarea acestei culturi a fost împovărată de modul de înmormântare din acele vremuri: morții au fost arși, iar urnele cu cenușă au fost depuse în pământ. Au fost construite fortărețe din pământ. Societatea de atunci a fost deja diferențiată și a cuprins pătura ostașilor, sclavilor și slujitorilor.

În preajma anului 550 î.e.n. sciții au populat Câmpia Panonică. Există și izvoare scrise despre ei, lăsate de greci. Au populat părțile de est din Balcanii. nu au distrus băștinașii ci s-au contopit cu ei.

În preajma anului 300 î.e.n. au apărut celții, iar cei mai importanți dintre ei pentru Voivodina au fost scordiscii. Cultura specifică lor a fost cultura La Tène. Au folosit secera și plugul de oțel, a fost dezvoltat olăritul și comerțul, mai ales cu romanii. A apărut poporul panonilor, după care acest ținut și-a primit numele, respectiv după care romanii au denumit teritoriul nou-cucerit. Pe lângă cei amintiți, în întreaga depresiune a Carpaților au trăit încă vreo zece popoare.

Romanii, în secolul I î.e.n. s-au extins și și-au consolidat puterea în Balcani și Depresiunea Carpaților. La

începutul acestei ere și-au instalat puterea până la Dunăre și i-au distrus pe toți cei incitați la răscoală de iliri și celți. Nu și-au instalat puterea pe malul stâng al Dunării (excepție fiind Ardealul, unde au fost prezenți mai mult de un secol) astfel că teritoriul Bačka nu a aparținut Imperiului Roman. În secolul I î.e.n. o parte a teritoriului pe malul stâng al Dunării. a intrat în componența Marii Uniuni a Nobilimii Dace sub conducerea regelui **Burebista**. Dacii, asemenea celților, au fost purtătorii culturii La Tène și se consideră predecesori ai poporului român.

Cuceritorii romani nu au distrus băștinașii, cu toate că aceștia au acceptat cu toții organizarea puterii romane. La fel, a început procesul îndelungat de romanizare. Romanii și-au însușit caracteristicile culturilor cu care au ajuns în contact, iar restul popoarelor au primit caracteristicile culturii romane, care a avut o importanță decisivă. În teritoriul administrat de romani au ajuns locuitori din aproape toate părțile imperiului. Religiiile ajunse din Est au fost foarte importante. Provincia Panonia a înflorit, iar în secolul al III-lea al e.n. a jucat un rol decisiv în perioada tulburată de lupte permanente pentru cucerirea tronului împărațesc. Câțiva dintre împărați au fost originari din Panonia.

În aceeași perioadă, începând cu anii 20 ai e.n., la granițele Imperiului Roman, mai ales în Bačka au apărut sarmații și iagizii, popoare de origine iraniană. Acest popor de călăreți a trăit în triburi, dintre care unul a avut un rol călăuzitor. Începând cu secolul al II-lea al e.n. crește influența popoarelor germane. Romanii au cucerit Dacia la începutul secolului al II-lea al e.n. Provincia Romană Dacia a cuprins părți ale României actuale: Transilvania (Ardealul), Banatul și Oltenia. Din ținuturile care se găsesc

astăzi în componența Voivodinei, provinciei romane Dacia i-a aparținut partea de sud a Banatului. Romanii au pierdut Dacia (Ardealul) în anul 271. După aceasta, în teritoriul numit astăzi Voivodina, apare un nou popor, alanii.

Romanii trebuiau să renunțe la Provincia Panonia în secolul al IV-lea, din cauza noului val de migrații ale popoarelor pe care l-au provocat hunii trecând peste Volga, în anul 375. Pe lângă popoarele germene, printre care cei mai importanți erau goții, s-au colonizat și alanii. În secolul al V-lea erau tot mai mulți germani în Câmpia Panonică, dar începând cu secolul al V-lea hunii au un rol tot mai important. În perioada anilor 401 și 410 hunii ocupă Alföld-ul și își trec centrul statului între Dunăre și Tisa. După moartea lui Atila popoarele germane au devenit independente și au început să împartă între ei Câmpia Panonică. Și hunii au început să se divizeze, o parte din ei au părăsit depresiunea Carpaților plecând spre răsărit și sud.

Ostrogoții, în anul 456, au devenit dominanți în Câmpia Panonică, dar și-au pierut acest statut în anul 471 din cauza incursiunilor asupra Italiei. Locul lor a fost preluat de gepizi, care în anul 568 au fost învinși de langobarzi în alianță cu avarii. Langobarzii (după care Lombardia își primește numele) în același tip părăsesc depresiunea Carpaților de teama avarilor.

Odată cu venirea avarilor se formează o stabilitate relativă. Ceea ce prezentau germanii pentru huni, slavii prezentau pentru avari. Laolaltă cu avarii în Câmpia Panonică s-au instalat și slavii, făcând împreună incursiuni în Bizanț. În anul 582 avarii au ocupat Sirmium-ul, care a fost unul din centrele Imperiului Roman și pe care **Ammianus Marcellinus** l-a numit *mamă a tuturor orașelor*.

În anul 626 avarii au suferit înfrângere la Constantinopol. Slavii s-

au instalat în Balcani și înainte de această perioadă, ajungând și în Peloponez. Cu toate că khaganatul avar nu a fost distrus slavii, indiferent de avari, fac incursiuni și se instalează în Balcani. Statul bulgar a fost format în anul 680. După colonizare bulgarii periclitizează puterea avarilor bizantini.. În anul 796 francii întreprind atacuri decisive împotriva avarilor înfrângându-le statul, împovărat de conflicte interne. Francii au ocupat teritoriul până la Dunăre, iar bulgarii și-au extins puterea până la Tisa. Teritoriul între aceste două râuri a fost pustiit în cursul secolului al IX-le, când aici ajunge un nou val al slavilor. În partea de vest a Câmpiei Panonice, slavii conduși de **Pribin** și **Kocelj**, formează statul lor de scurtă durată (840-870). Se crede că Câmpia Panonică a fost pustiită de franci și bulgari. Avarii și slavii rămași au trăit în comunități mai puțin compacte, lucru care a facilitat maghiarilor colonizarea și organizarea rapidă a puterii.

2.2. Voivodina de la colonizarea maghiarilor până la cuceririle turcești

Teritoriul Voivodinei actuale (Bačka, Banat și Srem) în cursul istoriei a fost cuprins de multe migrații ale diferitor popoare. În evul mediu (de la venirea maghiarilor în Câmpia Panonică, anul 896) și noul secol, cu excepția perioadei domniei turcilor (1526-1699) și până în anul 1918 s-a găsit în cadrul Regatului Ungariei.(Ungaria). A fost cunoscută sub denumirea de Ungaria de Sud, fiind cu precădere inclusă în sistemul județelor maghiare. (județele Criș, Cuvin, Timiș Torontal; Bačka s-a găsit în cadrul județelor Bačka și Bodros, iar Sremul a fost în cadrul județelor Srem și Vukovar), care în mai multe perioade și-au schimbat denumirile și

granițele. Deja din Evul mediu, în special începând cu secolul al XVIII-lea, acest spațiu din punct de vedere național și confesional a fost mixt. Cu toate că nu se dispune de izvoare sigure, se presupune că acest teritoriu a fost populat de maghiari, slavi, români de religie ortodoxă și catolică. Se presupune că populația slavă a trăit cu preponderență în partea de sud a Banatului și Sremului iar populația croată, care s-a servit de "ikavica", în Sremul de Vest și Nord.

În Evul mediu Ungaria a fost un stat important. Dinastia dominantă Arpadović a avut un spectru larg de relații politice și familiale. Primul rege al Ungariei **Szent Istvan** (1000-1038) în opera sa Avertizări (Intelmek) a scris fiului său: *Țara cu o limbă și un obicei este slabă și sensibilă. De aceea, fiule, îți ordon ca pe cei nou-veniți cu bună credință să-i sprijini și apreciezi pentru ca să se simtă bine la tine și să nu-și dorească un alt loc.....* De fapt, din cele cuprinse în izvoarele istorice se poate deduce că în Ungaria au venit de bună voie din toate părțile Europei, iar Arpadovići și-au stabilit relații familiale în toate ținuturile Europei, precum și în Serbia. Înainte ca Serbia să devină regat, **Vak Bela II – Orbul** (1131-1141) s-a căsătorit cu Jelena (Ilona), fiica marelui jupan Uroș. Ea și fratele ei Beloș au jucat un rol important la Curtea ungară, poate și pe motivul că **Bela II** era nevăzător. Mai târziu, în perioada luptelor între **Dragutin** și **Milutin, Dragutin** (1276-1282) s-a atașat dinastiei Arpadović reușind ca principesa **Katarina** (Katalin) să-i devină soție.

Domnitorii sârbi s-au căsătorit foarte des cu soții din familii domnești și de nobili din țările vecine, lucru care a dus la consolidarea relațiilor între țări și a contribuit la stabilitatea relațiilor de bunăvecinătate. Este clar că, căsătoria regelui sârb **Dragutin**

Nemanjić cu principesa ungară Katarina (Katalin) în secolul al XIII-lea și a cneazului **Mihajlo Obrenović** cu contesa maghiară **Julia Hunyadi** în secolul al XIX-lea a avut același efect.

Legăturile în Evul mediu s-au schimbat precum și interesele Serbiei, Bulgariei, Bizanțului, (care deseori au fost foarte strâns legate) și Ungariei, începând ca perioadele de colaborare și conflict să se succedă. Însă, odată cu apariția osmanlâilor situația și relațiile dintre Serbia și Ungaria se schimbă drastic. Sub năvala osmanlâilor slăbește Imperiul Bizantin, dispare Bulgaria, Serbia își pierde unele din teritorii, partea centrală a Serbiei medievale devenind tot mai periclitată. Domnitorii statelor balcanice și ai Ungariei au înțeles că trebuie să-și unească forțele (cu toate că turcii, de nenumărate ori, au reușit să-i dezbină) deoarece numai în felul acesta aveau șansă pentru o apărare eficace. Ideea de asociere a fost realizată și în practică, însă nici forțele unite nu au putut să oprească Imperiul Otoman, în timpurile acelea foarte avansat și modern. A început o perioadă foarte grea pentru popoarele din Balcani și Ungaria. Statul sârb dispare, iar Ungaria își pierde o bună parte din teritorii, fiind limitată la un minimum, în cadrul statului Habsburgilor. Migările schimbă componența etnică a acestor teritorii, unele teritorii cu populație densă devin pustii, iar cuceririle civilizatorii ale Serbiei medievale și Ungariei dispar.

În această perioadă grea apare organizația sârbilor cu biserica care și-a schimbat rolul și în felul acesta a asigurat o supraviețuire multiseclară, fără stat. În același timp, teritoriul viitoarei Voivodine a fost mai puțin populat din cauza multor incursiuni și certuri locale. Această situație grea va face ca Voivodina, din cauza migrațiilor dese să devină un mediu multietnic și multiconfesional.

CAPITOLUL I

DE LA CĂDEREA DESPOTIEI SÂRBEȘTI PÂNĂ LA MOARTEA ÎMPĂRATULUI JOSEPH (IOSIF) AL II—lea

După o perioadă de aproape trei secole și jumătate, teritoriul Voivodinei de astăzi a aparținut Regatului Ungariei, ca după bătălia de la Mohacs (1526) și destrămarea statului maghiar să ajungă sub ocuparea turcească, sub care a fost aproape 150 de ani. La finele secolului al XVII-lea, pe durata Marelui război vienez, acest teritoriu a fost un adevărat câmp de bătălie între oștile austriece și turcești. S-a eliberat de sub ocuparea otomană la începutul secolului al XVIII-lea, când a început să se refacă, populaze și încorporeze în Monarhia habsburgică.

1. DE LA CĂDEREA DESPOTIEI SÂRBEȘTI (1459) PÂNĂ LA BĂTĂLIA DE LA MOHACS (1526)

1.1. Pătrunderea otomanilor

Pătrunderea otomanilor în Peninsula Balcanică și distrugerea statului feudal sârbesc, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea (Bătălia de la Moacs 1371 și Bătălia de la Kosovo 1389), a deschis drumul pătrunderii otomanilor spre Ungaria și Europa Centrală. În urma incursiunilor turcești poporul sârb s-a instalat tot mai mult la nord de Sava și Dunăre, în Ungaria de atunci, în teritoriul actual al Sremului, Banatului și Bačk-ei. Aceste migrări de la sfârșitul secolului al XIV-lea și până la sfârșitul secolului al XVIII-lea au caracterizat istoria

Balcanilor și Văii Dunării (Podunavlje). Pătrunderea turcilor în bazinul Văii Dunării a aprofundat ciocnirile seculare ale civilizației creștine și islamice. După bătălia de lângă orașul bulgar Nikopolj (1396) granița acestei *ciocniri între două lumi* a prezentat-o teritoriul din nordul și sudul Savei și Dunării. Sârbii și maghiarii, conduși de elitele lor medievale, de la Bătălia de la Nikopolje și până la Bătălia de la Mohacs (1396-1526) s-au apărut în comun în Serbia (în Pomoravlje-Valea Moravei) și în Ungaria de Sud.

1.2. Sremul și Banatul sub primele năvăliri ale turcilor

În urma înfrângerii cruciaților europeni la Nikopolj pe Dunăre, achingia turcească (cavaleria ușoară) a intrat în Srem și a pustiit Zemunul și Mitrovica. Aceste incursiuni au semnalizat regelui ungar **Zsigmond** (Sigismund) să înceapă să construiască fășia maghiară de apărare, care se va sprijini pe nordul Serbiei și râurile Sava și Dunăre. Nucleu acestui dig de apărare l-au constituit cetele feudalilor maghiari, numeroșii aventuriști și mercenari care au venit din Europa, precum și sârbii care laolaltă cu nobilimea lor au fugit de năvălirile turcești, au trecut Sava și Dunărea în prima jumătate a secolului al XV-lea și prin voința istoriei au devenit ostași la graniță.

În anul 1395 în Banat au sosit **Andrejaș** și **Dmitar**, fiii regelui sârb

Vukašin, și frații regelui **Marko** (Crăișorul Marko-Kraljević Marko) care ca vazal al sultanului otoman **Baiazid**, în același an a căzut în bătălia de la Rovine. **Andrejaš** a fost amintit, ultima oară, în anul 1399, iar **Dmitar** s-a amintit în perioada anilor 1404-1407 ca jupan al județului Zaranda și castelan (gospodar al orașului) Vilagos, oraș care se numește astăzi Siria și se găsește în România.

1.3. Primul despot sârb în Ungaria

O răscruce în linia de apărare a Regatului Ungar de turci a prezentat-o vazalitatea despotului sârb **Stefan Lazarevic** față de regele ungar **Sigismund**, instituită în anul 1403/04. Acest raport de vazalitate a prezentat includerea comună a elitei uniunii sârbe și ungare în apărare. Prin acest act s-au unit forțele de apărare a două state feudale împotriva incursiunilor turcești. Raportul de vazalitate s-a consolidat prin includerea despotului sârb în rândul vitejilor aparținând Ordinului zmeilor „**Zmajevi red**”, în anul 1408 la Buda, precum și prin acordarea de moșii din partea domnitorului ungar domnitorului sârb în anul 1411. Pe lângă moșiile din împrejurimile Debrecen și Szatmar, despotul **Stefan Lazarević** a primit în județele Torontal (Becicherec și Becei) și Bodroș (Apatin, Aranjan). Pe acestea, conform contractului din Tata în anul 1426, le-a reținut și succesorul despotului Stefan, **Đurađ Branković**. El, ulterior, a primit de la regele **Sigismund** moșia Hevizveld (Hevizvolgy) de lângă Buda, orașele Munkaș (Munkacs) și Bereg (Bereg), și probabil Tokaj, Talju și Regen pe Tisa superioară.

Actul lui **Stefan Lazarevic** a fost urmat de mulți despoți, devenind astfel parte a nobilimii ungare.

1.4. Intrarea feudalilor sârbi în rândul nobilimii ungare, moșiile lor în Ungaria și primele migrări ale sârbilor

Pe moșiile despoților sârbi din Ungaria, dar și a altor nobili sârbi, s-au colonizat sârbii, angajându-se ca ostași, funcționari, slujitori, meșteșugari, vămași și judecători. Aceste moșii ale nobililor sârbi în Banat și Srem au primit în cursul secolului XV-lea un rol militar tot mai important în sângerosul război de la graniță. În rândul ostașilor despoților sârbi și în slujbă pe moșiile lor din Ungaria au intrat și maghiarii. În slujba despotului **Đurađ Branković** au fost și nobilii din familiile: Kalai (Kallay), Sakolji (Szakolyi) și Čaholji (Csaholyi).

Migrările sârbești peste Sava și Dunăre, în prima jumătate a secolului al XV-lea, nu au fost așa numeroase ca cele din urma căderii despoției sârbe (anul 1459). Aceste mișcări ale popoarelor au fost mai puțin numeroase, dar au dus la majorarea numărului de sârbi în Srem și Banat. Documentul din anul 1433 mărturisește despre îmbinarea catolicilor și ortodocșilor în preajma localităților Kovilj, Cuvin și Hram (localități pe malul Dunării). După prima cădere a orașului Smederevo în mâinile turcilor, în anul 1439, sârbii din Cuvin și-au părăsit orașul și s-au îndreptat spre Ungaria, instalându-se pe insula Čepel (Csepel), lângă Buda.

Despoții sârbi au intrat în rândul nobilimii ungare prin obținerea moșiilor în Ungaria, acceptând toate drepturile și obligațiile care le-au aparținut, ca parte a păturii dominante a societății ungare. Au dispus de un castel la Buda, au participat la toate ceremoniile de la Curte pe care le-au prilejuit regele ungar, iar despotul **Stefan Lazarević** a fost jupan al județelor Torontal, Bodroș și Satmar.

În toate incursiunile domnitorului ungar au participat și despoții sârbi ca vazali ai acestuia, astfel că oștile depotului **Stefan Lazarević** au lupta în anul 1421 împotriva husiților cehi. Îndeplinirea obligațiilor bazate pe vazalitate au fost prioritare în ideologia și sistemul de valori în Evul mediu.

1.5. Date istorice și mistice despre luptelor comune

Evocările istorice și mistice sârbești au fost consemnate abea după Bătălia de la Kosovo (1389) când otmanii, prin distrugerea statului feudal sârbesc, au făcut ca sârbii să devină participanți activi ai istoriei. Expresie a acestor evocări în rândul poporului a fost poezia epică. Intrarea în poezia epică, pentru popor a însemnat și intrarea în istorie. Distrugerile turcești au rămas adânc consemnate în conștiința sârbească mistică și istorică, precum și în memoria conducătorilor creștini de oști care au ținut piept năvălirilor turcești, indiferent de originea etnică. Aceste evocări nu sunt numai ale sârbilor, ci, cu mici deosebiri, prezintă parte a tradițiilor românilor, bulgarilor și maghiarilor. Eroii acestor evocări au origini diferite, indiferent de faptul că toți consideră că le aparțin. În prima jumătate a secolului al XV-lea lupta comună împotriva turcilor a prezentat un act fundamental de întrepătrundere a evocărilor istorice ale sârbilor și maghiarilor.

1.6. Apărarea Belgrad-ului și evocările legate de ea

Cel mai luminos moment în apărarea și lupta comună l-a prezentat apărarea victorioasă a Belgradului (denumit atunci Nandorfehervar) din anul 1456. **Iancu de Hunedoara** (Hunyadi Janos) și **Ivan Kapistran** (Giovanni di Capestrano) au venit în

ajutorul luptătorilor. Grație norocului și dibăciei lui Iancu de Hunedoara au ieșit învingători în fața inamicului mult mai numeros. Războiul și apărarea Belgradului au periclitat pe deoparte poporul sârb și maghiar. Poezia epică sârbească evocă conducătorii maghiari de oști și nobilimea care, în prima jumătate a secolului al XV-lea, au luptat împreună la granița lumii creștine și islamice. Conducătorul Belgradului **Mihalj Siladi** (Szilagy Mihaly) se amintește în poezia epică sârbească ca **Mihajlo Svilojević**; Jupanul timișean și cunoscutul crainian, nobilul florentinian Filip de Sholaris (Pipo Spano, Pipo de *Ozore*) în poezia sârbească este evocat ca **Filip Madzarin**, iar simbolul războiului creștin împotriva islamului în prima jumătate a secolului al XV-lea, **Janos (Janko) Hunjadi** este păstrat în conștiința mistică și istorică sârbească, precum și în poezia epică, ca **Sibinianin Janko**, iar la români ca **Iancu de Hunedoara**, el aparținând micii nobilimi ai cărei predecesori au venit în Ungaria (Ardeal) din Valahia. Bătălia sârbo-maghiară comună la graniță împotriva otomanilor a avut mitologii și evocări comune. Factorul religios (creștinitatea) în secolul al XV-lea a fost superior celui național, iar războiul religios ca motiv medieval (creștinismul-islamul) a dus la apropierea dintre popoarele creștine.

1.7. Prăbușirea despoției sârbești și consecințele ei

Prăbușirea despoției sârbești a dus la migrările sârbilor în Ungaria de Sud. Domnitorul ungar **Matei Korvin** (Korvin Matias) a impulsionat aceste migrări care au prezentat un scut viu la *granița lumilor*. În urma unei nesiguranțe totale, poporul maghiar din sudul Ungariei s-a retras în nordul țării. Coloniștii sârbi au populat teritoriile pustiite, unii din ei au continuat drumul

spre nord, pe când majoritatea a acceptat rolul de militari. Aceste migrări s-au produs, parțial în mod stihic, iar parțial au fost organizate (a fost convenită trecerea nobilimii sârbe în Ungaria), sau au apărut ca consecință a incursiunilor armatei ungare în Serbia, compuse din detașamente sârbe și ungare.

1.8. Modul de viață militară devine o caracteristică trainică a sârbilor

Transformarea poporului sârb în popor militar a început în urma distrugerii sistemului feudal sârb de către turci. Luptele continue cu otomanii în teritoriul Europei de Sud-Est au impus nevoia majorării numărului de mercenari. Incursiunile turcești au distrus societatea feudală sârbă, au eliberat poporul sârb de dependența de moșii, făcându-l mai dinamic. Pe durata migrărilor poporul sârb a trecut printr-o metamorfoză de țărani și ostași, ca fiind cea mai frecventă pe teritoriul Ungarie de Sud. La finea secolului al XV-lea în țările ungare au fost în jur de 10.000-15.000 de mercenari sârbi. De cele mai dese ori au lupta în rândurile oștilor nobilimii sârbe și ungare și au slujit ca ostași pe râuri (*nasadiști sau șaicași*) și cavalerie ușoară (*husari*). Leafa trimestrială în rândurile cavaleriei ușoare a fost de 10 galbeni, iar douăzeci de ani mai târziu de 8-10 galbeni anual. În felul acesta, creșterea numărului ostașilor sârbi în migrările și intrările masive în rândul păturii de ostași a micșorat leafa mercenarilor în regiunea văii Dunării, care a fost locul permanetelor ciocniri militare.

1.9. Ungaria rămasă singură în lupta împotriva otomanilor și depoții sârbi în Ungaria

Prin prăbușirea despoției sârbe și a celorlalți alianți balcanici, Regatul Ungar a pierdut zona de tampon către turci, aflându-se în ciocniri directe cu detașamentele turcești. Regele ungar Matei Korvin imediat și-a dat seama că este nevoie de strămutarea nobilimii sârbe iscusite din războaiele cu turci în teritoriile de frontieră din sudul regatului. În anul 1464 în Ungaria au trecut câteva personalități importante care au determinat istoria *micului război* la graniță în următoarele decenii. Fiul nevăzătorului **Grgur Branković** și nepotul despotului **Đurađ Branković, Vuk Grgurević** (în poezia epică **Zmaj Ognjenin Vuk**) a primit moșie în Srem (Kupinovo, Irig, Berkasovo) și Banat (Becicherec). Frații **Jakšić, Stefan** și **Dmitar**, fii voevodului **Jakša**, veniți din Pomoravlje (Valea Moravei), au primit moșii în Pomorišje (Valea Mureșului) cu sediul la Nadlac. **Miloš Belmužević**, ultimul voevod al despotului **Đurađ Branković** în Zeta și conducătorul orașului Meduna, a primit moșii în Bačko Potisje (Valea Tisei în Bačka).

În perioada anilor 1471-1503, la granița dintre Ungaria și Turcia a durat un război continuu, plin de incursiuni, incendieri și pustiiri. A cuprins teritoriul dintre Szeged și Kruševac, el fiind expus strămutărilor dure. Și în perioada de pace dintre cele două țări (1503-1521) crainenii ungari și turcești (sârbi și maghiari) au continuat războaiele la graniță. Eroii *micului război* au fost conducătorii de oști, dornici de pradă și violență. Banatul și Sremul au fost un câmp de lupte crâncene până la bătălia de la Mohacs din anul 1526, când granița conflictelor dintre creștinism și islamism a fost transferată departe spre nord.

Sârbii crainieni și ungarii au luptat împreună sub drapelul regatului ungar. În rândurile conducătorilor de oști, în special ale lui **Pal Kinizi**

(Kinizsi Pal) și **Pal Tomori** (Tomori Pal), au fost mulți sârbi. **Vuk Grgurević**, **Miloš Belmužević** nobili din familia **Jakšić**, despotul **Stefan Berislavić**, **Pal Kanjizi**, **Pal Tomori**, **Đerđ Moro** (Moro Gyorgy), nobili din familia **Kishorvat** (Kishorvat), au participat împreună în acest război. În bătălia de la Hlebno polje (Câmpia pâinii) din Ardeal în anul 1479 au luptat împreună oștile lui **Pal Knizi**, **Istvan Batori** (Istvan Bathory) și a fraților **Jakšić**. **Pal Kinizi**, **Vuk Grgurević** și **Jovan Jakšić**, în anul 1480/81 au pătruns până în Kruševac și de aci, cu sau fără forță, au colonizat în Banat mai mult de 100.000 de persoane, aceasta fiind cea mai mare migrare a sârbilor în istorie. Cu această ocazie au fost pustiite în jur de 1.000 de sate în Serbia și au fost stinse cca 2.000 de vetre strămoșești. Oștile lui **Belmužević** și **Kišorvat** au pătruns împreună în Serbia în anul 1500, iar în anii următori, oștile despotului Jovan Branković și ale banului belgrădean Đerđ Moro.

1.10. Sârbii în alte bătălii în slujba regilor ungari

Oștile sârbești ca oști ale feudalilor ungari de origine sârbă, au luptat sub drapelul regelui ungar în toate bătăliile europene pe care le-a purtat. Bătrânul **Miloš Belmužević** în testamentul său din anul 1501 a menționat că a slujit regele Matei în Slezia. În perioada anilor 1487-1489 ostașii sârbi au luptat în jurul orașelor Viena și Lincz. Doi ani mai târziu ostașii lui **Jakšid** și **Belmužević** au luptat de parte regelui ungar **Vladislav II** (II Ulaszlo) împotriva polonezilor și fratelui său **Jan Olbreht** (Jan Olbrecht). Specificului istoriei medievale de atunci o demonstrează și faptul că **Matei Korvin**, în urma cuceririi orașului Kostolanji (Koszolany), a strămutat în Srem 400

de femei maghiari pe care husiții le-au făcut prizoniere pentru a se căsătorii cu sârbi de acolo.

1.11. Primul semnal al toleranței și colonizarea în continuare a sârbilor

O caracteristică importantă a sistemului de valori medievale a fost credința. Ungaria medievală a fost un stat catolic, iar sârbii un popor ortodox. Toleranța creștinească pe care au exprimat-o regii ungari în secolul al XV-lea a facilitat luptele comune ale sârbilor și maghiarilor împotriva otomanilor. Papa **Nikola V** a permis libertatea religiei pe moșiile despoților sârbi din Ungaria și construirea a nouă mănăstiri ortodoxe în jurul anului 1450. Sub influența regelui ungar **Matei Korvin**, papa **Sixt al IV-lea** în anul 1477 a emis **enciclica** în care cere o ținută tolerantă față de ortodocșii din Ungaria. Hotărârile soborului maghiar din anii 1481 și 1495 au scutit populația ortodoxă de plata zeciuclilor prelaților catolici.

Sremul, ca teritoriu corespunzător pentru colonizarea sârbilor, a devenit foarte important atunci când **Matei Korvin** în anul 1463 l-a protejat prin sistemul de fortărețe. Acest domnitor a fost un mare umanist și adept al învățământului. A dorit să devină un împărat roman pentru a putea organiza (precum **Sigismund**) apărarea împotriva turcilor, dar nu a reușit. În vederea consolidării graniței cu turcii, **Matei Korvin** a reînființat despotia sârbească în Srem (**Vuk Grgurević** 1471). De aceea, din Furlania din Italia în anul 1486 au venit în Srem **Angelina Branković**, soția fiului nevăzător al despotului **Đorđe**, **Stefan** fii lor **Đorđe** și Jovan. Ei au primit în Srem de la **Matei Korvin** moșii. Sediul familiei Branković a fost la Kupinovo, unde au ridicat o biserică dedicată sfântului Luka.

1.12. Dizolvarea titlului de despot, relațiile sârbo-valahe și sârbo-croate

În perioada anilor 1497-1499 despotul **Dorđe** și-a luat numele de **Maksim**. Despotul **Jovan** a participat în anul 1501 în războiul împotriva turcilor, dar în anul următor a decedat. Prin hotărârea regelui **Vladislav II** (II Ulazlo), titlul de despot și moșia despoților din Srem au aparținut nobilului croat **Ivaniș Berislavić**. Acesta a fost motivul care l-a determinat pe călugărul **Maksim** și **Angelina Branković** să părăsească Sremul și să plece în anul 1504 în Valahia. Reținerea **Branković-ilor** în Valahia, în perioada anilor 1504-1509, a dus la consolidarea relațiilor sârbo-române. Brankovići în anul 1507 au intermediat în litigiul dintre domnitorul valah **Radu cel Mare** și voevodul moldovean **Bogdan al III-lea**. În același an, grație lui Branković, la Târgoviște, în Valahia, a ajuns primul tipograf sârb din tipografia Cetinje, ieromonahul **Makarije**. Atâta timp cât a petrecut în Valahia, în perioada anilor 1507-1512, au fost tipărite primele cărți românești. Voievodul valah **Radu cel Mare** l-a numit de mitropolit pe **Maksim Branković**. După moartea lui **Radu cel Mare**, **Angelina** și **Maksim Branković** s-au întors în Srem. În perioada anilor 1509-1514 s-au dedicat construirii ctitoriilor, printre care cea mai cunoscută fiind mănăstirea Krušedol de pe Fruška Gora, la construire ei participând și nobilii din Nadlac, din familia Jaksić și voevodul valah **Neagoe Basarab**.

Nobilii croați Berislavići în anul 1504 au devenit despoți sârbi. Desotul **Ivaniș** s-a căsătorit cu văduva despotului **Jovan Branković**, **Jelena**, care a provenit din familia Jakšić. A devenit protector al bisericii ortodoxe

din Ungaria, în documente semnându-se *din mila lui Dumnezeu despotul sârb*. Fiul său **Stefan Berislavić** a purtat titlul de despot sârb până la moartea sa în bătălia cu turcii, în anul 1535.

1.13. Răscoala lui Dozsa

Incursiunile otomanilor și ciocnirile interne din Ungaria au provocat în anul 1514 răscoala lui **Derđ Doža** (Dozsa Gyorgy). Oastea compusă din indivizii marginalizați din societatea feudală, adunați pentru războaiele cruciaților împotriva turcilor, s-a răscolat împotriva nobilimii ungare. Cruciații lui **Dosza Gyorgy** în anul 1514 au pustiit localitățile Bečkerek, Becsej, Titel, Žabalj, Futog, Petrovaradin, Slankamen, Čerević și Banoštor. În Slankamen cruciaților s-au atașat și *nasadiștii*, cu precădere sârbi.

Sârbi, maghiarii și românii s-au găsit împreună în răscoala lui Dozsa Gyorgy, dar în oști adverse (opuse). În oastea lui Dozsa Gyorgy au fost mulți sârbi, iar unul dintre conducătorii cruciaților s-a numit **Radoslav**. În oștile nobililor au lupta la fel și nobili sârbi și maghiari. Jaksići din Nadlak (Nagylak), Nadlac, au luptat împotriva oștilor de cruciați care le-au periclitat moșiile. Apartenența la anumite pături sociale, precum și apartenența unor anumite religii, în evul mediu, au fost factori considerați superiori apartenenței etnice. Răscoala lui **Dozsa Gyorgy** a produs distrugerii mari și a slăbit și mai mult Ungaria cu șanse tot mai mici pentru a se apăra cu succes. Ca urmare a răscoalei, sistemul feudal în Ungaria a devenit și mai dur.

1.14. Prăbușirea Ungariei medievale, pierderea liniei de apărare din sudul Belgradului

În primele decenii ale secolului al XVI-lea regatul ungar s-a apropiat de sfârșit. Prin războaiele îndelungate turcii au epuizat forța de apărare a statului ungar. Au dispus de resurse economice și umane mult mai mari necesare pentru ciocnirile seculare, după cum a fost războiul dintre Ungaria și Imperiul Otoman. Atunci când noul sultan otoman **Suleiman**, numit ulterior Magnificul, a preluat puterea, otomanii au fost în anul 1521 pregătiți pentru incursiunea decisivă împotriva Ungariei.

Această incursiune a durat cinci ani și s-a terminat prin Bătălia de la Mohacs din anul 1526. Turcii, în anul 1521 au ocupat Belgradul și Šabac-ul, puncte cheie în sistemul de apărare ungar pe Sava și Dunăre. În același an au pustiit Sremul, moșiile despotului **Stefan Berislavić** și ale despoatei **Jelena. Pal Tomori**, în a cărui oaste au fost mulți sârbi, a devenit în anul 1523 căpitan general al *ținuturilor de jos*, însă nu a reușit să refacă granița, din cauza lipsei de oameni și bani. Venirea puternicului **Pavle Bakić** din Serbia, ultimul despot sârb, în anul 1525 a răsunat în Ungaria, ca un semnal bun. Dar aceasta nu a putut schimba soarta regatului ungar.

1.15. Bătălia de la Mohacs și prăbușirea Ungariei

Sultanul otoman **Suleiman Magnificul** a început în anul 1526 o mare incursiune împotriva regatului ungar. Imperiul Otoman a pregătit această incursiune mai mult de un secol. Sârbii din Srem s-au retras în fața oștilor sultanului în Pomorische (Valea Mureșului), iar **Pal Tomori** a consemnat că în Srem nu a mai rămas nimeni. Pe câmpia de la Mohacs, pe data de 29. august a avut loc bătălia decisivă în care au fost distruse oștile ungare și în care a căzut și regele Ungariei **Lajos II**. În bătălie au

participat și oștile sârbești ale lui **Pavle Bakić** și **Radiša Božić**, căpeteniile ale incursiunilor din Srem. Bătălia de la Mohacs a însemnat sfârșitul Ungariei medievale.

În perioada până la cucerirea Budei în anul 1541 s-a purtat un război intern în Ungaria. Prin cucerirea Budei s-a consolidat puterea otomană. Pentru Ungaria nu au mai existat speranțe. Titlul de rege și partea de apus a Ungariei a fost cucerită de **Ferdinand I de Habsburg**. Partea centrală și de sud a aparținut osmanlâiilor, iar în partea de răsărit s-a format cnezatul Ardealului. Oamenii au înțeles această tragedie ca o pedeapsă venită de la Dumnezeu, iar catolicii și protestanții s-au acuzat reciproc de această pedeapsă.

2. DE LA BĂTĂLIA DE LA MOHACS (1526) PÂNĂ LA PACEA DE LA KARLOVAC 1599

În urma bătăliei de la Mohacs, Regatul Ungar a fost cuprins de panică. Pretenții la coroana ungară au avut **Ferdinand de Habsburg** și **Janoš Zapolja** (Zapolya Janos) viitorul cneaz ardelean. Războiul crunt pe care l-au purtat între ei a dus la divizarea Ungriei. Despoții sârbi **Stefan Berislavić** și **Pavle Bakić**, laolaltă cu unii nobili croați și unele familii prestigioase ale nobilimii maghiare, au fost de partea candidatului de Habsburg la tron, iar **Radič Božić** a fost de partea candidatului ardelean la tron. În ciocnirile cu oastea lui **Radič Božić**, la Lipova în anul 1528 a căzut **Kommen**, unul dintre frații **Bakić**. Feudalii sârbi din teritoriul Ungariei au trăit în conformitate cu modelul social al nobilimii ungare. Intrarea lor în ciocnirile pentru tronul Ungariei a fost doar o manifestare a includerii lor în pătura feudală a Ungariei.

2.1. Împăratul Jovan Nenad

Un fenomen deosebit în bazinul Podunavlje (Văii Dunării) în primele luni după bătălia de la Mohacs a fost împăratul **Jovan Nenad** sau *Omul Negru*, după cum l-au numit contemporanii săi. Această apariție a prezentat imaginea unei confuzii morale și spirituale în care s-au găsit popoarele din Podunavlje, imediat după bătălia de la Mohacs. Apariția *Omului Negru* în Bačka, Banat și o parte din Srem este o continuare a tulburărilor sociale din spațiul panonic început deja în perioada răscoalei lui **Dozsa Gyorgy** din anul 1514. La fel ca și această răscoală, mișcarea *Omului Negru* a adunat păturile sociale inferioare, numeroși vagabonzi și hoinari care au hoinărit prin Panonia căutându-și refugiu în fața năvălirilor turcești. Cu toate că ideologic s-a legat de tradiția despoților sârbi, mișcarea lui **Jovan Nenad** și-a găsit adepți, pe lângă sârbi, și în rândul maghiarilor și românilor care au provenit din pături sociale identice, precum și rebelii sârbi. Apariția *Omului Negru* drept messia care salvează poporul de turci, prezintă imaginea disperării adânci a omului panonic în zilele de după înfrângerea de la Mohacs.

În oastea lui **Jovan Nenad** au fost 15.000 de ostași, ea reprezentând o forță importantă în războiul intern care s-a purtat în Ungaria. Pentru al avea pe *Omul Negru* de partea sa, **Ferdinand de Habsburg** i-a promis titlul de despot. Sediul mișcării lui **Jovan Nenad** a fost în jurul Subotic-ei, iar o perioadă de timp, oastea sa a controlat Bačka, Banatul și o parte din Srem. Mișcarea lui **Jovan Nenad**, în bună măsură, a fost îndreptată împotriva nobilimii, iar în ciocnirile cu răsculații și-a pierdut viața și cunoscutul feudal ungar **Ladislav Čaki** (Csaky Lajos). Personalități cunoscute în oastea sa au

fost **Subota Vrlić**, **Čelnik Radoslav** și preotul **Vasiljko**. Secretarul lui **Jovan Nenad** și trimisul său a fost **Fabijan Literat**. În iulie 1527 mișcarea lui **Jovan Nenad** s-a apropiat de svârșit. Nobilul ungar Valentin Terek (Torok Valentin sau Balint) i-a tăiat capul lui **Jovan Nenad**, iar capii lui de oști s-au împrăștiat în întreaga Panonie, incluzându-se în ciocnirile deja existente.

Feudalii sârbi din Ungaria au avut o ținută negativă față de mișcarea lui **Jovan Nenad**. După spirit și sistemul de valori ei au aparținut nobilimii ungare, iar conform concepțiilor de atunci apartenența la o anumită pătură a fost legătura primară între oameni. Ciocnirile acelor care au avut pretenții la tronul ungar, incursiunile turcești, și migrările popoarelor legate de aceste năvăliri au prezentat imaginea Ungariei în primii ani de după Bătălia de la Mohacs. Feudalii sârbi și ungari, precum și poporul sârb și maghiar, au fost participanții la această tragedie comună a creștinismului în spațiul panonic.

2.2 Asediul Vienei în anul 1529 și înfrângerea rezistenței în Ungaria

Osmanlâii, în anul 1529 peste Srem și Bačka, și-au îndreptat năvălirile asupra Vienei și în același an au ocupat fortăreața Bač. Primul asediu al Vienei a răsunit adânc în lumea creștină. Printre apărătorii Vienei a fost și nobilul sârb **Pavle Bakić**. După moartea lui **Stefan Berislavić** în anul 1535, **Ferdinand de Habsburg** l-a numit pe **Pavle Bakić** despot sârb, care doi ani mai târziu a căzut în Bătălia de la Gorjane, aproape de Đakova în Slavonia. **Pavle Bakić** a fost ultimul feudal ungar cunoscut care a participat la apărarea Ungariei și Panoniei.

2.3. Consolidarea în continuare a elementului sârboslav în Ungaria de Sud și starea continuă de război

Colonizarea continuă a poporului balcanic în însăși inima ciocnirilor creștinătății și islamului a format în rândul sârbilor coloniști noi conducători care nu au fost de origine nobilă, ostași prestigioși proveniți din popor care au devenit căpetenii ale grupurilor de luptători. Aceste grupuri de luptători au colonizat teritoriul nou cucerit al Ungariei și teritoriile de frontieră ale celor două imperii, Imperiul Otoman și cel Habsburgic. Ca mercenari au trăit din războaie și pradă, atașându-se acelor care i-au plătit. Apariția lor istorică a fost imaginea finală a procesului istoric de transformare a omului sârb din iobag în luptător.

Oștile de mercenari sârbi au participat în toate ciocnirile anilor patruzeci și cincizeci ai secolului al XVI-lea în Ungaria, de ambele părți beligerante. Ele au slujit și în fortărețele din întreaga Ungarie, luptând adeseori ca *șaiçași* pe râuri. Împreună cu echipajele maghiare, sau grupurile de mercenari ale altor popoare, au prezentat țesutul viu al ciocnirilor interne. Filozofia oștilor de mercenari a fost unică, indiferent de originea lor etnică: s-au luptat de partea acelor care au plătit, în bani sau în pradă de război. Pe stăpânii lor i-au părăsit atunci când aceștia au rămas fără bani și s-au dus la alți stăpâni.

2.4. Ocuparea Budei și consecințele ei

Osmanlâii în anul 1541 și-au îndreptat încă o incursiune militară către Ungaria, în care au reușit să cucerească Buda și să înființeze Pașalâcul de la Buda. În felul acesta,

granița ciocnirilor dintre creștini și islamism a fost mutată în sud, iar Sremul și Bačka au rămas în dosul ciocnirii părților în conflict. Partea centrală și de sud a Ungariei au căzut sub ocuparea directă și trainică a osmanlâilor. Partea de răsărit a început să funcționeze ca Cnezatul Ardealului, care a fost, cu precădere, sub controlul osmanlâilor. O fâșie îngustă la apus și nord, Habsburgii a alipit-o teritoriilor lor. Habsburgii au avut un sprijin puternic în rândul nobilimii croate. Sârbii s-au instalat și în Cnezatul Ardealului, în partea de sub controlul turcilor, iar unii din ei au ajuns și până în Ungaria de nord și apus, ba chiar și în afara granițelor ei.

2.5. Incursiunile în continuare ale osmanlâilor

Cunoscutul căpitan de oști de origine sârbă **Mehmed Pașa Sokolović** a plecat cu oastea sa în Banat, în anul 1551. Armata sârbească și maghiară din fortărețele bănățene s-a ciocnit cu marea armată turcească. În această incursiune turcii au ocupat toate orașele bănățene, cu excepția Timișoarei. Timișoara a apărât-o nobilul ungar **Ištvan Loșonć** (Losonczy Istvan), iar în oastea lui s-au aflat și oști ale cavaleriei sârbe ale lui **Nikola Crepović**. În anul următor, 1552, turcii au cucerit Timișoara și și-au format Pașalâcul de la Timișoara. În cursul acestor incursiuni s-a întâmplat că un număr mic de apărători au reușit să apere Egerul. Această întâmplare a fost un exemplu luminos care a consolidat conștiința despre posibila victorie, la fel ca și succesul lui **Mikloš Jurišić** (Jurisics Miklos), care în anul 1532 a apărât fortăreața Gisingovac (Koszeg). La fel, se amintește și apărarea Sziget-ului (Szigetvar) când **Nikola Zrinski** (Zrinyi Miklos), jertvându-se, a reușit să-l oprească pe cel mai puternic domnitor al acelor

timpuri. El și succesorii lui au rămas înscrisi în istoria națională a croaților și maghiarilor.

2.6. Teritoriul Voivodinei în Imperiul Otoman

Sremul, Batul și Bačka au fost atunci în cadrul marelui Imperiu Otoman. În cursul războaielor oștilor creștine și islamice, care au durat un secol și jumătate, aceste teritorii au fost pustiite, iar populația strămutată. Cuceririle civilizatorii ale Ungariei, treptat au început să dispără. Populația maghiară s-a retras în fața năvălirilor turcești în interiorul Ungariei și în mlaștinile teritoriului Podunavlje, căutându-și teritorii mai protejate. Poporul sârb a ajuns în teritoriul ciocnirilor izgonit de tulburări spirituale, mentale și sociale provocate de năvălirile turcești în Banat. După căderea Ungariei de sud sub ocupația turcească, osmanlâii au colonizat aceste teritorii cu populație sârbă. Ca popor biologic energetic, ca militari și crescători de vite, sârbii au acoperit dosul ciocnirilor permanente. Tactica osmanlâiilor a fost ca prin războaie permanente să slăbească teritoriile pe care doreau să le cucerească. Abia după destrămarea orânduirii sociale și economice, apărea sultanul cu oștile lui mari.

Teritoriul Bačka, Srem și Banat au intrat, astfel, în cadrul civilizației islamice. Turcii au umplut acest spațiu cu simbolurile lor: moschee, medrese, hanuri, hamamuri. Scopul lor a fost ca prima dată să elimine rămășițele civilizației care a existat înaintea lor, ca apoi să impună civilizația lor, care deși diferită, a avut valorile ei, depășind pe alocuri civilizația existentă în urma cuceririlor.

Mehmed Pașa Sokolović în anul 1573 a proclamat Bečkerek-ul de oraș, iar moșiile în jurul orașului au devenit bunurile lui – vacuf. Cu oștile turcești,

în oraș a sosit și populația musulmană. Cu turcii au venit și ieremenii, aromânii, romii. Teritoriile pašalâcurilor Buda și Timișoara au devenit un mozaic etnic caracteristic Imperiului Otoman. Din punct de vedere al civilizației și culturologic a devenit parte a Asiei.

2.7. Prima Răscoală Sârbească împotriva osmanlâiilor și apărarea organizată a restului Ungariei

Cu ocazia pătrunderii armatei lui Mehmed Pașa Sokolović în Banat în perioada anilor 1551/52, oștile sârbești din fortărețele sârbești au predat orașele oștilor turcești. Patru decenii după aceasta (1594), sârbii și românii bănățeni au ridicat o mare răscoală împotriva osmanlâiilor, în timp ce habsburgii și nobilimea ungară purtau lupte împotriva lor. Răscoala din Banat din anul 1594 a fost prima răscoală sârbească împotriva puterii turcești. Această mișcare a sârbilor bănățeni împotriva osmanlâiilor, l-a motivat pe **Sinan-Pașa** să ardă moaștele iluministului sârb **Sveti Sava** (Sfântul Sava) la Vračar, în apropiere de Belgrad. În aceeași perioadă, nobilimea ungară cu ajutorul habsburgilor a purtat lupte disperate pentru a păstra vreuna din fortărețe. Fiecare asediu a fost și un *joc cu timpul*. Dacă a și reușit mult timp să rețină oștile otomane (care numărau uneori și până la 200.000 de ostași cu personalul aferent) aceasta a prezentat un succes deoarece trebuiau să se retragă din cauza sosirii toamnei și a iernii (oștile trebuiau să se întoarcă înapoi în Anadolia pentru a aștepta iarna acasă). În apărare au participat și alte popoare (spanioli, italieni). Nobilimea ungară ținea atunci soboruri care reflectau caracteristica esențială a stăruinței ungare, iar tema lor principală a fost apărarea împotriva turcilor. Conducătorii sârbilor bănățeni în

perioada dintre predarea Banatului turcilor (1551/52) și Răscoala bănățeană (1594) au fost conducători conștiințioși de oști. Sârbii în Banat au fost popor militar privilegiat, cu un nivel dezvoltat de autogovernare. În Banat exista atunci o rețea densă de mănăstiri ortodoxe /Vojlovica, Mesici, Zlatica, Hodoș, Drenovac, Sveti Durad) care, după reînnoirea organizației bisericești în Turcia (Patriarhia Pec din anul 1557), a trezit autoconștiința sârbilor bănățeni (*în veacurile credinței* conștiința colectivă a avut în sine întotdeauna sentimentul credinței).

2.8. Primele documente privind toleranța religioasă

Pe parcursul acestor zile grele, care și mai mult au agravat lupta și intoleranța între protestanți și catolici, a avut loc Soborul ardelean de la Torda (România de astăzi) din 6. până în 13. ianuarie 1568, la care a fost adoptat *Edictul privind toleranța religioasă*. Acest document a fost unul avansat, neînțeles chiar nici de Apus. Unor religii le-a fost permis să-și propovăduiască public învățătura. Iar tuturor le-a fost permis să-și exprime liber credința.

2.9. Perioada războielor habsburgice-otomane

În secolul al XVI-lea s-au purtat chir patru războaie lungi între habsburgi și otomani. Ele au trezit speranțe în rândul poporului care pătimea neconținut din cauza năvălirilor și jefuirilor turcești. Însă, nici unul din aceste războaie nu s-a terminat print-o pace trainică. Toate acordurile de pace au avut caracter de armistițiu, iar jefuirea și prada nu au încetat nici atunci când Viena și Istanbulul au încheiat armistițiu.

Aceste războaie s-au bazat cel mai mult pe noroc, care era când de o parte, când de cealaltă. Însă, în pofida succeselor forțelor creștine, armistițiile au fost întotdeauna mai favorabile pentru partea otomană. În acele vremuri nu s-a putut întrezări sfârșitul și nici posibilitatea de a se opri năvălirile acelei forțe enorme.

2.10. Îndelungatul război (1593-1606 așanumitul Război de cincisprezece ani) și răscoalele sârbilor

Introducerea în Războiul de cincisprezece ani a fost pătrunderea beglerbegului bosniac în teritoriul sub controlul Habsburgilor, în anul 1591. La început s-au înșirat succesele otomanilor. Focarul luptelor a fost în teritoriul Croației și Ungariei actuale. Nobilii ardeleni s-au împotrivit energic dominației otomane impuse. După ce s-a auzit despre marea înfrângere a turcilor la Sisak (1593) a început răscoala sârbilor bănățeni. Statutul cetelor privilegiate de ostași în preajma celui de al Doilea război a fost agravat și căpeteniile unităților de ostași din Banat au pornit răscoala la primul semnal al slăbirii forțelor otomane. **Petar Majzoš**, unul din căpeteniile de haiduci, prin atacul asupra Vârșetului a dat semnal pentru începerea răscoalei în martie 1594. Acesta a fost un semnal foarte important pentru război. În același an, cu ocazia asediului Ostrogon-ului (Esztergon), a fost rănit, ca apoi să moară unul dintre cei mai mari poeți Balint Balași (Balassi Balint sau Gyarmati Balassa Balint) unul din primii poeți care au scris în limba maghiară, care poate fi și astăzi înțeles.

Răscoala sârbilor și românilor în Banat a fost masivă. În martie 1594 răsculații au ocupat orașul Beckerek. De patru ori răsculații au învins turcii în lupte grele, dintre care cea mai

cunoscută este cea de la Pretaja. Toate localitățile mari din Banat, cu excepția Timișoarei, au fost în mâinile răsculaților. Multe personalități cunoscute din rândul sârbilor bănățeni au fost conducători ai acestei răscoale (**Sava Temišvarac, Velja Mironić, Dorđe Rac Slankamenac**).

2.11. Răsunetul răscoalei

Răscoala din Banat a avut un răsunet adânc în rândul turcilor și a lumii creștine. La curtea regelui austriac **Rudolf II**, s-a vorbit despre victoriile sârbilor din Banat. Cronicarii germani, francezi și italieni au scris despre mișcarea sârbilor și românilor în Banat. Răsculații au cerut să se întrunească cu căpeteniile de oști ale lui **Rudolf II**, însă răscoala s-a bazat cel mai mult pe Ardeal. Conducătorul ardelean **Ferenc Gest** (Geszi Ferenc), a sprijinit sârbii în răscoală. Banul lugojan **Đerđ Palotić** a aprovizionat răsculații cu arme. Episcopul vârșetean **Tiodor Tiodorović** a cerut ajutor de la domnitorul ardelean **Sigismund Batori** (Bathory Zsigmond). Sârbii bănățeni au trimis domnitorului ardelean trofee, proclamându-l rege al lor. Soldații lui **Sigismund Batori**, cneaz ardelean, au trecut în Banat și au luptat împreună cu răsculații din Banat împotriva turcilor. În felul acesta, sârbii bănățeni și-au legat mișcarea lor de lupta atotcreștină împotriva turcilor. Răscoala a fost susținută și de către voevodul valah **Mihai Viteazul**, care la fel s-a aflat în război cu osmanlâii, învingându-i în lupta de la Kalemegdan în anul 1595. Răscoala din Banat a dezechilibrat autoconștiința osmanlâiilor. Prima dată după căderea Despoției sârbești (1459), sârbii s-au răsculat împotriva puterii otomane.

După înăbușirea răscoalei din Banat, **Sigismund Batori** a colonizat 10.000 de sârbi în Teviș, Ardeal. Unul dintre conducătorii răscoalei **Dorđe**

Rac Slankamenac a fost în slujba lui. Sârbii i-au deschis la Timișoara în anul 1596 *porțile orașului sârbesc*, însă el nu a reușit să cucerească orașul.

Războiul îndelungat, în prima fază a inclus și pe sârbii din Banat, ca un factor important. În răscoala din Banat, pe lângă sârbi și români, au participat și maghiarii și românii din Ardeal (Transilvania). Ca urmare a întrunirii lumii slave și romane, în Banat și în Carpați s-a cultivat autenticitatea religioasă care a apropiat popoarele în era creștinătății. Participarea românilor în răscoala și colaborarea cu domnitorul ardelean și nobilimea, au atribuit răscoalei caracter de luptă creștină-generală împotriva turcilor.

Lupta îndelungată (1593-1606) a scos în evidență slăbiciunile Imperiului Otoman. Prima dată în vreun război împotriva țărilor creștine, turcii nu au ieșit învingători.

2.12. Înăbușirea răscoalei în Banat

Cauzele înăbușirii răscoalei în Banat au fost divizarea în rândul conducătorilor răscoalei și obișnuința cetelor de soldați de a-și gonii singuri prada. Deci, răscoala nu a avut o strategie militară unificatoare, situația și relațiile imperiilor respective nu s-au putut atunci radical schimba, fapt care se va întâmpla un an mai târziu. În bătălia decisivă de la Bečkerek, în iulie 1594, s-au luptat 4.300 răsculați împotriva a 36.000 de turci și înfrângerea a fost inevitabilă..

După înfrângere a urmat răzbunarea turcilor. Populația din Banat a fost expusă strămutării și dispariției. Episcopul de Vârșeț **Teodor Tiodorović** a fost jupuit de viu. Populația care a supraviețuit s-a mutat spre nord. Cunoscuții conducători ai răscoalei cu cetele lor au participat, ca mercenari, în următoarele două decenii în toate

ciocnirile și războaiele care au cuprins teritoriul Europei Centrale.

2.13. Evocări despre răscoala din Banat

În conștiința colectivă istorică și mistică a poporului sârb nu există evocări asupra răscoalei din Banat, cu toate că aceasta a fost prima mișcare a sârbilor împotriva puterii otomane. Biserica Ortodoxă Sârbă care a modelat conștiința mistică a poporului sârb, arderea moașterea **Sfântului Sava** (Sveti Sava) a separat-o de răscoala din Banat. În secolele al XIX-lea și al XX-lea, când a fost creată conștiința asupra trecutului, răscoala din Banat nu a fost amintită considerând că ea s-a desfășurat în afara așa numitei *matrice* și menționarea ei nu a fost în interesul așa numitei *istoriografii aulice*, care a căutat rădăcina luptelor împotriva puterii otomani în Șumadija la începutul secolului XIX.

Mișcarea masivă a sârbilor în Banat împotriva puterii otomane nu a fost posibilă fără reînnoirea duhovnicească pe care a inițiat-o prin activitatea sa Patriarhia de la Peć. Reînnoirea duhovnicească a fost extinsă, cuprinzând pe lângă sârbii din Banat și pe sârbii din Srem și Bačka. Mănăstirile din Banat și Srem au fost sediul spiritualității reînnoite. Pe muntele Fruška Gora în secolele XVI și XVII au existat multe mănăstiri ortodoxe (Kuveždin, Beočin, Bešenovo, Đipša, Grgeteg, Jazak, Krušedol, Mala Remeta, Velika Remeta, Staro Hopovo, Novo Hopovo, Petkovica, Privina Glava, Rakovac, Šišatovac, Vrdnik). La unele dintre ele se știe perioada construirii și ctitorii (Krušedol- **Maksim** și **Angelina Branković**, Grgeteg-**Vuk Grgurević**); referitor la unele mănăstiri există date despre ctitori (Velika Remeta, Bešenovo - regele **Dragutin Nemanjić**, Đipša – despotul **Jovan**

Branković) iar multe dintre ele se amintesc pentru prima dată în defterele turcești din secolul al XVI-lea. Mănăstirile de pe Fruška Gora au fost sediile culturii și spiritualității sârbești. Moaștele iluminatorilor sunt păstrate în unele din ele, devenind în felul acesta și mai importante (**Branković** la Krušedol, moaștele Sfântului **Stefan Stiljanović** la Šišatovac, din anul 1697 moaștele cneazului **Lazar** la Vrdnik, iar din anul 1705 moaștele împăratului **Uroš** la Jazak

2.14. Întorsătură în relațiile habsburgice-otomane

Pe parcursul secolului al XVII-lea slăbiciunile Imperiului Otoman și a sistemului de conducere au devenit tot mai vizibile. În pofida unei bune organizări, el a stagnat în dezvoltarea economică și în cuceririle științifice față de apus. Pierderea inițiativei pe mări, a devenit o slăbiciune tot mai mare. La fel, încetinirea și stagnarea în noi cuceriri a diminuat sistemul care s-a bazat pe extinderea permanentă a teritoriului. În vremea aceea deja s-a întrezărit posibilitatea de a se lupta cu succes împotriva turcilor. Banul croat **Nikola Zrinjski** (Zrinyi Miklos), pe lângă faptul că a slăvit în poeziile sale eroismul bunicului său în opera *Dezastrul de la Sziget* (Szigeti vesz ed elem), a scris și opera teoretică cu privire la posibilitatea de înfângere a turcilor *Medicamentul împotriva otravei turcești* (Torok afium ellen valo orvossag). Pe lângă scris, a început și construirea cele mai moderne fortărețe. Prin apariția mișcării antihabsburgice în Ungaria, care a fost sprijinită de osmanlâi, forțele creștine au slăbit.

În spațiul Voivodinei, secolul al XVII-lea a fost mult mai liniștit decât secolul al XVI-lea, din cauză că societatea s-a echilibrat iar economia a început să se dezvolte. În pofida

tuturor schimbărilor, noua societatea a început să funcționeze. Din Balcani au ajuns fructele și legumele, precum și soiuri de viță de vie până atunci necunoscute. Cu toate că cele două imperii erau confruntate, trecerile la graniță s-au făcut fără impedimente. Exportul de animale și importul anumitor produse au fost profitabile. În acest secol, relativ liniștit, refacerea societății nu s-a terminat, iar luptele care s-au purtat în continuare au distrus și aceea ce a început să se dezvolte.

În cursul secolului al XVI-lea Imperiul Otoman a început încă un război îndelungat și istovitor cu Republica Veneză (Războiul Kandic 1645-1699). Patrusprezece ani mai târziu, turcii s-au găsit pentru ultima dată în fața porților veneze și au fost înfrânți. În urma catastrofei turcești de la Viena, a început războiul din teritoriul Balcanilor și din Podunavlje, cunoscut sub denumirea de Marele război venez (1683-1699).

2.15. Marele război venez (1683-1699)

Marele război venez a schimbat raportul forțelor în Europa de Sud-Est în favoarea creștinătății, a dus la mari tulburări și migrații ale populației și s-a terminat în anul 1699 prin Pacea de la Sremski Karlovci, schimbând granițele regiunii Podunavlje. După acest război, Bačka s-a găsit în cadrul Monarhiei Habsburgice, Banatul a rămas în cadrul Imperiului Otoman, iar prin Srem a străbătut granița dintre două imperii și două lumi (linia Mitrovica - Slankamen).

Primul mare succes al acestui război a fost cucerirea, respectiv eliberarea Budei în anul 1686. În acest război au participat toate popoarele din Balcani și Podunavlje, dar și cele din Europa Centrală și de Vest. Cu ocazia asediului Belgradului în anul 1688 letopisețul sârb Anastasije Dascal a

scris: *Germanii, sârbii și ungurii au ajuns în marele Belgrad.* În același timp, în jurul Subotic-ei și Somborului, în război a apărut și poliția compusă din bunievați în frunte cu conducătorii lor (**Dujo Marković, Juro Vidaković și Luka Cučić**). Sârbii bănățeni, în frunte cu **Novak Petrović**, în anul 1687 au trecut Tisa și în Bačka au fost sub comanda generalului **Ištvan Čaki** (Csaky Istvan). Generalul **Veterani**, căpitan de oști de origine italiană, a avut în componența oștilor sale și sârbi, care sub comanda lui au participat la eliberarea orașelor bănățene Caransebeș și Mehadia. La fel ca și războaiele precedente împotriva turcilor în secolele XVI și XVII și acesta a avut un caracter creștin, iar față de Imperiul Otoman, popoarele din Podunavlje au demonstrat unitate.

2.16. Sârbii în Marele război venez

În Marele război venez au participat un număr mare de sârbi, din Sziget până la Kumanovo și de la Timișoara până la Zadar. Încă din anul 1686 s-a ridicat poporul sârb împotriva turcilor, între Sziget și Arad. Cucerirea Petrovaradinului în anul 1687 a provocat răzcoala sârbilor în Srem. Cât era de puternică forța sârbilor din Srem în interiorul poporului sârb, dovedește faptul că la Soborul popular bisericesc din Belgrad din 18 iunie 1690, la care au fost adoptate hotărâri importante pentru viitorul poporului sârb din Monarhia Habsburgică, din Srem au fost șapte din cele 11 căpetenii prezente, doi din trei reprezentanți ai comunelor și cinci din șapte igumani ai mănăstirilor.

2.17. Pătrunderea conducătorilor austrieci de oști în inima Balcanilor

Conducătorul austriac de oști **Maximilian Emanuel** în anul 1688 a ocupat Belgradul, poarta Balcanilor. Căderea Belgradului a răsunat adânc în Europa, provocând răscoala împotriva turcilor de la Dunăre până la Skoplje și Peć. În octombrie **Ludvig Badenski** a ordonat formarea miliției sârbești în frunte cu **Pavle Nestorović Dejak** și **Antonije Znorčić**. La sfârșitul lui octombrie, generalul austriac **Piccolomini** a ajuns până la Skoplje, iar precursorele creștine până la Štip și Veles.

Trupele creștine nu au avut puterea de a intra mai adânc în teritoriul otoman. Imperiul Otoman a simțit că este periclitat, și-a adunat toate forțele și cu ajutorul tătarilor crimei, a trecut în contraatac. La începutul lunii ianuarie 1690, oastea creștină a fost înfrântă în luptele din Kačanska klisura, deschizând drum oastei turcești spre Kosovo și Metohia. În ianuarie 1690 trupele turcești și tătare au făcut ravagii în Kosovo, iar generalul **Veterani** a anunțat din Niš că Priština și împrejurimea a fost transformată în cenușă. În felul acesta a început marea migrare a poporului sârb spre nord.

2.18. Marea migrare a sârbilor, primirea lor în Ungaria de Sud și Croația și privilegiile

Primul semnal pentru migrări l-au dau Patriarhul de Peć **Arsenije III Carnojević**, înalta preoțime și miliția sârbească. După ei, spre nord, au plecat cetățenii bogați și văzuți, precum și toți ceilalți. În fața turcilor spre Sava și Dunăre, a fugit și poporul din nordul Macedoniei, din Kosovo, Metohija, din Prizren, Valja Limului, Stari Vlah, Užice, Pomoravlje. Au fost incendiate mănăstirile Đurđevi Stupovi, Lesnovo, Patriarhia de Peć, Mileševo, Sopoćani, Dečani, Gračanica...

Împăratul austriac **Leopold I**, pe data de 6 aprilie 1690, a transmis sârbilor *Invitatorium*, chemare la răscoală, cu obligația de a li se respecta privilegiile lor în Monarhia Habsburgică. La Belgrad, unde s-au adunat refugiații, la 18 iunie 1690 s-a ținut Soborul popular bisericesc la care au participat patriarhul, episcopii, igumanii mănăstirilor importante și căpitani apreciați. Leopold I a fost proclamat de rege al sârbilor, s-a hotărât să se ridice răscoală și să se treacă cu poporul în Ungaria. În șase puncte (punctație) s-a cerut de la împăratul austriac privilegia care va garanta sârbilor în Monarhia Habsburgică dreptul la religie, alegerea liberă a arhiepiscopului, folosirea vechiului calendar, libertatea jurisdicției patriarhale, scutirea moșiilor bisericești de plată a impozitelor și dreptul judiciar al patriarhului. Episcopul de Ineu – Arad, **Isaija Daković** a dus actele de la acest sobor la Viena.

Cancelaria aulică, la 21. august 1690, a emis prima *Privilegie* a lui **Leopold I** prin care poporul sârb a fost recunoscut ca un întreg autonom. Biserica ortodoxă a fost recunoscută în statut de drept public, iar punctele (punctațiile) au recunoscut independența vieții și organizării bisericii ortodoxe. Privilegia a devenit baza statutului poporului sârb în Monarhia Habsburgică la finele secolului al XVII-lea și în secolul XVIII, fiind confirmată și în decembrie 1690 și în martie 1695.

2.19. Đorđe Branković – vizionar, om de știință, istoric, scriitor

În învălmășeala Marelui război vienez care a strămutat popoarele din Europa de Sud, la sârbi a apărut o personalitate puternică contele **Đorđe Branković**. A fost de origine din Banat

și a prezentat un fenomen extraordinar în rândul sârbilor la sfârșitul secolului al XVII-lea. A cunoscut cinci limbi străine și a fost un diplomat iscusit. Un timp a slujit voevodului **Șerban Kantacuzino**. În iunie 1689, pe când avea loc războiul din Banat, groful **Dorđe Branković** a emis proclamare sârbilor din Orșova pe Dunăre, cu cererea de a se ridica la răscoală. După instrucțiunile comandantului oștilor austriece **Ludvig Badenski**, **Dorđe Branković** a fost arestat în Kladova, și apoi transferat în închisoarea din Sibiu.

Ulterior, **Dorđe Branković** a fost reținut în cetatea Heb (Cheb) din Cehia. Ani în șir a scris aci opera sa vastă *Slavenoserbskahronika*, în care și-a expus atitudinea sa asupra trecutului Europei de Sud-Est. În limba română a scris *Cronica Slavă-ilirică, Gornje Mezije i Donje Mezije*. A decedat în Heba. În timpul Războiului de succesiune austriacă (1740-1748). Soldații locotenentului **Rasković** au dus moaștele lui la mănăstirea Krušedol.

2.20. Noul val de refugieri

Cavaleria turcească a intrat în Belgrad în toamna anului 1690. După căderea Belgradului, **Ludvig Badenski** a ordonat să fie evacuată Mitrovica. Acesta a fost un nou semnal pentru refugiere spre nord.

Patruzeci de zile a durat deplasarea până la Buda și Sentandreia. S-a fugit pe uscat și apă. Colera, foamea și hoții au urmărit poporul în mișcare. Monahii de la mănăstirea Ravanica au dus moaștele cneazului **Lazar**. Un număr mai mic de populația s-a reținut în împrejurimile orașului Subotica și Szeged, iar 30.000 de suflete au ajuns în ținuturile din jurul Budei și Sentandreia.

2.21. Cursul și consecințele Marelui război vienez

Deja în prima fază a războiului, conducătorii oștilor austriece au înaintat în mai multe direcții. Ardealul, Ungaria de Apus și Ungaria Centrală, au fost de cele mai dese ori țintă.. Nouă ani după căderea Belgradului a durat războiul Austriei cu Turcia. Sremul, Banatul și Bačka au fost câmp de bătălie, suferând mari distrugerii. Nemții, ungurii, croații și sârbii au luptat împotriva turcilor în mlaștinile Panoniei, dar și în alte locuri unde era necesar. Turcii au fost înfrânți în anul 1691 la Slankamen și acolo a murit marele vezir turc **Mustafa Čuprilić** (Kopruli Musztafa). În bătălia de la Lugoș, în anul 1695, a murit generalul **Veterani** și conducătorul miliției sârbe **Znorić**. În același an s-a ajuns la bătălia de lângă Pelez, în Banat, iar anul următor 1696, la bătălia de pe Bega, lângă Hetin, unde osmanlâii au înfrânt armata cnezului **Fridrih August**.

2.22. Bătălia de la Senta

Ambele părți beligerante au introdus în acest război toate forțele disponibile, iar posibilitate de pace nu s-a întrezărit. Osmanlâii s-au gândit să ocupe din nou teritoriile pierdute.

Cea mai mare bătălie s-a purtat lângă Senta, în 11. septembrie 1697. Renumitul conducător de oști austriece **Eugen Savojski-Eugen de Savoia** (Francois-Eugene de Savoie-Carignan) i-a înfrânt pe turci. Mai precis, a profitat de momentul când armata osmanlâiilor a fost slăbită, atacând-o când trecea râul Tisa. În momentul decisiv, a dărâmat cu topurile podul, iar forțele care treceau râul le-a distrus în întregime. Aceasta a fost ultima, marea bătălie a *Marelui război vienez*, care a durat 16 ani. După pierderile mari suferite și imposibilitatea de a-și

recupera o armata nouă, osmanlâii au început negocierile. Imperiul Otoman din vremea aceea nu și-a mai putut arăta forța. Sistemul de conducere nu a fost modernizat iar spahiile, care în trecut erau fidele, și ienicerii tot mai puțin puteau fi folosiți pentru scopurile sultanului. De data aceasta a putut fi încheiată pacea care era mult mai convenabilă pentru habsburgi.

2.23. Pacea de la Karlovac

Pacea de la Karlovac a fost decisivă pentru viitoarele teritorii și popoare din Voivodina. Marele vifor al războiului a îmbinat popoarele din Balcani și Pomoravlje. În mai multe rânduri au trecut tot felul de armate prin Bačka, Srem și Banat, incendiind și distrugând totul în fața lor. Numai în Bačka, în acest război, au fost distruse 91 de sate. Pacea de la Karlovac, de la 26 ianuarie 1699 a adus o perioadă de liniște. Contemporanii, probabil, nici nu erau conștienți că aceasta a decis viitoarea soartă a Europei Centrale, dar și a Balcanilor (cu toate că situația se va clarifica și mai mult după Pacea de la Požarevac și Belgrad). Lupta pentru putere dintre creștinism și islamism în Podunavlje încă nu a fost terminată. Totuși, secolul al XVII-lea v-a aduce multe noutăți, iar teritoriul viitoarei Voivodine va intra în componența Imperiului Habsburgic.

3. DE LA PACEA DIN KARLOVAC (1699) ȘI PÂNĂ LA MOARTEA LUI IOSIF AL II-lea (1790)

3.1. Noi încercări și noua situație în secolul al XVIII-lea

Pe scena europeană și balcanică în secolul al XVIII-le apare o forță puternică, Rusia, care va aduce mari pierderi Turciei, nemaîntâlnite până atunci. După schimbări drastice maghiarii devin minoritari în propria lor țară. Istoria maghiarilor în secolul al XVIII-lea primește un nou conținut. Cea mai importantă problemă au fost relațiile cu habsburgii, respectiv distanțarea de aceștia, care a fost și inspirația de bază a răsculaților. În acest context, habsburgii folosesc devotamentul mare al sârbilor care a avut la bază privilegiile acordate. Habsburgii aveau mult mai mare încredere în sârbii grăniceri decât în nobilii croați și ungari. Granița militară a fost supusă direct Curții, ceea ce a presupus relații directe cu domnitorul, fără nevoia de intermediarii ale nobilimii croate și ungare.

Problema esențială a sârbilor din Ungaria a fost păstrarea și edificarea identității naționale și religioase și raportul ei față de modelul civilizație europene. A-și păstra propria identitate și a accepta privilegiile civilizației și culturii europene, a fost cea mai mare dilemă în rândul sârbilor de-a lungul secolului al XVIII-lea. Nobilimea sârbă înstărită din Ungaria, la această dilemă a dat un răspuns clar: a fi european și sârb este o unitate și nu o rivalitate. Simbolul acestei întorsături și acestui compromis istoric au fost bisericile și mănăstirile ortodoxe la care a fost folosit stilul baroc. Stilul baroc a folosit la construirea și pictarea acestora, prezentând o expresie a includerii poporului sârb în modelul

cultural european. Mănăstirea Krušedol a primit prima clopotniță în stil baroc în anul 1726, ca apoi și celelalte mănăstiri de pe Fruška Gora să primească elemente ale stilului baroc (Velika Remeta, Rakovac, Šoštovac, Hopovo, Beočin, Jazak, etc.). Arhitectura în stil baroc a mănăstirilor de pe Fruška Gora a fost un model de construire a bisericilor în Srem, Banat și Bačka. în secolul al XVIII-lea. Acest secol va aduce sârbilor mari succese, când este vorba de identitatea lor națională și dezvoltarea puterii economice și a elitei intelectuale, precum și dezvoltarea culturală.

Secolul al XVIII-lea a fost secolul credinței. În Monarhia Habsburgică religia de stat a fost cea catolică, în Imperiul Otoman islamul, iar în Rusia ortodoxia. Toate celelalte religii în afara statului au avut un statut destul de nefavorabil. Imaginea lumii, din punct de vedere al religiei, în secolul al XVIII-lea a dus la închistarea comunităților confessionale. Creștinismul, ca idee și credință, a apropiat catolicii, protestanții și ortodocșii în teritoriul Ungariei de Sud. Apartenența la lumea creștină care în secolul al XVIII-lea a trăit de-a lungul Savei și Dunării, ca stavilă împotriva islamismului întruchipat în Imperiul otoman, a apropiat creștinii din sudul Monarhiei Habsburgice. În acest secol s-au consolidat ideile iluminismului care au apropiat popoarele indiferent de religie.

Pentru Monarhia Habsburgică secolul al XVIII-lea a fost un secol al marilor încercări. Aceste încercări au fost nu numai numeroasele războaie (60 de ani de războaie) ci și diversitatea popoarelor, a credințelor, limbilor, păturilor sociale și specificurilor regionale. Toate acestea au făcut din Monarhia Habsburgică un conglomerat de state mici care a încetat să mai fie cea mai mare forță

mondială (habzburgii au pierdut Spania și America de Sud). Însă și în acest teritoriu restrâns, cu viziuni îngrădite, Monarhia Habsburgică a fost un stat reușit, iar Habsburgii o dinastie prosperă. În cursul secolului al XVIII-lea, în perioada **Mariei Theresa** și succesorului ei **Josif al II-lea**, Monarhia Habsburgică a pledat pentru conformarea diversităților ei, pentru reforme și modernizare, încercând ca teritoriul heterogen Podunavlje să fie inclus într-un întreg politic, economic și civilizator.

3.2. Acomodarea sârbilor în noile teritorii

Venirea patriarhului de Peć, a numeroșilor episcopi și igumani din diferite mănăstiri, a comercianților și meșteșugarilor bogați în Marea migrațiune din 1690, cu privilegiile emise de **Leopold I**, a influențat ca sârbii să devină un factor important în dezvoltarea politică și socială a Ungariei în secolul al XVIII-lea. În formarea națiunii sârbești moderne Ungaria, în sens larg Monarhia Habsburgică, va juca un rol decisiv. Privilegiile primite, confirmate de mai multe ori în secolul al XVIII-lea au consolidat poziția specifică a corpusului sârbesc în interiorul Ungariei. Dezvoltarea nobilimii sârbe în secolul al XVIII-lea, asupra căreia au influențat și reformele domnitorului habsburgic **Iosif al II-lea**, a pus în ultimile decenii ale secolului al XVIII-lea, sub semnul întrebării supremația ierarhiei bisericești în cadrul poporului sârb. Simbolul, pentru sârbi, al acestor schimbări l-a prezentat personalitatea iluministului și scriitorului sârb **Dositej Obradović**.

3.3. Ținuturile noastre în noul context istoric

În teritoriul Banatului, Sremului și Bačka, în secolul al XVIII-lea au influențat, în bună măsură, evenimentele istorice din Monarhia Podunavlje. Deuropeizat în urma domniei și războielor otomane îndelungate, acest teritoriu în secolul al XVIII-lea a fost expus din nou europeizării și modernizării și întoarcerii în spațiul cultural medieval. Specificul dezvoltării istorice a acestui spațiu îl constituie existența instituției Graniței militare, din cauza vecinătății cu imperiul Otoman și colonizarea continuă care a făcut din ea un mozaic etnic specific. În teritoriul istoric al Bačk-ei, Banatului și Sermului în secolul al XVIII-lea s-au găsit împreună mai multe popoare europene: bulgari, aromâni, francezi, croați, italieni, evrei, iermeni, maghiari, germani, romi, români, ruteni, slovaci sârbi spanioli. În interiorul acestui spațiu au existat diversități sociale, juridice și economice. O parte a acestui teritoriu a avut o dezvoltare specifică în cadrul instituției Graniței militare; au existat părți socio-economice privilegiate după cum sunt: districtul Velikomoravski și Potiski în Banat și Bačka; o parte a acestui teritoriu l-au format feudele și județele ca unități teritoriale; comitetele de grăniceri și orașele regale libere, și-au avut dezvoltarea lor specifică. Diversitățile religioase (catolici, ortodocși, evangheliști, calviniști, uniști, iudei) au determinat în secolul al XVIII-lea modelul de toleranță religioasă, acesta primindu-și o expresie definitivă în Edictul privind toleranța religioasă a lui **Iosif al II-lea** din anul 1781.

3.4 Rolul bisericii ortodoxe în societatea sârbă

Când este vorba de prosperitatea națională a sârbilor în secolul al XVIII-lea, în acest domeniu biserica a avut un rol decisiv. În cursul acestui secol

sârbii și-au format nobilimea lor și pătura militară, care s-a format din instituția Graniței militare și a numeroarelor războaie pe care le-a purtat Monarhia Habsburgică, precum și nobilimea care s-a format prin deschiderea căilor de comerț spre Balcani și Marea Adriatică, europeizarea și modernizarea Sremului, Banatului și Bačk-ei. Ritmul dezvoltării sociale a poporului sârb, îndeosebi în prima jumătate a secolului al XVIII-lea l-a impus ierarhia bisericească. *Ierarhia*, în sine, a avut o teamă justificată de a nu se pierde identitatea ortodoxă în interiorul Monarhiei habsburgice, ca stat catolic. De aceea a fost orientată spre o formă de convezativism și închistare a întregului popor sârb, precum și orientare spre Rusia. Această închistare a impus nevoia de reexaminare a pașilor civilizației pe care i-a preluat Monarhia Habsburgică, mai ales în epoca ei iluministă. Nobilimea, atunci consolidată, în ultimul trimestru al secolului al XVIII-lea a reușit să găsească o legătură fericită a diversităților și să-și bazeze păstrarea identității în Monarhia habsburgică, pe temeliile compromisului istoric: acceptarea valorilor europene civilizației și păstrarea specificurilor lor naționale și confesionale, prin respectarea specificurilor spațiului cultural medieval. (culturologice, confesionale, naționale).

3.5. Rolul patriarhului și a soborurilor bisericești-populare

Până în anul 1706 în fruntea bisericii sârbe s-a găsit **Arsenije III Čarnojević**, care a condus Marea migrare din anul 1690 și care, în anii Marelui război vienez și la începutul secolului al XVIII-lea, a croit statutul bisericii ortodoxe în interiorul Monarhiei Habsburgice. Sediul mitropolitului sârb a fost, din anul

1708, în mănăstirea Krušedol de pe Fruška Gora. În perioada războiului de la Varadin (1716-1718), turcii au pătruns în Srem și au incendiat mănăstirea Krušedol, care l-a decis pe mitropolitul **Vićentije Popović Hadži Lavić** să mute sediul mitropoliei la Sremski Karlovci. De atunci Sremski Karlovci devin unul din punctele cheie ale dezvoltării istorice a poporului sârb în Ungaria de sud.

În cursul secolului al XVIII-lea soborurile bisericesti-populare au fost o formă de adunare a elitei societății sârbești din Ungaria (au avut autonomie în decidera asupra unor probleme). Ele s-au convocat cu ocazia alegerii mitropolitului și s-au ținut la Sremski Karlovci, în prezența comisarului imperial autorizat. Unul dintre cele mai importante sobori care nu s-a ținut la Sremski Karlovci, a fost acela de la Timișoara din anul 1790. El a reflectat dezvoltarea istorică a societății sârbești din Ungaria în perioada secolului al XVIII-lea, precum și diversitatea concepțiilor politice și ideologice ale comunității sârbești din Ungaria. La sobor au participat câte 25 de reprezentanți ai nobilimii, preoțimii, păturii aristocrate și de ofițeri. Cu acest prilej au fost scoase în evidență două concepții politice care s-au cristalizat în rândul sârbilor în perioada secolului al XVIII-lea.: prima, cea majoritară, în frunte cu generalul **Pavle Dimić Papila**, a pledat pentru aceea ca, cu sprijinul Curții de la Viena să se asigure autonomie pentru sârbii din Ungaria (Banat), exprimând interesul ierarhiei bisericesti și a păturii de militari în rândul sârbilor și cea de a doua concepție, cea minoritară, a cărei adept a fost **Sava Tekelija**, care a exprimat opțiunea nobilimii sârbe care a pledat ca sistemul de privilegii acordate sârbilor să fie inclus în legile ungare.

3.6. Curtea de la Viena și politica ei față de sârbi și legăturile dintre ierarhia bisericii sârbe și Curte

Înalta ierarhie sârbească în cursul secolului al XVIII-lea a întreținut legături cu toți factorii importanți de la Curtea de la Viena, care au avut influență asupra statutului poporului sârb. Acestea au fost instituțiile care s-au ocupat de problemele specifice ale sârbilor. *Comisia aulică ilirică* (1745-47) *Deputația aulică ilirică* (1747-77) *Cancelaria aulică ilirică* (1791-92). În secolul al XVIII-lea înaltele autorități de stat i-au numit pe sârbi *iliri*. *Consiliul aulic de război* și *Camera aulică*, care s-au ocupat de problemele militare și financiare, au fost foarte importante pentru sârbi. Mitropoliții de la Karlovac, în secolul al XVIII-lea, au întreținut aceste relații, ele fiind foarte strânse cu vârful politic al Curții de la Viena, iar unii dintre ei (**Putnik, Nenadović, Antononović**) au purtat titluri de consilieri imperiali secreți. După înființarea *Cancelariei aulice ilirice*, în anul 179, cinci sârbi prestigioși, printre care și episcopul de Timișoara **Petar Petrović** și generalul **Arsenuje Sečujac**, au fost numiți consilieri ai lui **Franjo Balas**, care s-a găsit în fruntea acestei instituții. Sârbii, înalții ofițeri imperiali, și-au îndreptat legăturile, în secolul al XVIII-lea, către instituțiile militare și au influențat asupra lor. Înalta ierarhie bisericască și pătura militară au influențat ca sârbii ungari să fie orientați spre statul habsburgic și instituțiile imperiale de la Viena.

Mitropolia de la Karlovac a fost, în perioada secolului al XVIII-lea, titularul vieții duhovnicești a sârbilor din Ungaria de sud. Clerul ortodox l-a format așa-numitul *cler negru* (monahii) și *clerul albastu* (preoțimea laică). O influență specială asupra sârbilor a avut-o Curtea mitropoliei de

la Sremski Karlovci și prestigioasele mănăstiri de pe Fruška Gora. Mănăstirile au deținut numeroase moșii (votcina – *prnjavori*) care au fost baza puterii lor economice. Sub jurisdicția Mitropoliei de Karlovac au fost și românii.

3.7. Barocul în Voivodina

Barocul a fost stilul călăuzitor în construcții în secolul al XVIII-a. Sub influența din apus în Voivodina apar multe construcții noi.

Stilul baroc folosit în pictarea bisericilor a ajuns la sârbii ungari de la răsărit din Kiev și Ucraina, spațiu care, la fel, a fost la granița de intersecție a lumii ortodoxe și catolice. Pictorul ucrainian Jov **Vasiljević**, 1750/51, a pictat mănăstirea Krušedol în stil baroc. Pictorul academic **Stefan Tenecki**, de altfel elev de la Kiev, a continuat opera acestuia în anul 1756 la Krušedol și în felul acesta stilul baroc a intrat în bisericile ortodoxe din Bačka, Srem și Banat. Compromisul istoric a fost asigurat pentru următorul secol și jumătate. Barocul a influențat și asupra obiectivelor sacrale catolice, precum și asupra altor edificii care au reprezentat autoritățile de stat și locale. În fine, unele caracteristici ale barocului au marcat și construirea caselor private, ceea ce a creat un climat estetic comun, care a legat toate popoarele în spațiul viitoarei Voivodini.

3.8. Problemele toleranței religioase

După cum am putut conchide, toleranța religioasă nu a fost străină nobilimii ungare și nici habsburgilor, spre deosebire de alte părți ale Europei.

Consolidarea toleranței religioase în Statul habsburgic, respectiv recunoșterea realităților etnice și religioase în această monarhie s-a putut

urmării în cursul secolului al XVIII-lea. Secolele precedente în teritoriul Europei Centrale nu au lăsat secolului al XVIII-lea în moștenire exemple de toleranță religioasă. Prin Declarația din 1727 s-a ordonat ca bisericile ortodoxe să nu se poată construi și nici repara în monarhie fără autorizația domnitorului. Șaisprezece ani mai târziu, în anul 1743, a fost emisă privilegia care a interzis ca poporul să fie împiedecat în construirea bisericilor. Ordonanța imperială din anul 1753 a reglementat problema construirii și reparării bisericilor ortodoxe. Prin acest act, fără consimțământul autorităților, sârbii au putut să-și construiască biserici acolo unde au fost majoritari, sau acolo unde au trăit cel puțin 30 de familii ortodoxe. *Edictul privind toleranța religioasă între confesiunile creștine* a fost emis de **Iosif al II-lea** în anul 1781. Consolidarea toleranței religioase a fost prezent și în cazul reparării și construirii bisericilor ortodoxe în Srem, Bačka și Bant. Autoritățile bisericești ortodoxe au încredințat aceste lucrări, de cele mai dese ori, meșterilor germani. Astfel clopotnița mănăstirii de pe Fruška Gora, Velika Remeta, a fost construită de meșterul german **Johan Vilhem** (Johannes Wilhem). Biserica Sveti Trifun din Sremski Karlovci a fost reparată în anul 1742 de germanul **Matijas Erlibinger** (Mathias Erliebinger). Palatul episcopal de la Vârșeț în anul 1760 a fost construit *de meșterii din Praia*, iar reparația mănăstirii bănățene de la Mesici a fost executată de germanul **Anton Blombege**. Decorația exterioară și turnul bisericii de la Sombor Sf. Georgije în anul 1790 a fost executat de **Anton Haker** de la Pesta. În anii șaptezeci ai secolului al XVIII-lea biserica din satul din Srem, Lačark, a fost construită de meșterii italieni. Este curios faptul că pe data de 26 septembrie 1769, împăratul **Iosif al**

II-lea a permis colonizarea slovacilor protestanți în teritoriul Graniței militare, în regiunea de pustă Pazova. Le-a permis libertatea religiei, să aibă preoții lor și să-și officieze slujba religioasă.

3.9. Legăturile sârbo-ruse culturale și religioase

Teama în rândul ierarhiei bisericești de pierdere a identității a deschis calea relațiilor sârbo-ruse în cursul secolului al XVIII-lea. În felul acesta cultura sârbă din Ungaria a fost expusă influențelor duble, pe de o parte influenței climatului cultural medieval și influenței Rusiei. Aceasta vorbește despre o adevărată sinteză spirituală care a fost formată în rândul poporului sârb din Ungaria.

Din Rusia au venit dascăli și cărți bisericești, care au influențat asupra limbii și literaturii. Spre Rusia s-au îndreptat și migrațiile sârbilor din Banat și Bačka în secolul al XVIII-lea. Astfel primul dascăl rus printre sârbi a fost **Maksim Suvorov**, care în anul 1726 a venit la Sremski Karlovci, ca după el să vină și dascălul ucrainian **Emanuil Kozačinski**, care în anul 1734 a semnat regia dramei *Despre tragedia lui Uroš Pjtago...*. De la Sinodul Rus în anul 1724 au ajuns la Sremski Karlovci 400 de exemplare de abecedare și 100 exemplare de gramatici. Toate acestea au influențat ca după anul 1730 limba ruso-slavă, pe lângă limba slavă-sârbă și limba sârbă populară, să devină una dintre cele trei limbi sârbe literare. Limba slavă-sârbă (*slavenoserbski*) a apărut în cursul secolului al XVIII-lea ca limbă a nobilimii, ca o formă de compromis lingvistic între limba ruso-slavă (*rusoslovenski*) și limba populară. Ea nu a fost doar un rezultat al controverselor lingvistice în conștiința comună a sârbilor din Ungaria.

3.10. Legăturile sârbilor cu Europa Centrală și popoarele cu care au conviețuit

Pe când ierarhia bisericească prin ideile sale a încercat să se distanțeze de ideile care în secolul al XVIII-lea au influențat asupra traiului în Europa Centrală, în realitatea istorică societatea sârbească din Banat, Bačka și Srem au acceptat cuceririle modelului culturologic european medieval. La aceasta a contribuit, în bună măsură, dezvoltarea economică a orașelor care a dat un impuls inițial formării nobilimii în întreaga Monarhie Habsburgică, precum și în teritoriul Voivodinei actuale. Nobilimea sârbă au format-o comercianții și meșteșugarii, liberii profesioniști, și așanumiții *honoraciori* (medici, profesori, dascăli, avocați, artiști) și alți locuitori prestigioși ai orașelor care s-au ocupat cu activități importante pentru mediile în care au trăit. A fi *nobil*, a însemnat a avea un anumit statut social, un sistem de valori și un anumit stil de viață. Însăși viața a fost destul de complexă și bogată, precum și comunicarea de zi cu zi a comercianților, meșteșugarilor, ofițerilor și nobilimii sârbe cu statul habsburgic și oamenii de altă credință și națiune, ceea ce a dus la europeizarea nobilimii sârbe în toate aspectele vieții. S-au produs schimbări vizibile la tot pasul: în vestimentație, modul de alimentare, stilul de construcție, igienă și obișnuințe sanitare, cunoașterea limbilor, comunicare, școlarizare, pictură și literatură, modul de distracție, sistemul de valori....Limba vorbită zilnic a reflectat cel mai bine aceste schimbări. Astfel în limba sârbă au intrat cuvinte germane legate de armată (lager, șanac, ștab, muștrati...). dar și cuvintele legate de orânduirea socială au fost sub influența limbii germane (paor, riter, ceh, liferant) și cele mai multe cuvinte

care se referă la termeni de cultură materială: mesing, pleh, ștof, mider, ștranga, șnala, flaster, fleka, flașa, șpric, plajvaz, șolja, krompir, farba, vaga, șupa, plac, șuster, șnajder, molovati....)

Din limba maghiară au intrat în limba sârbă cuvinte după cum sunt: astal, ašov, birovo, biroš, vašar, gazda, doboš, kecelja, kočijaš, lopov, parlog, prsluk, salaš, soba, fioka, čeze, džak, šargarepa, šator, etc.

3.11. Începuturile noii elite sârbești: nobilimea

Purtătorii schimbărilor civilizatorii în societatea sârbească au fost comercianții sârbii, ofițerii și nobilimea. În secolul al XVIII-lea sârbii au intrat ca popor fără nobilime. În perioada domniei Mariei Thereza (1740-1780) sârbilor din Ungaria li s-au acordat 90 de titluri de nobili. Cincizeci de titluri de nobili au fost acordate ofițerilor sârbi, la 1 martie 1751 în perioada dezvoltării Graniței militare. Douăzeci de sârbi au obținut titluri după războiul austro-turc din anul 1791. Titlul de nobil a revenit de cele mai dese ori ofițerilor, apoi înaltelor fețe bisericești, comercianților și funcționarilor mai cunoscuți. **Teodor Janković – Mirijevski**, administratorul școlilor din Banat și reformatorul învățământului a primit titlul de nobil pentru contribuția sa în domeniul învățământului. **Malenica** a obținut titlul de nobil în anul 1773 datorită activității sale în domeniul sănătății, iar **Đuričko** pentru eliminarea jefuitorilor în Banat. **Andra Andrejević**, administratorul poștei din Sremski Karlovci, în anul 1763 a obținut titlul de nobil pentru dezvoltarea traficului poștal. Printre cele mai cunoscute familii de nobili sârbi s-au enumerat: **Čarnojevići, Raškovići, Tekelije, Jakšići, Atanackovići, Bibići, Julinci, Vujići,**

Isakovići... La fel familiile nobile de aromâni și iermeni, și nobilimea sârbă, în urma obținerii titlurilor nobiliare, s-a acomodat spiritului, obiceiurilor și mentalității precum și valorilor păturii sociale căreia au aparținut.

3.12. Nobilimea sârbă și alfabetismul (mai multe variante ale limbii sârbe)

Nobilimea sârbă a fost purtătorul întregii vieți economice, culturale, sociale a poporului sârb din Ungaria de Sud. Ei s-au implicat în căile de comerț dintre Balcani și Europa Centrală, fiind intermediari în comerțul dintre Panonia și orașele maritime. Nobilimea sârbă a prosperat cel mai mult în cursul secolului al XVIII-lea. Izvoarele istorice denotă că sârbii din Futog în anul 1703 au trăit în bordeie, în Sremski Karlovci în colibe săracicioase pe lângă Dunăre. Izvoarele istorice din anul 1732 mărturisesc că în satele din Srem, Kraljevci, Šatrinci și Stejanovci. au existat biserici îngropate în pământ. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea la Karlovci a fost construită biserica în stil baroc, iar nobilimea sârbă în orașe a trăit în case bogate și bine amenajate. (casa familiei **Sabova** din Sremski Karlovci, casa familie **Karamata** din Zemun). La sfârșitul secolului al XVIII-lea nobilimea sârbă s-a alimentat și distrat la fel celorlalți nobili europeni, au vorbit limbi străine, și-au trimis copiii la școlarizare în Europa Centrală, au citit cărți, au avut pictorii lor, scriitori, avocați, medici (primii medici sârbi școlarizați au fost **Petar Miloradović** din Novi Sad și **Jovan Živković** din Sremska Kamenica).

Consolidarea nobilimii sârbești a coincis cu toate schimbările civilizatorii care s-au petrecut în teritoriul Monarhiei habsburgice în perioada domniei **Mariei Theresa**, dar

mai ales a fiului ei **Iosif al II-lea**, când în acest teritoriu au apărut primele idei iluministe. Pătura nobilă sârbă, nou formată, s-a luptat pentru o nouă cultură eliberată de influența tradițională și conservativă a bisericii. Se înființează instituții naționale, se dezvoltă învățământul, se crează opere inspirate din trecutul național, iar din rândul nobilimii apar primii scriitori iluminiști. Nobilimea sârbă, care a avut drept simbol personalitatea iluministului sârb și al primului anticler **Dositej Obradović**, a pus sub semnul întrebării rolul dominant al înaltei ierarhii bisericești, în societatea sârbă din Ungaria de Sud. Dositej Obradović a vorbit despre secolul al XVIII-lea ca despre *un secol al unei rațiuni sănătoase*, considerând că societatea sârbă trebuie să meargă pe calea schimbărilor iluministe. Cele mai cunoscute opere ale lui sunt: *Život i priključenje*, *Pismo Haralampiju*, *Sovjeti zdravog razuma*. **Dositej Obradović** a adunat în jurul său un cerc de adepți ai reformelor (*prosvetiteljski krug*).

Nobilimea sârbă din Ungaria de nord în secolul al XVIII-lea a dat naștere mai multor scriitori. Au scris în trei limbi: ruso-slavă, sârbo-slavă și populară. Pe lângă **Dositej Obradović**, în pleada scriitorilor sârbi ai acestui secol intră: **Zaharije Orfelin**, **Pavle Julinac**, **Jovan Rajić**, **Atanasije Stojković**, **Vikentije Ljuština**, **Aleksije Vezilić**. Printre cei mai cunoscuți iluminiști sârbi se enumeră: **Lukijan Mušicki**, **Jovan Muškatirović**, **Uroš Nestorović** și **Mihailo Vitković**. Iluminiștii sârbi au stabilit relații culturale cu mulți iluminiști maghiari, printre care cei mai cunoscuți au fost: **Ferenc Kazinci** (Kazinczy Ferenc), **Mihalj Čokonai Vitez** (Csokonai Vitéz Mihály) **Jožef Katona** (Katona József), **Mihalj Fazekas** (Fazekás Mihály), **Mihalj Verešmarti** (Vörösmárty Mihály)

Ferenc Kelčej (Kölcsey Ferenc) și alții.

3.13 Formarea Graniței militare

Formarea Graniței militare, în secolul al XVIII-lea, a fost un proces istoric treptat, de lungă durată, care a durat aproape 80 de ani. După Pacea de la Karlovac din anul 1703, au fost formate următoarele granițe militare: Podunavska, Posavska, Potiska, și Pomoriška. Granița militară Podunavska a cuprins localitățile de pe malul Dunării din spre Srem și Bačka, fiind parte a graniței Slavonia-Srem cu sediul la Osijek. Granița militară Potisje și-a avut sediul la Szeged, iar Pomoriška la Arad. Localitățile militare din Sombor și Subotica au fost, cu precădere, populate de catolici slavi de sud și ortodocși, au făcut parte din Granița militară din cauza luptelor cu haiducii. În perioada anilor 1745-1750 s-a făcut departajarea spațiului Graniței militare și a Județului de Srem. Batalionul de la Šajkaš a fost înființat în Bačka în anul 1763, între Dunăre și Tisa, cu sediul de comandă la Titel și în încă 13 localități. Regimentul militar iliric a fost înființat în Banat, în anul 1764, iar în anul următor Regimentul militar german. Batalionul valah, care a fost înființat în anul 1769, s-a unit în anul 1774 cu cel iliric, formându-se Regimentul valahilor. În perioada anilor 1770-1773 s-a departajat teritoriul Graniței militare de terenurile Camerei aulice în Banat. O mare parte a Banatului de Sud, și o parte a Banatului Central, au intrat în cadrul Graniței militare.

În cadrul Graniței militare populația băștinașă a ajuns în contact cu autoritățile militare care au fost legate cu instituția Consiliului aulic de război de la Viena. Exponenții direcți ai spiritului militar, care a dominat în Granița militară, au fost ofițerii. Pentru a consolida militar acest

teritoriu, autoritățile militare au preluat pași însemnați pentru prosperarea vieții populației. În felul acesta, europeizarea și modernizarea teritoriului Graniței militare a reieșit din ordonanțele emse de autoritățile militare.

3.14. Viața în cadrul Graniței militare

Viața în cadrul Graniței militare și războaiele dese pe care le-a purtat Austria în cursul secolului al XVIII-lea, au dus la formarea păturii militare printre sârbii din Ungaria. Familiile sârbe de ofițeri, care au format în sânul lor ofițeri de-a lungul mai multor generații, au fost purtătorii spiritului militar printre sârbi. Printre acestea se enumeră: **Raškovići, Iakovići, Milutinovići, Stanisavljevići, Zake, Monasterlije** etc. Cel mai înalt rang printre ei l-a obținut feldmareșalul **Petar Duka**. În prima jumătate a secolului al XVIII-lea ofițerii sârbi au fost ofițeri populari, neacomodații noii păтури sociale. În a doua jumătate a secolului și ei și-au însușit schimbările civilizatorii caracteristice societății sârbe din Ungaria. Au fost aceștia ofițerii care au păstrat spiritul și normele păturii lor sociale, au cunoscut eticheta, au vorbit mai multe limbi, în special germana, fiind intelectual foarte apropiați colegilor lor din aceeași pătură. Unii dintre ei au fost decorați cu cele mai înalte decorații austriece Crucea cavalerului, instituită de împărăteasa Maria Theresa în anul 1757 (**Duka, Papila, Sečujac, Sokolović, Davidović, Vukosavić**).

Existența Graniței militare în teritoriul Banatului, Bačka, și Srem a determinat, în bună măsură, spiritul și mentalitatea acestui teritoriu în secolul al XVIII-lea. După terminarea Marelui război vienez, Monarhia Habsburgică a început să clădească instituția Graniței militare la marginile imperiului spre Imperiul Otoman. Această instituție,

consolidată în secolul al XVIII-lea, a cuprins teritoriul din Lika până în Ardeal, fiind o sursă de armată numeroasă și mai puțin costisitoare. (din cei 400.000 de militari pe care i-a avut Monarhia habsburgică în secolul al XVIII-lea, 120.000 au fost din Granița militară.) ei putând fii folosiți în bătăliile din întreaga Europă, dar și în ciocnirile din interiorul Monarhiei Habsburgice. Granița militară a fost o instituție militară în care viața a fost complet militarizată, precum și conștiința colectivă a locuitorilor ei. Din aspect etnic ea a fost formată din sârbi, croați, germani, români, maghiari, a căror caracteristică comună a fost cultivarea ideii de devotament față de monarhie și împărat.

3.15 Războaiele în care au participat grănicerii din Granița

În secolul al XVIII-lea militarii din Granița militară au luptat împotriva turcilor în trei războaie: în cel de la Varadin, (1716-1718), care s-a terminat prin Pacea de la Pozarevac, în războiul purtat în perioada anilor 1737-1739, care s-a terminat prin Pacea de la Belgrad și în războiul din anii 1788-1791, care s-a terminat prin Pacea de la Svištovo. În războiul de la Varadin au fost eliberate de ocupația turcească Banatul și o parte din Srem, care au rămas în cadrul Imperiului Otoman după Pacea de la Karlovac din anul 1699. Aceste războaie au fost marcate de mari jertfe ale grănicerilor și strămutările populației din Serbia, în primul rând în Srem și Banat.

În perioada secolului al XVIII-lea grănicerii au luptat și în alte bătălii: în Bavaria, Cehia, Slezia, Lombardia, pe Raina. Un război foarte important în care au luptat grănicerii a fost Războiul de succesiunea austriacă (1740-1748). Războiul de șapte ani (1756-1763) și războaiele împotriva revoluției franceze după anul 1792.

Grănicerii au luat parte și în ciocnirile interne din Monarhia Habsburgică, astfel au luptat în perioada răscoalei lui **Ferenc Rakoci** (Rákóczi Ferenc) din anul 1703 până în 1711, de partea Curții dela Viena și a puterilor centrale, împotriva "*curuților*" lui **Rakoci**. Sârbii grăniceri din Slankamen și căpitanul de grăniceri din Senta, **Obrad Lalić**, au fost de partea răsculaților lui **Rakoci**.

3.16 Răscoala lui Rakoczi

Răscoala lui Rakoczi a fost una dintre cele mai mari bătălii pentru libertatea poporului maghiar. Sloganul său Cum Deo pro patria et libertate (Cu Dumnezeu pentru patrie și libertate), a fost foarte avangard și în spiritul tradiției maghiare. La răscoală au participat cei care nu au putut să se regăsească în noile împrejurări, când au încetat războaiele permanente și apărarea în vederea opririi înaintării osmanliilor. Aceasta a fost totodată o reacție la ținuta habsburgilor care au dorit să-și consolideze imperiul. (cu toate că sârbii atunci nu s-au revoltat împotriva raționalizării Graniței militare, ulterior s-au împotrivit acestei raționalizări).

Răscoala a durat din 1702 până în 1711. În prima fază s-a ajuns la lupte între sârbi și maghiari. Sârbii au fost devotați împăratului, împotriva căruia s-a răscolat Rakoczi. Trebuie spus că răscoala lui **Rakoczi** nu a fost doar răscoala maghiarilor, alături de ei au luptat și rutenii, cunoscuți cu toții ca *poporul lui Rakoczi*. L-au sprijinit la fel și sârbii din Ardeal (care au fost separați de conaționali lor și în sens geografic; atunci i-a separat Banatul care a fost în cadrul Imperiului otoman).

Răscoală lui **Rakoczi** s-a terminat cu insucces. Nobilimea și-a găsit interesul atașându-se habsburgilor, pe când poporul din fostele garnizoane

din fortărețe de-a lungul Ungariei, și-a schimbat total modul de viață.

3.17. Războaiele din secolul al XVIII-lea Războiul de la Varadin

Războiul de la Varadin a dovedit toată priceperea grănicerilor. Oastea austriacă alcătuită din germani, maghiari, croați și sârbi sub conducerea căpitanului de oști Eugen de Savoia, a înfrânt turcii în Bătălia de la Petrovaradin în anul 1716, ca în anul următor să elibereze Banatul și Serbia de nord. Miliția bănățeană a fost înființată în urma Păcii de la Pozarevac de primul administrator al Bantului groful **Klaudije Florimund Mersi** (Claudius Florimund, Graf von Mercy) și ea a cuprins obercăpeteniile Timișoara, Ceahova, Mutna.

3.18. Războaiele din secolul al XVIII-lea Războiul de succesiune austriacă

Împăratul **Carol al II-lea** nu a avut succesori pe linie bărbătească, încercând pe parcursul vieții să asigure succesiunea ficei lui mai mari.

Prin adoptarea *Sanctiuniilor pragmatice (1713)* a fost asigurat temeiul juridic de succesiune a tronului pe linia femeiască. **Maria Theresa** a devenit moștenitoare a tronului, iar tatăl ei s-a îngrijit ca aceasta să se accepte în toate părțile imperiului său. Nobilimea ungară a acceptat aceasta în anul 1723, pe când țările vecine s-au împotrivit. Sanctiunea pragmatică a fost contestată de regele Prusiei **Fridrih al II-lea** (Friedrich II) și cneazul bavar **Karlo Albert** (Karl Albert) ceea ce a dus la Războiul de succesiune austriacă (1740-1748). Acestui război s-au alăturat Franța, Spania și Veneția. Nobilimea maghiară de stat din anul 1741 au fost alături de

Maria Theresa, sprijinând-o cu vehemență.

Războiul s-a încheiat în anul 1748 prin Pacea de la Ahena. **Maria Theresa** a purtat Războiul de șapte ani împotriva Prusiei (1756-1763).

Războiul de succesiune austriacă a determinat în bună măsură soarta Graniței militare. În războiul austr-turc anterior, care s-a terminat în anul 1739 prin Pacea de la Belgrad, Austria a pierdut Serbia, dar și-a consolidat granițele cu Turcia, pe Sva și Dunăre, Granița militară Potiska și Pomoriska s-au găsit la o distanță considerabilă de granița cu Turcia și în anul 1741 Soborul ungar de la Pojun, în baza punctului 18, cere desființarea lor.

În perioada din 1743 până în 1745 au fost demobilizate tranșeele din Szeged, Subotica, Sombor și Brestovac. A fost demobilizată și Granița militară Podunavska, iar noua graniță militară Podunavska a fost înființată în perioada 1745-1750, în spațiul Zemun-Petrovaradin.

3.19. Războiele austro-turce și cursul mai liniștit al istoriei în acest teritoriu

Războiele austro-turce (1737-1739, 1788-1791) au adus noi locuitori din Serbia în Ungaria de Sud, mai ales în Srem și Banat. În perioada războielor din 1737-1739, patriarhul **Arsenije IV Jovanović Šakabenda**, a adus noi valuri de coloniști din Imperiul Otoman în Monarhia Habsburgică. În teritoriul Posavina din Srem coloneii **Atanasije Rašković** și **Vuk Isaković** au adus locuitori din Serbia. Cu conducătorul valah **Atanasije Rašković** au venit și albanezii catolici din tribul Klimenti, sub conducerea voievozilor lor **Deda** și **Vata**. În urma colonizării Klementi au fost repartizați în cinci localități din Srem, iar din anul 1755 s-au colonizat permanent în localitățile Hrtkovci și Nikinci. În

urma Păcii de la Belgrad din anul 1739 migrațiile populației din Serbia în Banat și Srem au fost permanente, dar istoric au rămas nemarcate. Noul război austro-turc (1787-1791) a dus la un nou val de colonizări. Doar în Banat au trecut Granița militară din Serbia aproape 2000 de familii, care s-au și instalat aci.

3.20. Orașele din teritoriul Graniței militare

În Granița militară populația a trăit și și-a creat condiții de supraviețuire ocupându-se cu agricultura, dar în așa fel ca să poată funcționa, în caz de nevoie, și ca forță militară organizată. Pentru aprovizionare armata a avut nevoie de diferite meșteșuguri. Din această cauză habsburgii au sprijinit dezvoltarea orașelor. Orașele din teritoriul Graniței militare au fost sub controlul autorităților militare, fiind și sedii ale comerțului, meșteșugăritului și centru al relațiilor multietnice. Au avut statut de comunități (comune) de frontieră libere sub controlul suprem al Consiliului aulic de război. Statut de comunități (comune) libere de frontieră au primit Zemunul (1749), Karlovci și Bukovac (1753) Mitrovica (1763) Biserica Albă (1777) și Panciova (1794).

3.21. Puterea civilă, județeană în teritoriul viitoarei Voivodine

Bačka. Cea mai mare parte a regiunii Bačka în cursul secolului al XVIII-lea a fost sub autoritatea județeană, fiind divizată în mai multe feude, spahilucuri. După eliberarea Bačk-ei de turci, cea mai mare parte din Bačka s-a găsit sub conducerea Camerei aulice din Viena. Asemenea feude au fost în număr de 56, iar țărani de pe feude s-au numit *camaraliști*. Dovezi că au deținut moșii în teritoriul Bačka, înaintea cuceririlor turcești, au

avut Arhiepiscopia catolică (Bač) și familia **Cobor** (Baja). În cursul secolului al XVIII-lea, în teritoriul regiunii Bačka s-au format mai multe feude după cum sunt cea de Futog (**Čarnojevići** din 1744), Kulpin (**Stratimirovići**) Plavnski (**Gražalkovići** din 1755) Temerin (**Sečenji** –Szécheny-1796). Urbarul de la Viena din anul 1762 a reglementat impunerile țăranilor pe feudele de la Viena.

Sremul: În teritoriul Sremului, în secolul al XVIII-lea, s-au schimbat mereu relațiile patrimoniale. Șid-ul, Čerevići și Berkastovo au fost posesiuni camerale (1745-1777) când au fost repartizate episcopiei uniate din Križevci, cea ce a dus la strămutarea populației în Granița militară. (Slankamen, Krčedin). Cele mai mari latifundii (feude) din Srem au fost cele de la Ilok, Zemun, Mitrovica și Batajnica. Proprietarul celei mai mari feude, cea din Ilok, din anul 1697 a fost familia nobilă romană **Odeskalki**. Spahilucul de la Ilok a avut două centre, Ilok și Irig, care au fost administrate de nobili italieni și germani. Feudul de la Zemun s-a găsit în posesiunea contelui **Šenbrona** (Schönbrunn), a cuprins 22 de localități și în secolul al XVIII-lea a fost inclus în Granița militară. Feuda de la Mitrovica a cuprins 15 localități, proprietarul ei fiind contul **Kolerado**. Acest spahiluc a fost răscumpărat în anul 1747 pentru nevoile Graniței militare. Feuda de la Karlovci a fost cumpărată în anul 1728 de **Leopold Ifeli**. Această feudă a avut nouă localități și în anul 1747 a fost răscumpărată pentru nevoile Graniței militare. Latifundia Vojska a fost compusă din 10 localități, a fost în proprietatea baronului **Bernata**, și a fost la fel răscumpărată pentru nevoile Graniței militare. Din anul 1720 proprietarul spahilucului de la Batajnica a fost contele **Odvajer**. Impunerile și

obligațiile iobagilor pe spahilucuri, în cursul secolului al XVIII-lea au fost reglementate prin "urbarium": urbariumul lui **Karol al VI-lea** pentru Srem și Slavonija din anul 1737, urbariumul lui **Kegelević-Serbolonijev**, din anul 1755 și Urbarium pentru Srem și Slavonija din anul 1756.

Banatul: Teritoriul Banatului a aparținut Monarhiei Habsburgice abea prin Pacea de la Pozarevac din anul 1718. Până în anul 1779 a fost sub administrația directă a Camerei aulice de la Viena. Puterea directă asupra Banatului a fost deținută de Administrația bănățeană cu sediul la Timișoara. Primul și cel mai cunoscut administrator al acesteia a fost contele **Klaudije Floribund Mersi** (1718-1733), care a început activitățile de desecare a mlaștinilor, regularizarea râurilor din Banat, construirea drumurilor, introducerea de noi culturi vegetale, și colonizarea populației. Astfel în anul 1745 a început regularizarea râului Bega, în anul 1745 au fost desecate mlaștinile în jurul Vârșetului, iar prin anii 60 ai secolului al XVIII-lea suedezul **Max Fremaut**, a lucrat la regularizarea Timișului.

Împărăteasa austriacă **Maria Theresa**, în anul 1778 a adoptat hotărârea ca o parte a Banatului, care nu a intrat în Granița militară, și Marele district al Kikindei, să fie inclus în județele ungare. Ca consecință a acestei hotărâri, în anul 1781/82 sub controlul împăternicului imperial **Kristof Nicki**, (Niczky Kristof) s-a ajuns la vânzarea Banatului la patru mari licitații din Viena și Timișoara. Cumpărătorii latifundiilor bănățene au fost marii arendași ai pustelor bănățene și comercianți de animale de origine iermenă și aromână, care prin cumpărarea spahilucurilor au obținut diplome de nobili intrând în rândul nobilimii ungare. Atunci **Nake** au cumpărat moșii la Nakovo și Sent

Miklus, ca cele mai mari în Banat. **Kasonji** (Kaszonyi), au cumpărat latifundia Sečanj; **Serviski**–Nova Kanjiža; **Damaskin** – Hajdučica, Kiš Itebej, Begejski Sveti Đurađ, Elemir și Aradac; **Lazar**-Ecica, Clec și Iancaid; **Sisanj**–Vranjevo; **Karačoni** (Karacsonyi) – Beodru și Topola; **Nikolić** - Rudno. Statutul țăranilor și relațiile lor cu feudații au fost reglementate prin Urbariumul bănățean din 1780, care a fost mai favorabil ca cel de la Viena.

3.22. Problemele populației de la sate

În secolul al XVIII-lea între țăranii și proprietarii feudelor s-a ajuns mereu la conflicte. Proprietarii feudelor și funcționarii lor au recurs la abuzuri la care țăranii au răspuns prin plângeri, revolte temporare, haiducie și strămutări în Granița militară.

Țăranii din Bačka s-au plâns la adresa abuzurilor funcționarilor camerali, iar în anul 1735 au refuzat să mai plătească impozite. Din cauza luptei împotriva abuzurilor funcționarilor camerali, **Mirko Vujić**, din Petrovaradinski Sanac a fost întemnițat patru ani. Țăranii din Bačka s-au plâns în parte la adresa funcționarilor camerali **Čupora**, **Gomboša și Bilarda**, iar în anul 1744 au înaintat plângere din cauza abuzurilor pricinuite de funcționarul **Redla**. Cneazul din Kula, **Nedeljko Barjaktarević**, în anul 1756 a impulsivat revolta țăranilor, ceea ce a influențat ca Comisia lui **Kotmanov** să examineze situația din Bačka. Ulterior, țăranii din Bač de pe posesiunile arhiepiscopilor catolici, s-au plâns din cauza violenței. Feudalul din Futog, **Čarnojević**, a biciuit în anul 1765 la palatul său 15 țăranii de la Gložanj.

În Srem, de asemenea, s-au petrecut revolte ale țăranilor. În perioada anilor

1726-1733 țăranii s-au plâns la adresa funcționarului de pe feuda din Zemun, **Augustin Kolhunta**. Abuzuri ale pandurilor pe latifundiile de la Ilok au fost consemnate în anul 1732. Marile revolte ale țăranilor s-au produs în anul 1736 pe feudele de la Ilok, Zemun și Šid. Cea mai cunoscută revoltă a țăranilor a fost cea a lui **Pera Segedinac** din Pomorišje, din anul 1735, pe care Laza Kostić a descris-o în opera sa *Pera Segedinac*. **Pera Segedinac**, căpitan de vamă, din Pečka, a condus revolta iobagilor maghiari din care cauză a fost condamnat la moarte și executat. La violența spahiilor din Banat în anii optzeci ai secolului al XVIII-lea, țăranii din Banat au răspuns de cele mai dese ori prin migrări în Granița militară din Banat.

3.23. Haiducia

Ca parte a moștenirii turcești și ca urmare a problemelor sociale nerezolvate, în cursul secolului al XVIII-lea în Banat și Srem a apărut haiducia. În anul 1727 fiecare dintre cele 12 districte au fost obligate să țină o ceată de husari pentru ai goni pe haiduci. Cunoscutele harambașe de haiduci, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, în Banat au fost: **Jovan Dejak**, **Živan Vrgović**, **Petar Marković** și harambașa **Rista**, ale căror ascunzișuri s-au găsit în cele mai greu accesibile mlaștini bănățene.

Haiducii au fost mereu prezenți în Srem în secolul al XVIII-lea, cei mai mulți fiind în Sremsko Podunavlje în fâșia Petrovaradin-Zemun. În anul 1729 haiducii l-au chinat pe proprietarul Surduk-ului **Mihajlo Jakšić**, iar în anul 1732 au intrat în satul Bukovac și Banovci. Cetele de haiduci au periclitat chiar și Zemunul. Marea goană după haiduci s-a produs în Srem în anul 1732, iar în anul 1734 a fost adoptat *Patentul împotriva iatacurilor*, pentru

a se combate haiducia. La finele secolului al XVIII-lea în Srem a haiducit harambașa **Lazar Dobrić**, care a trecut și în teritoriul Imperiului Otoman, respectiv în Pașalâcul de la Belgrad. În ceata lui s-a găsit cunoscutul haiduc din Šumadija **Stanoje Glavaš**, care s-a afirmat în Prima Răscoală Sârbească ca conducător de oști.

3.24. Orașele regale libere

Orașele regale libere au fost comunități de cetățeni care au reușit să obțină de la domnitor un înalt grad de autonomie. În teritoriul regiunii Bačka și Banat, în cursul secolului al XVIII-lea, au fost mai multe orașe regale libere care au apărut ca urmare a dezvoltării comerțului, modernizării, colonizării și creșterii numărului de locuitori în Ungaria de Sud.

Novi Sadul, sub denumirea de Petrovaradinski šanac din anul 1703, s-a găsit în cadrul Graniței militare Podunavlje. Dezvoltarea lui a început odată cu venirea negustorilor belgrădeni și a meșteșugarilor în urma Păcii de la Belgrad. din anul 1739. Pentru statutul de oraș regal liber locuitorii din Petrovaradinski šanac au dat 95.000 de florinți. Orașul a primit atunci numele de Neoplanta, iar populația sârbă l-a numit Novi Sad. În fruntea primului magistrat al orașului (administrație) s-a găsit germanul **Ignjac Hajl** (Ignac Heil). În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea Novi Sadul a trăit o dezvoltare intensivă ca centru al comerțului cu animale și cereale.

Somborul s-a dezvoltat ca sediul al județului Bačka-Bodrog Din anul 1749 a fost oraș regal liber, iar Subotica și-a primit acest statut în anul 1779. Zrenianinul, numit atunci Veliki Bečkerek, în dezvoltarea s-a urmărit dezvoltarea Banatului după eliberarea de turci. Dreptul de a ține talciocuri l-a

obținut în anul 1718, iar în anul 1769 a devenit centru comercial, ca în anul 1778 să devină oraș liber, și un an mai târziu, centru al județului Torontal.

Dintre orașele regale libere un grad mai inferior l-au avut orașelele (varoși-trgovišta) care de la camerele aulice, sau de la spahii, prin contracte libere au obținut anumite privilegii cu privire la impuneri și obligații, precum și administrarea orașelor și justiție care au facilitat o dezvoltare mai rapidă a meșteșugăritului, comerțului și a activităților neagrare. În Granița militară poziție similară au avut-o și comunele libere de frontieră.

În secolul al XVIII-lea populația s-a strămutat cel mai mult în Banat, Bačka și Srem. La aceasta au influențat măsurile autorităților austriece, spahiile, războaiele, drumurile negustoriei. Țara pustiită de îndelungata stăpânire turcească avea nevoie de populație. În baza unor date Banatul în anul 1718 a avut doar 50.000 de locuitori, doi până la trei locuitori pe metru pătrat. Situație similară a fost și în Bačka și Srem. Coloniștii au venit din Balcani, din Podunavlje, din Europa de apus și nord. Toți ei s-au confruntat cu o țară neospitalieră, mlaștini și boli, noi începuturi, drama colonizărilor. Treptat s-au obișnuit la un mod comun de viață, la respectarea diversităților și armonie. Statul austriac, care a fost deja consolidat, în secolul al XVIII-lea a insistat ca această armonie să fie recunoscută și cultivată, iar din populația din sudul monarhiei a încercat să facă militari și țărani ascultători și supuși. statului.

3.25 Reorganizarea Graniței militare și reacția la aceasta

De la începutul formării granițelor militare, situația în teren a început să se schimbe. Granițele celor două imperii s-au schimbat. La Viena s-a hotărât să

se reorganizeze Granița militară, pentru a funcționa mai bine. Hotărârea privind reorganizarea a schimbat statutul sârbilor, impunându-le noi probleme.

Hotărârea privind demilitarizarea Graniței militare Potisje și Pomorišije a fost adoptată în anul 1750. Grănicerilor li s-a lăsat posibilitatea să rămână în satele lor și să accepte statutul de provinciali, sau să se mute în alt loc. Această hotărâre a provocat proteste în în toamna și iarna anilor 1750/51 la Bečeje, Čurug, Nadlak, etc. și migrațiile în Rusia în perioada anilor 1751/52. Încunoștințarea cu faptul că granițele militare Potisje și Pomorišije pot fi repartizate ca feude iar ei transformați în țărani nedreptățiți, a dus la migrarea a 22.000 de familii în Banat în perioada anilor 1751/52, care a fost sub guvernarea directă a Camerei aulice de la Viena. Favorizarea Graniței militare ca teritoriu în care s-a putut forma o imaginație a libertății, a dus la și mai mari migrații din părțile de provincie ale Banatului, Sremului și Bačka în Granița militară în secolul al XVIII-lea. În felul acesta, în anul 1773, s-a ajuns la migrarea a 430 de familii din Marele district al Kikindei în Granița militară din Banat.; după vânzarea Banatului în perioada anilor 1781-1782 sute de familii s-au mutat din Ecica, Aradac, Elemir, Itebej, Begejski Sveti Đurđ, în Granița militară din Banat. În Granița militară Podunavlje după anul 1750, s-a mutat populația din Bačko Potisje, iar după anul 1777 și din feudele din Šid și Brestovac. Localitățile din Districtul Potisje, Čurug, Gospođinci, Kovilj și Feldvarac, au cerut să intre în componența Graniței militare și în anul 1769 au intrat în componența Batalionului Šajkaš. Când aristocratul Šečenji (Szécheny) a cumpărat posesiunea Temerin, sârbii din Temerin s-au mutat în Šajkaš, în Đurđevo.

Demilitarizarea granițelor militare Potisje și Pomorišije a dus la migrarea grănicerilor în Rusia. În cursul anilor 1751/52, 2000 de persoane din Banat și Bačka, conduși de coloneii **Jovan Horvat, Jovan Sević și Rajko Preradović**, s-au mutat la sudul Ucrainei și a format două regiuni: *Nova Srbija și Slavjanoserbia*. Noilor localități au dat denumirile localităților din care au venit: Subotica, Kanjiža, Petrovo selo, Mošorin Slankamen, Bečeje, Panciova, Pavliš, Vârșeț. În Rusia acești coloniști au intrat în rândurile păturii de militari servind în armata rusă în rândurile cavaleriei (cete de husari).

3.26. Rezistența grănicerilor reîncorporării în Ungaria

În pofida faptului că viața în cadrul Graniței militare a fost riscantă, ea totuși a oferit posibilități pentru carieră și o viață decentă. În teritoriul aflat sub autoritățile civile viața de iobag nu a prilejuit posibilități de avansare, iar munca istovitoare și impunerile i-au privat de orice demnitate. Maghiarii și croații au dorit, la fel, să fie incluși în viața din Granița militară, însă feudații i-au împiedicat intenționând să o desființeze. O parte din feudali a dorit să-și reîntoarcă averea și să tranforme populația din graniță în iobagi, care ar fi putut lucra pentru ei. I-a deranjat faptul că granița a funcționat în alt fel știind de aceste motive era clar că sârbii au fost pentru păstrarea graniței.

Rezistența instaurării feodelor și autorităților județene sa soldat cu formarea a două regiuni privilegiate în afara spahiilor și autorității județene. Primul a fost districtul coroanei „Potisje” cu centrul la Bečeje (1774-1872), care a cuprins la început 14, iar din anul 1769 încă zece localități din fosta graniță militară Potisje. Cea de a doua regiune privilegiată a fost Marele

district din Kikinda cu centrul la Velika Kikinda și cu încă zece localități din împrejurimi.

În afara teritoriului Graniței militare și a districtelor privilegiate au existat județele ca unități teritoriale ungare, spahilucurile și orașele regale libere în care populația s-a bucurat de un statut special. În teritoriul Sremului s-a format Județul Sremului cu sediul la Vukovar, în teritoriul Bačka a fost format Județul Bačka-Bodroš, cu sediul la Sombor, iar în teritoriul Banatului, după anul 1779 și anexarea lui Ungariei, s-au format județele Timiș, Karașovo și Torontal, cu sediul la Veliki Bečkerek.

4. MIGRĂRILE

După numeroasele războaie, regiunile peste care au trecut oștile au rămas pustiite. Cel mai mult au suferit regiunile de șes. O mare parte a fostei Ungarii, respectiv partea ei centrală de șes, a fost distrusă din punct de vedere demografic. A fost de așteptat ca aceste locuri să fie din nou populate, aceasta fiind și interesul habsburgilor din punct de vedere economic. În felul acesta, nu numai că au sprijinit ci au participat activ la colonizarea acestor teritorii. Interesul proprietarilor județelor nou eliberate a mers în aceeași direcție.

4.1. Colonizarea germanilor

În teritoriile nou-eliberate statul austriac prin politica sa a început, în secolul al XVIII-lea, colonizarea germanilor în Bačka, Srem și Banat. Curtea de la Viena i-a colonizat în sudul Monarhiei ca lucrători supuși, devotați intereselor dinastice și statale. Coloniștii germani au venit din regiunile Svabia, Renania-Palatinat.

Germanii s-au stabilit în Bačka din anul 1718, de la încheierea Păcii de la

Požarevac. În Petrovaradinski šanac (Novi Sad) sunt prezenți din anul 1739, iar în Odžaci, Kolut, Prigrevci, Bačka Palanka și Gajdobra din anul 1748.

La Apatin și Bukin s-au colonizat în anul 1750, iar în anul 1759 a fost înregistrată venirea lor în Odžaci, unde și-au construit repede și biserica. În perioada anilor 1763-1769, s-au colonizat în Gajdobra, Gakovo și Karavukovo. În perioada anilor 1784-1786, germanii au ajuns la Crvenka, Vrbas, Sekić, Buljkes, Sivac, Kula, Parabuć, Stanišić, Čonoplja. Feudalul din Temerin **Arpad Sečenji** (Szécsenyi Árpád) a colonizat germanii în Bački Jarak.

Prima mare colonizare a germanilor în Banat s-a petrecut în cursul și după Războiul de la Varadin (1716-1718). Atunci a venit în Banat populația din Renania-Palatinat. În anul 1717 germanii au sosit la Timișoara și Biserica Albă, iar în anul 1723 la Panciova. Războiul din perioada anilor 1737-1739, tâlhăriile și epidemia de ciumă din anul 1738, a distrus poporul german din Banat.

Cea de a doua mare colonizare a germanilor în Banat (*colonizarea tereziană*) s-a petrecut în perioada anilor 1762-1772, când au fost colonizate 11.000 de familii. În anul 1763 Maria Theresa a emis *Patentul de colonizare* prin care a reglementat drepturile și obligațiile persoanelor colonizate. Și după această perioadă a continuat colonizarea intensivă a germanilor în Banat, astfel că în anul 1770 germanii au sosit la Cuvin, în 1774 la Glogoni iar în 1776 la Omoljica și Jabuka. Mariolan, la 1784 la Modoš, iar în anul 1790 la Crnja și Nakovo. Populația germană s-a instalat, cu precădere, în Granița militară dar și pe feude. În felul acesta familia **Nako** a colonizat pe spahilicul său germani la Nakovo, Hajfeld și Mastort. În anul 1781 sârbii din Martince au trecut în granița militară, în Čenta. În jurul anilor

1800 pe posesiunea **Lazar** la Martinci și în noua localitate **Lazarfeld** au venit germanii din apropierea localității Velika Kikinda (Soltur, Sveti Hubert, Šarlevil). Din regiunea Baden au venit germani în anul 1802 și noii localități în care s-au instalat i-au dat denumirea de Karlsdorf, după ministrul războiului Karl.

4.2. Colonizarea sârbilor

Colonizarea populației sârbe din Lika, Dalmația, Banja și Kordun în teritoriul regiunilor Srem, Banat și Bačka, a fost un fenomen trainic pe parcursul secolului al XVIII-lea. *Anii foametei* pe meleagurile natale și condițiile mai bune de viață în Ungaria de nord au influențat fluxul permanent de coloniști. Granița militară a fost teritoriul în care s-a colonizat această populație, deoarece ei s-au găsit în granița militară și în teritoriul pe care l-au părăsit. Colonizarea cea mai intensivă s-a petrecut în Srem, în care fiecare sat și-a primit raionul său "*rvatski ili šijački šor*" (coloniștii din aceste regiuni s-au numit *Šijaci*). Batalionul de la Šajkaš a fost spațiul în care s-au instalat coloniștii din regiunile de vest în Bačka. *Šijaci* se amintesc în Gospodinci și Čurug în anii 1770 și 1786. Până în anul 1848 *šijaci* din Mošorin și Villovo s-au întâlnit la piatra de hotar. Colonizarea s-a făcut simțită până la Granița militară din Banat (Cuvin, Omoljica își au raionul lor cunoscut ca "*rvatski kraj*").

4.3. Colonizarea croaților

Colonizarea croaților în Srem, Banat și Bačka a fost diferită când este vorba de motive, originea populației și structura persoanelor colonizate. Populația autohtonă croată din Srem, în perioada atacurilor turcești, a părăsit Sremul. Majoritatea sârbească a

asimilat în acea perioadă catolicii în unele localități din Srem (Velika Remeta, Mandelos, Voganj, Dobrinici, Golubinci). În secolul al XVIII-lea croații s-au instalat în acele localități din Srem în care au trăit inițial. Atunci s-a ajuns la un flux enorm al populației *șoćilor* din Bosnia, astfel că în părțile de vest ale Sremului a predominat dialectul "ikavski". Populația croată din Srem a acceptat colonizarea nemților și a catolicilor Klimenti în Nikinci și Hrtkovci.

Populația catolică a slavilor de sud, originară din Bosnia și Dalmația, s-a colonizat în perioade diferite. După anul 1662 s-a ajuns la colonizarea unui grup de bunjevaci (bunevați) în jurul orașelor Subotica și Sombor. Cel de al doilea grup al aceluiași popor s-a colonizat în anul 1687, sub conducerea căpitanului **Jura Vidaković și Duja Marković**. În perioada Marelui război vienez (1683-1699), după semnarea Păcii de la Karlovac un val mare al populației *șoćilor* din Bosnia s-a strămutat din Slavonia și Srem, în Bačka, colonizând opt localități din Bač și până în Santovo.

În secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea croații s-au instalat în Banat. Primul grup au fost *șoćii* cu dialect "ikavski", care s-au instalat în Granița militară de la Perlez, Starčevo, Omoljica și Opovo. Al doilea grup de persoane au fost "kajkavski plemići". Prin arondarea terenurilor pentru nevoile generalității de la Karlovac (1784-1788), arhiepiscopia de la Zagreb a pierdut terenurile din jurul râului Kupa. Consiliul aulic de război a propus atunci Arhiepiscopiei terenuri în Banat, ceea ce a fost transpus în legea din anul 1801, când s-a ajuns la colonizarea nobilimii "kajkavski plemići", a vazărilor arhiepiscopali în Boka, Neuzine, Jarkovac, Botoč, Mărghita, Klarija. Cel de al treilea grup de coloniști a ajuns în Banat în anul 1803. Populația din trei

localități ale carașovenilor s-a instalat la Karlsdorf (Banatski Karlovac).

4.4. Colonizarea maghiarilor

Motivele colonizării maghiarilor în Bačka, și Banat, în secolul al XVIII-lea, a fost reînnoirea puterii județene ungare și instituirea feudelor în Bačka, și Banat. Populația maghiară a fost colonizată, în primul rând, ca forță de muncă pe feude, iar marii profesori au fost inițiatorii principali ai colonizării (nu numai a maghiarilor). Prin incorporarea Banatului sub puterea ungară, în anul 1779, și prin formarea autorităților județene și a moșiilor latifundiilor, a început colonizarea maghiarilor în Banat. Populația maghiară colonizată în Bačka s-a instalat în teritoriul județului Bačka-Bodrog și a Districtului coroanei Potisje. În perioada anilor 1746-1747 populația maghiară a început să se instaleze în Subotica, în anul 1748 în Beždan, iar în 1749 în Kula. Conte **Anton Gražalković** l-a împuternicit în anul 1750 pe **Ferenc Čizovski** (Csizovzky Ferenc) să colonizeze pusta de la Topola, care deja în anul 1774 a avut 247 de gospodări de coloniști din Ungaria de nord. După anul 1751 coloniștii din Ungaria au sosit în Senta, în perioada anilor 1751-1753 în Ada și Mol, în 1753 Camera aulică a colonizat populația maghiară în Kanjiža, iar în perioada anilor 1750-1762 coloniștii au ajuns la Bečej, Čonoplja, Kupusino, Doroslovo. Moșia Bajšu, a primit-o în anul 1752 căpetenia din Potisje **Stevan Zako**, care a vândut-o ulterior lui **Jankov** și **Luka Vojnić**. La Bajš s-au colonizat în anul 1760 maghiarii catolici, iar în anul 1785 maghiarii de religie reformată. Populația maghiară a sosit în anul 1767 la Petrovo Selo, în anul 1769 la Idoš, iar în anul 1771 la Martonoš. Spahia Mikloš Karas (Kárász Miklós). în perioada anilor 1746-1772 a colonizat

pusta Horgoš cu populație maghiară. În anul 1786 la Stara Moravica au fost colonizate 334 de familii de maghiari de religie reformată din Kšujšalaš (Kisújszállás), Kunmadaras și Jaskišker (Jásziskér). În același an populația din Kšujšalaš s-a instalat la Pačir. Familiile de maghiari au ajuns în anul 1787 la Feketić, iar în anul 1799 contele Sečenji a colonizat maghiarii pe feudul său de la Temerin.

Grupuri mai mici de maghiari au ajuns în Banat înaintea incorporării Banatului în Ungaria. Populația maghiară a ajuns în anul 1773 la Nova Kanjiža, Majdan și Krstur; în perioada anilor 1774-1776 maghiarii s-au instalat la Orosun (Rusko selo) și Torda. Maghiarii au ajuns la Čoka în anul 1782, iar la Mađarski Itebej în perioada anilor 1783/84, deoarece poporul sârb a părăsit Debeljača, din Potisija de nord maghiarii de religie reformată au ajuns în această localitate în anul 1794. Populația maghiară s-a colonizat în anul 1801 la Mađarska Crnja.

Colonizarea maghiarilor, deși a fost vorba de Ungaria, nu a fost sprijinită de puterea centrală, deoarece nu a existat plan pentru colonizarea maghiarilor. Dinpotrivă, majoritatea populației maghiare s-a colonizat fără autorizații de la stat sau feudali.

4.5. Colonizarea românilor

Colonizarea românilor în Banatul de câmpie în secolul al XVIII-lea a fost legată de strămutările colonizatorii, de colonizarea planificată și neorganizată a populații române din teritoriul Banatului de munte și din văile Mureșului și Cărașului.

Populația română a fost prezentă în Banatul de apus și înaintea secolului al XVIII-lea. Românii au fost colonizați în Banatul de câmpie în Granița militară și pe moșiile feudalilor. După colonizare, localitățile

românești au putut fi grupate în trei tipuri: sate în cursul inferior al Nerei și Cărașului și în valea Moraviței și Mesiciului, a căror locuitori au fost numiți *codreni*, apoi localitățile din Granița militară din împrejurimea localităților Panciova, Alibunar și Biserica Albă a căror locuitori au fost numiți *grăniceri*, și cinci localități din Banatul Central, al căror locuitori au fost numiți *români de la pustă*.

După anul 1740 s-a intensificat colonizarea românilor în Banatul de câmpie. Atunci s-au colonizat românii în Mărghita, în Sent Ioan (Barice), iar în anul 1744 la Mali și Veliki Gaj. În anul 1765 **Maria Teresha** a emis un patent prin care a prevăzut strămutarea tuturor românilor din localitățile în care trebuiau să fie colonizați germanii. Doi ani mai târziu populația română a părăsit localitățile din jurul Timișoarei și din valea Mureșului și au populat localitățile din jurul Begăi: Toracul Mic și Mare, Iancaid, Ecica, Clec. Locuitorii satului Săcălaz s-au instalat la Toracul Mare, iar din satul Serdin din valea Mureșului s-au instalat la Toracul Mic. În Toracul Mic și Mare au ajuns în total 340 de familii. Populația română ajunsă la Jankov Most (Iancaid) a fost originară de pe Mureș. Localitățile românești de-a lungul râului Bega, după vânzarea în sphilucuri (1781-1782) au intrat în cadrul posesiunilor lui **Luka Lazar** și **Isak Kiš**.

Autoritățile militare, la fel, au contribuit la colonizarea românilor în Granița militară, astfel că, în cursul anului 1765, au fost populate cu români Satul Nou, Alibunarul, Seleușul și alte localități: pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea populația română a ajuns la Uzdin, Cuvin, în anul 1805 la Maramorac, în 1807 la Deliblata, la 1808 s-a format localitatea românească (Petrovo Selo-Petrovasâla). Românii din satele din

împrejurimea Vârșetului au fost băștinași.

În teritoriul Banatului s-a ajuns la întrepătrunderi între populația românească și cea sârbească. În secolul credinței autenticitatea religioasă a apropiat popoarele, facilitându-le o comunicare mai ușoară. În perioada anilor 1713-1865 românii, din punct de vedere confesional, au aparținut organizației bisericesti sârbești, respectiv Mitropoliei de la Carlovic (Karlovac), cu excepția acelor care au acceptat unirea cu biserica catolică (dintre localitățile noastre aici intră Iankov Most-Iancaid și Marcovăț). Căsătoriile între sârbi și români au fost foarte frecvente, la fel și asimilarea reciprocă. În secolul al XVIII-lea în Banatul de est a început românizarea populației sârbe, iar în Banatul de vest asimilarea românilor cu sârbii. Asimilarea s-a făcut mai ușor în cazul popoarelor de religii identice, (exemplu asimilarea reciprocă dintre sârbi și români, germanizarea italienilor și francezilor), deoarece contactele dintre ei au fost mai dese.

4.6. Colonizarea slovacilor

Populația slovacă, în perioada secolului al XVIII-lea s-a colonizat în Bačka, Banat și parțial în Srem. Populația slovacă a venit la chemarea feudalilor, ca brațe de muncă pe feude, ca apoi să fie colonizați pe moșiile camerale și în Granița militară. Colonizarea a început în anul 1745, atunci când împopolatorul (colonizatorul) **Martin Čanji**, în baza tratatului cu nobilul de Futog **Mihajlo Čarnojević**, a adus 2000 de slovaci din Novohard Orava, Liptov, Hont, Zvolen, Turec, la Petrovac în Bačka. Coloniștii au semnat, doi ani mai târziu, contract cu spahia. Din acest teritoriu coloniștii au venit la Kulpin pe moșia spahiei fraților **Stratimirović** în anul 1754. Slovaci protestanți s-au

instalat la Bajš, în anul 1756 la Gložan, în 1758 la Selenča, care este unica localitate multiconfesională protestantă și catolică. Slovaci colonizați s-au instalat în anul 1773 la Kisač, iar în perioada anilor 1790-91 la Pivnice și Lalić. Din satul Selenča, în Bačka, în anul 1770, au fost alungate 98 de familii de slovaci protetanți care s-au colonizat în baza unei autorizații speciale a împăratului **Iosif al II-lea**, la Pazova, în teritoriul Regimentului Petrovaradin.

Pe moșia lui **Kristofor Nak** din Banat, în anul 1782 a ajuns populația slovacă din Novograd, Pešt, Nitra, Zvolen. Coloniștii au înființat localitatea Novi Komloš. În fruntea lor au fost învățătorii **Samuel Geršković** și preotul **Matija Baranji**. originari din regiunea Lipovei. **Matija Baranji** a transferat în anul 1784 o parte din coloniștii din Pardanj pe moșia lui **Gabriel Butler**, iar doi ani mai târziu din **Pardanj** coloniștii au ajuns la Aradac, lângă Veliki Bečkerek, pe moșia lui **Isak Kiš**. Din Pardanj, în anul 1788, slovaci au trecut în Ecica, iar din Ecica, în anul 1802, cu preotul **Ian Bosidellerski** a trecut în Kovačica. În această perioadă (1806) populația slovacă a ajuns la Padina și Šandorf (Janošik), iar din Šandorf 30 de familii de slovaci s-au instalat la Hajdučica. Un grup mai mari de coloniști din Padina s-au instalat, deasemenea, în Hajdučica.

4.7. Colonizarea rutenilor

Primele familii de ruteni au ajuns în Bačka din Transcarpați, Ungaria de nord-est de atunci, în anii patruzeci ai secolului al XVIII-lea.

La recensământul populației din Kula din anul 1746 au fost înregistrați trei ruteni, iar după aceia în același an, încă 11 familii de ruteni. Primii coloniști ruteni au venit în Bačka individual, folosind ca brațe de muncă,

în perioada lucrărilor de sezon, unii dintre ei rămânând să trăiască aci.

Colonizarea organizată a rutenilor în Bačka a început în anul 1751; administratorul moșiilor camerale din Bačka, **Franc Jozef de Redl** (Franz Joseph de Redl) la rugămintea lui **Mihajlo Munkačij** (Munkácsy Mihály) din județul Bereg (astăzi în regiunea Transcarpatică Ucraina), a emis și semnat contractul de colonizare a 200 de familii de ruteni greco-catolici din Ungaria de nord-est, în pustă, în localitatea camerală nepopulată Veliki Krstur. În același an în sat a fost formată parohia greco-catolică, iar în anul 1753 a început să lucreze școala în care cursurile s-au desfășurat în în limba ruteană. Populația ruteană a a fost colonizată în anul 1751 în teritoriul pusteii camerale de la Ruski Krstur, în baza contractului de colonizare pe care l-a semnat administratorul moșiilor camerale din Bačka, Jozef de Redl. Doi ani mai târziu, la Krstur a ajuns populația ruteană din județul Šariš Zemplin, Boršod, iar colonizarea a continuat până la începutul anilor șaptezeci ai secolului al XVIII-lea, până când au ajuns noi coloniști din teritoriul larg al Ungariei de nord-est de atunci, din 14 județe care au fost sub jurisdicția Eparhiei greco-catolice de Mukačevo.

Colonizarea rutenilor la Kucura a început în anul 1763, când **Franc Jozef de Redl** a semnat contractul de colonizare a 150 de familii de ruteni greco-catolici în localitatea camerală Kucura, împuternicindu-l pe **Petar Kiš** din Krstur să adune și aducă coloniștii interesați din Ungaria de nord-est. În anul 1763 au venit 41 de familii, iar doi ani mai târziu încă 42 de familii. Ele au provenit din parohia Mučenj. În anul 1764 cneazul rutean din Kucura s-a numit **Janko Čordaš**, iar primul preot greco-catolic din Kucura (din anul 1766) a fost **Osif Kirda**. În Kucura deja au trăit sârbii ortodocși.

Școala ruteană din Kucura a fost înființată în anul 1765, iar parohia greco-catolică în anul 1766. La recensământul din 1787 în Krstur au fost înregistrați 2200 de ruteni, iar la Kucura 1600.

În perioada domniei lui **Iosif al II-lea**, în anul 1786 în slujba militară au fost primiți 8000 de cozaci din Zaporog, care au fost colonizați în preajma Sentei.

Instalarea unor familii de ruteni din Krstur și Kucura la Novi Sad a început prin anii șaizeci ai secolului al XVIII-lea, iar în anul 1780 la Novi Sad a fost înființată parohia greco-catolică.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea rutenii s-au colonizat într-un număr mai mic și în alte localități din Bačka, de exemplu Šove și Obrovac, dar nu s-au reținut în ele.

Rutenii care din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea s-au instalat în Bačka au fost greco-catolici, iar din anul 1751 au fost sub jurisdicția Arhiepiscopiei romano-catolice.

La început preoții ruteni au venit din eparhia Mukačevska și din Eparhia greco-catolică din Veliki Varadin (Veliki Varadin, astăzi Oradea în România) și au adus cu ei cărți bisericești chirilice necesare în acele vremuri. Pentru uniții greco-catolici din Croația și pentru rutenii din Bačka, în anul 1777 a fost înființată Eparhia de Križevac, în cadrul căreia rutenii au rămas până în anul 2003, când a fost înființat Egzarhatul apostolic pentru greco-catolicii din Serbia și Muntenegru.

Unele familii rutene, uneori și grupuri mai mari din Krstur și Kucura, în cursul secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea s-au strămutat în alte localități, formând în felul acesta noi colonii rutene. Eparhia de Križevac, a primit în anul 1777 moșiile Šid și Berkasovo, astfel că în secolul al XIX-lea a început colonizarea rutenilor pe aceste moșii. Colonizarea în Šid a

început în anul 1803, la Berkasovo în anul 1810. Rutenii s-au instalat la Bačince în anul 1834.

4.8. Evreii din Voivodina

Statutul evreilor din Srem, Bačka și Banta a fost determinat de statutul lor în Monarhia Habsburgică. Patentul **Mariei Theresa** a permis evreilor să trăiască în orașe prin achitarea *taxei de toleranță*. Reformele lui **Iosif al II-lea** au facilitat evreilor să lucreze în serviciile de stat. Evreii au format populația urbană, care s-a ocupat cu negustoria. La Novi Sad, în anul 1728 au trăit 12 familii de evrei, în 1743 au fost 26 familii, iar în 1748 a fost formată comuna evreiască. Familia lui **Iacov Hercel** s-a instalat prima în Subotica în anul 1775, iar 11 ani mai târziu a fost înființată comuna evreiască.

4.9. Popoare despre care au – nu au rămas decât evocări

În perioada când Banatul a fost cel mai mare spațiu al colonizărilor din Europa, aici au fost colonizați bascii din Spania. Când Habsburgii au pierdut Neapole și Sicilia în anul 1731, bascii au ajuns la Viena. Patru ani au hoinărit prin Viena și orașele austriece, până când autoritățile habsburgice nu au decis să-i colonizeze la Veliki Bečkerek. Cu ambarcațiunile au ajuns la Bega, formându-și raionul lor, Nova Barselona. Primii au început să sădească duzi în Banat. I-au distrus tâlharii, dar cel mai mult ciuma care a bântuit în anul 1738. Din toți ei au mai rămas vreo 30 de orfani care au fost repartizați în orfelinele din Ungaria.

Pe lângă nemți, s-au colonizat și italienii care s-au instalat în jurul Timișoarei, fiind însă foarte repede germanizați. Din regiunile Alzacia și Loreana în perioada *colonizării tereziene* au venit francezii. Ei au

înființat în anul 1770, în jurul orașului Velika Kikinda, localitățile: Soltur, Șarlevil, Sent Hubert, Molin, care au fost foarte repede germanizate. Rămășițe ale francezilor colonizați au rămas în numele nemților din Banat: Ševalije, Dipon, Bartu, Lefler, Boase, etc.

În perioada Marelui război vienez, bulgarii-catolici au colonizat satele Bešenevo și Vingu, în apropierea Timișoarei. Pe moșia lui **Lazar** din Ecica au ajuns în anul 1793, iar în perioada anilor 1823/1825 s-au instalat pe moșia castelului lui **Josip Petrović** din Bant. Unii dintre ei s-au instalat în anul 1895 la Ivanovo lângă Panciova, iar ceilalți au plecat în Bulgaria. Feudalul **Ludvig Barač** a colonizat în anul 1838 pusta cu coloniști bulgari, ei numind-o Baračhaza (Baraczháza), ulterior Stari Lec. Bulgarii colonizați s-au ocupat cel mai mult cu legumăritul.

Ampretele lăsate de bulgari, italieni, francezi și spanioli au dispărut, dar nu în întregime. În Voivodina putem întâlni deseori nume ciudate care nu au nimic comun cu limbile care se vorbesc atăzi în acest teritoriu. Este foarte posibil ca vreunul din predecesorii noștri să fie aparținut acestor popoare despre care au rămas doar amintirile.

4.10. Colonizarea și originea romilor

Romii sunt un popor neinstruit, deși sunt prezenți în Europa de sute de ani. Istoria lor are ceva comun cu evenimentele cruciale din istoria europeană, dar și cu istoria din Ungaria și Serbia. În conștiința unor popoare, dar și în conștiința romilor, au existat limite stricte apărute drept consecință a modului lor specific de viață, limbă și cultură. Diferite grupuri de romi se deosebesc după limba pe care o vorbesc după obiceiuri și

denumirile pe care și le atribuie. Mulți acceptă denumirea de romi, care provine din limba hindu, aceasta semnificând bărbat (teritoriu în Asia Mică în care romii au fost prezenți în secolul al XI-lea, s-a numit în perioada Bizanțului și a turcilor Roma sau Rum) alții folosesc denumirea de țigan, care în diferite limbi are semnificația de om, respectiv ființă umană. Acest cuvânt își are originea în limba greacă (athiganos), dar după părerea majorității romilor acest cuvânt este injurios și nu prea acceptabil. Este caracteristic faptul că romii nu și-au notat istoria lor lăsând ca aceasta să o facă alții și de aceea ea este încărcată de probleme, prejudecăți și interpretări greșite.

Cu toate că nu este prea credibil, unii oameni de știință consideră că primul val de migrări a romilor s-a petrecut încă în perioada lui Alexandru cel Mare. Desigur că și drumul pe care l-au parcurs a făcut ca ei să fie foarte specifici. Unii s-au reținut cel mai mult în Persia, alții în Orientul Apropiat, alții în Africa de Nord, alții în teritoriul actualei Ucraine, Ieremia, în Asia Mică, și în Balcani. Balcanii au fost cel mai mare centru din care au migrat în alte regiuni ale Europei. Alții au ajuns până în Europa de Apus și Rusia, istoria lor *pornind* spre un alt drum.

Romii care trăiesc în Voivodina și-au petrecut o perioadă mai îndelungată în Balcani și în Europa Centrală. În limbile diferite pe care le vorbesc sunt prezente cuvinte din limba greacă și maghiară, din limbile slave, iar unele grupuri vorbesc limba care poate fi caracterizată ca limbă latină nouă cu variante ale limbii române vorbite cu secole în urmă.

În secolul al XIV-lea romii au fost în mai multe locuri în Balcani. Regii ungari **Sigismund**, **Matei Corvin**, **Vladislav al II-lea**, precum și **Jovan Zapolja** (**Ioan Zapolji**) au emis

documente despre ei. **Vladislav al II-lea** i-a numit popor *al faraonilor*, deoarece s-a crezut că provin din Egipt, iar **Ioan Zapoli** le-a reîntors dreptul de liberă circulație. După legendă romii au făcut tronul de fier forjat cu care a fost pedepsit **Derd Doža**. În perioada puterii otomane venirea romilor pe teritoriul Ungariei a fost foarte frecventă. În perioada răscoalei lui Rakoci u apărut ca mizicanți. În perioada domniei **Mariiei Theresa** și a lui **Iosif al II-lea** s-au făcut încercări ca romii să se stopeze de la migrațiile permanente care l-au devenit un mod de a trăi.

4.11. Consecințele colonizării teritoriului viitoarei Voivodine

În perioada secolului al XVIII-lea Sremul, Banatul și Bačka au primit caracter de spațiu istoric în care s-au întrunit multe popoare din Europa Centrală. Domeniile lor de înfrățire au fost armata, comerțul și orașele. Modernizarea și europeizarea acestui spațiu au oferit posibilități de întrepătrundere a popoarelor și religiilor. Crearea unui model cultural central-european comun, care a început în secolul al XVIII-lea în teritoriul Podunavlje (Valea Dunării) a apropiat popoarele Europei Centrale care din secolul al XVIII-lea au început să trăiască conform unui șablon cultural identic.

Sremul, Banatul și Bačka s-au schimbat în cursul secolului al XVIII-lea. Simbolul Graniței militare și a spiritului ei militar, Cetatea Petrovardinului, a fost construită în cursul secolului al XVIII-lea, fiind terminată în anul 1780. Simbolul unei comunicări îmbunătățite în secolul al XVIII-lea, diligența poștală, tot la 14 zile a circuit între Zemun și Pesta, și tot la patru săptămâni între Timișoara și Viena. Simbolul Europei Centrale, berea, a început să se producă în acest

teritoriu în secolul al XVIII-lea (la Panciova în anul 1722, la Veliki Bečkerek în anul 1745, iar la Apatin în anul 1756). S-a dezvoltat și viticultura. Nemții colonizați din valea Mozelei au adus cu ei cultura vinului la Biserica Albă și Vârșeț, iar vinurile de la Karlovac s-au vândut la Pesta, Viena, Polonia, Cehia. Nemții colonizați au introdus și cultura cartofului în Ungaria de nord și în felul acesta au inițiat o revoluție în alimentație. Doctorii în medicină, *fizici*, au devenit tot mai numeroși. La mijlocul secolului al XVIII-lea Novi Sadul a primit primul spital, iar Zemunul în anul 1769. Prima farmacie la Novi Sad a fost deschisă în anul 1764, la Subotica în 1780, în 1784 la Vârșeț și Veliki Bečkerek, iar în anul 1785 la Sombor. La Panciova și Zemun au existat "kontumaci" (centre de carantină) în care Monarhia Habsburgică s-a scutit de epidemiile din Imperiul Otoman.

5. DEZVOLTAREA CIVILIZATORIE ȘI CULTURALĂ ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA

În secolul al XVIII-lea a început dezvoltarea culturală în teritoriul viitoarei Voivodine. În primul rând, s-a majorat numărul populației. Voivodina a fost foarte importantă pentru sârbi. Dealtfel, în Imperiul Otoman nu au existat condiții bune (economice și politice) pentru dezvoltare, pe când condițiile în Ungaria, respectiv Monarhia Habsburgică, au fost relativ bune, dar nu și ideale.

Când este vorba de maghiari, centrele de dezvoltare culturală au fost în teritoriile care nu au fost sub influența prioadei otomane.

Când au ajuns în regiunile noastre, slovacii și rutenii separați de matca lor au fost excluși din procesul de dezvoltare culturală.. Cele mai

importante focare ale culturii române au fost în centrele uniute din Ardeal.

Contribuția culturală a germanilor a fost inestimabilă, dar și foarte puțin cunoscută, deoarece odată cu dispariția acestui popor din aceste teritorii pe parcursul anilor și contribuția lor culturală a început să-și piardă din intensitate.

5.1. Procesul de irigare și construcții

Dezvoltarea regiunii noastre nu s-a putut concepe fără domolirea apelor și construcții. Din această cauză mulți oameni cu carte au depus efort și cunoștințe: **Antal Bauer**, **Antal Cigler** (Czigler Antal), **Janoš Kostka** (Kosztka János), **Janoš Kovač** (Kovács János) **Pal Petrovič** (Petovics Pál). Cei mai geniali au fost frații **Kiš Jožef și Gabor** (Kiss József és Gábor). Ei au proiectat cel mai mare canal al acelor vremuri, *Canalul lui Frank*, care este și astăzi parte a Canalului Dunăre-Tisa-Dunăre.

Dovadă a importanței lucrărilor lor este faptul că ele au fost continuate în secolul al XX-lea.

Dezvoltarea nu a putut începe fără aristocrația progresivă și antrepriză. **Jožef Čik** (Csik József) s-a marcat în dezvoltarea industriei; **Antal Grašalković** (Grasalkovich Antal) Lerinc și Marton Marcibanji (Marcibányi Lőrinc és Márton) s-au evidențiat prin colonizarea teritoriilor noastre, (Sombor, Čoka) iar cel mai mare om de afaceri al acelor vremuri a fost **Arumun Kristof Nako** (Náko Kristóf).

Încă în acele timpuri a început dezvoltarea medicinei. S-au evidențiat **Ignac Ambro** (Ambró József) Ede **Florian Brili** (Birly Ede Florian) originar din Elveția, **Jožef Biki** (Büky József) **Mihalj Gelei** (Gellei Mihály), **Ištvan Pal Bačmedei** (Bácsmegyei István Pál) **Tamaš Anderle** (Anderle

Támas) pe lângă profesiunea de medic a fost și primul farmacist în ținuturile noastre, iar **Pal Kitajbel** (Kitajbel Pál) a fost primul care a făcut descrierea botanicii.

5.2. Dezvoltarea culturală

Dezvoltarea a deschis noi posibilități de avansare a diferitor activități, astfel a apărut istoricul **Ištvan Andre** (André István), juristul **Bela Barić** (Barics Béla), precursorul creșterii cailor **Jožef Čekonić** (Ksekoniks József), turnătorul de clopote **Janoš Fogaraši** (Fogarasi János), latinistul **Janoš Gros** (Grósz János), căpitanul de oști **András Hadik**, scriitorul **Jožef Hajnoci** (Hajnóczy József), etnograful **Fedor Karči** (Karcsey Fedor), actorii **Ištvan Balog** (Balog István) și **Adam Janoš Lang** (Láng Ádám János), cartograful **Nandor Končaj** (Koncság Nándor)...**Danijel Šator** a meditat despre navigarea pe Bega, **Janoš Zakarija Saks** a elaborat în anul 1786 o hartă foarte bună a Banatului, **Franc Šams** (Schams) a fost unul din primii istorici care s-a ocupat de istoria acestor ținuturi, iar o descriere a lor foarte pitorească a făcut-o **Domokoš Teleki**. **Jožef Toldi** (Toldi József) a depus mari eforturi pentru a împământeni apicultura pe meleagurile noastre. **Ferenc Irmenji** (Úrményi Ferenc) este merituos pentru colonizările din Jermenovci. Lucrarea lui **Ferenc Šraud** (Schraud) a fost premergătoare epidemiologiei în acest teritoriu. Printre personalitățile merituase ale acelor timpuri s-a găsit mari oameni de știință după cum sunt: **Farkaš Kempelen**, de origine irlandeză, a fost unul dintre cei mai buni matematicieni și inventatori și **Jožef Miterpaher** (Mitterpacher József), matematician, teolog și filozof.

5.3. Dezvoltarea învățământului în Ungaria de nord și mai larg

În teritoriul actualei Voivodine o atenție deosebită s-a acordat învățământului, ceea ce a contribuit și la dezvoltarea culturală. S-au evidențiat dascălii de atunci: **Janoš Pajor** (1765-1822) iezuitul **Matjaš Sladković** (1754-1805) **Andrej Volni** (Wolny 1759-1827) precursorul învățământului în acest teritoriu, **Janoš Ažbot** (Asbóth János) de partea protestanților, **Ferenc Balaša** (Balassa Ferenc), ca administrator și organizator, **Krištof Nicki** (Nicky Kristóf) ca reformator, apoi **Mihaj Čupor** (Csupor Mihály) și **Pavel Magda**, care au lucrat cu copii mai mici. S-a evidențiat, la fel, **Mačaš Lang** (Láng Mátyás) la 1 septembrie 1789 a devenit profesor la prima școală medie, respectiv la liceul catolic din Novi Sad.

În domeniul învățământului, literaturii și picturii s-au putut observa schimbări care au fost expresii ale noului curent european. Până în anul 1769 școlile printre sârbii din Bačka, Banat și Srem au fost în competența bisericilor și s-au numit *triviale*, iar din anul invocat învățământul a intrat în competența administrației de stat. Prin actul **Mariei Theresa** din anul 1777 a fost prevăzut ca planurile analitice pentru întreaga Monarhie să fie unice și ca învățământul să se desfășoare în limba maternă. Administrarea supremă asupra școlilor sârbești (și asupra celor românești din Banat) a fost încredințată lui: **Stefan Vujanovski** pentru Srem, **Avram Mrazović** pentru Bačka, **Teodor Janković Mirijevski** și **Gligorije Obradović** pentru Banat.

O instituție importantă pentru învățământul sârbesc a fost înființată în anul 1792 la Sremski Karlovci. Grație donației negustorului din Karlovac, **Dimitrije Anastasijević Sabovo**, a fost înființat Liceul de la Karlovaci.

5.4. Literatura

Căile literaturii sârbe în secolul al XVIII-lea s-au încadrat în imaginea dezvoltării aristocrației. În perioada secolului al XVIII-lea cărțile sârbești au fost tipărite în Trgoviște, Blaj, Iași și Râmnic. Din anul 1770 la Viena a funcționat tipografia lui **Kurbek** pentru tipărirea cărților sârbești cu grafie chirilă, care începând cu anul 1796 a început să lucreze la Buda. **Emanuil Janković**, în anul 1790, a deschis prima librărie sârbească la Novi Sad. Ulterior a fost deschisă librăria lui **Kaulicije** (Kaulicijeva knjižara), tot la Novi Sad, iar la Zemun librăria lui Kovačević. Biblioteci personale mari au deținut scriitorii, generalii, fețele bisericești, precum și cetățenii, după cum sunt: **Sava Vukanović**, din Novi Sad și **Mihajlo Nedeljković**, din Biserica Albă.

Rafael Takač (1748-1820) a adus primul mașina de tipar în viitoarea Voivodină. În satul bănățean Padej în anul 1791 a publicat opera sa *Supliment la dicționarul Paris-Papai*, (Toldálek a Páriz-Pápai szótárhoz) contribuind în acest fel al dezvoltarea științei, respectiv a terminologiei din domeniul medicinei.

5.5. Pictura

În pictura secolului al XVIII-lea a predominat stilul baroc. Printre cei mai cunoscuți pictori sârbi s-au enumerat **Teodor Dimitrijević Kračun**, cel mai cunoscut nume al picturii baroc, **Teodor Ilić Češljar**, **Jankov Orfelin**, **Nikola Nešković**, **Dimitrije Popović**, **Dimitrije Bačević** etc. Majoritatea pictorilor din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea s-au școlarizat la Academia de pictură din Viena, iar mulți din ei au călătorit în Italia pentru a studia. **Andrija Petrić** (Petrich András 1765-1842) originar din

teritoriul Voivodinei actuale, a avut o carieră strălucită ca pictor, dar și ca inginer. La fel a fost cunoscută și familia **Kranoveter**, iar din cadrul ei cel mai cunoscut a fost pictorul **Pal Karnoveter** (Karnovetter Pál).

CAPITOLUL II

ISTORIA POPOARELOR DIN VOIVODINA ÎN ÎNDELUNGATUL SECOL AL XIX (1790-1914)

În această perioadă a început modernizarea regiunilor noastre și apropierea lor de Europa. Atunci s-a format și ideea modernă a națiunii în care au început să intre și celelalte pături sociale nu numai aristocrația, după cum a fost cazul înainte. Revoluția din anul 1848 care a avut răsunet și în teritoriul Voivodinei actuale, a dat avânt acestui spațiu din aspect național și social, facilitându-i o dezvoltare economică accelerată, mai ales după încheierea Acordului austro-ungar (1867).

1. DE LA DOMNIA LUI LEOPOLD AL II-LEA PÂNĂ LA REVOLUȚIA DIN ANUL 1848

1.1. Conflictul dintre nobilimea maghiară și Ioseph al II-lea

Nobilimea maghiară a înțeles orânduirea de stat a lui **Ioseph al II-lea** ca reziliere a acordului social încheiat între domnitor și pătura aristocrată. O parte a nobilimii maghiare a înțeles că Habsburgii au pierdut dreptul la tronul ungar, deoarece **Ioseph al II-lea** nu s-a încoronat niciodată ca rege maghiar. Indiferent de revolta nobilimii maghiare, detronarea (privarea de tron)

a dinastiei dominante de atunci nu s-a făcut, deoarece nobilimea maghiară superioară (aristocrația) până la urmă a cedat și a acceptat dominația Curții de la Viena în Ungaria.

1.2. Mișcarea nobilimii maghiare

Atunci când **Ioseph al II-lea** pe patul de moarte (1790) și-a retras ordonanțele, cu excepția acelor legate de toleranța religioasă și mutarea liberă a iobagilor, euforia națională în Ungaria a atins apogeul. Au început pregătirile pentru ca coroana Sfântului Ștefan (primul rege maghiar încoronat în anul 1000; fără încoronarea cu acea coroană nimeni nu putea fi considerat rege ungar), pe care **Ioseph al II-lea** a păstrat-o la Viena drept exponat de muzeu, să fie întoarsă la Buda, unde îi și era locul. Aceste manifestări au ascuns conținuturile politice foarte serioase. Împotrivirea comună tendințelor iozefine centraliste au ridicat încrederea în rândurile mișcării maghiare nobile-naționale, care au făcut ca conducătorii ei să mediteze asupra eventualei separări a Ungariei de Monarhia Habsburgică. În vederea realizării acestor scopuri au încercat să asigure ajutor din exterior (au fost purtate tratative secrete cu curtea

prusacă). Motivul pentru asemenea activități a nobilimii maghiare l-a prezentat ședința Soborului (parlamentului) de stat pe care, după douăzeci de ani de pauză, a convocat-o noul rege ungar **Leopold al II-lea**, în vara anului 170 la Buda.

1.3. Domnia lui Leopold al II-lea și complotul iacobinilor maghiari

Leopold al II-lea s-a dovedit drept un domnitor iscusit, deoarece în perioada nu prea sigură a dinastiei sale, (în Belgia a izbucnit răscoala anti-habsburgică, războiul austro-turc din perioada anilor 1788-1791 a fost în toi, etc), după atacul nobilimii maghiare, la soborul Ungariei a reușit să-și păstreze neatins imperiul și regatul său. În toamna s-a mutat de la Buda la Pojun (actuala Bratislava) soborul de stat la care s-a ajuns la copromis între Curte și nobilimea maghiară, astfel că nu s-a ajuns la o adevărată independență a Ungariei în cadrul Imperiului Habsburgic (independența, cu toate că au fost adoptate legile neceare, a rămas doar pe hârtie) în pofida încercărilor unei părții a nobilimii maghiare. Aici ar trebui să menționăm că la mijlocul anilor nouăzeci ai secolului al XVIII-lea, mai precis în anul 1794 în Ungaria s-a produs complotul antiaustriac, pe care curtea l-a descoperit. Conducătorii complotului **Ignacije Martinović** (Martinovics Ignác), **Jožef Hajnoci** (Hajnóczy József), **Janoš Lacković** (Lackovics János) **Ferenc Sentmarjai** (Szentmarjai Ferenc) **Jakob Šigraj** (Sigray Jakab) au fost executați în anul următor la Buda, iar mulți dintre participanții la complot au fost pedepsiți cu închisoare de mai mulți ani., după cum a fost cazul scriitorului și modernizatorului limbii maghiare **Ferenc Kazinci** (Kazinczy Ferenc) . Complotiștii s-au numit

iacobini maghiari deoarece identic francezilor au pledat pentru egalitate socială. Scopul complotiștilor a fost ca Ungaria să se elibereze de puterea habsburgică și să se ajungă la schimbări sociale esențiale (edificarea societății civice) În vederea realizării complotului și ulterior ridicarea răscoalei, au fost înființate societăți secrete sub denumirea *Societatea reformatorilor și Societatea libertății și egalității*. Conducătorul principal al acestui complot a fost **Ignacije Martinović**, călugăr franciscan și profesor de matematică și filozofie, născut într-o familie de origine sârbă de la Pesta.

1.4. Soborul de la Timișoara

Leopold al II-lea în perioada convocării soborului maghiar de stat a permis și a convocat în anul 1790, la Timișoara, soborul popular –bisericesc sârbesc. Acest sobor a avut în același timp și caracter electoral și de dezbreri, având în vedere faptul că la el s-a ales noul mitropolit. După **Mojsej Putnik**, mitropolit de Carlovicz a fost ales **Stevan Stratimirović**. Trebuie spus că vârful autorităților maghiare a fost pregătit să accepte un fel de reprezentanță sârbească simbolică la Dietă (denumire latină pentru sobor, respectiv parlament), asigurând în ea loc pentru episcopii sârbi. O întrebare specială care a fost pusă la sobor s-a referit la aceia dacă sârbii din Ungaria vor deveni popor sau vor rămâne sub protecția imperială, într-o poziție nesigură de privilegieri. Soborul maghiar, care a fost în toi, nu a fost dispus să ofere sârbilor drepturi colective, atâta timp cât, în același timp, curtea austriacă în cadrul privilegiilor nu a scutit drepturile civile individuale ale sârbilor. Pentru prima soluție, deci pentru lupta pentru drepturi colective și pentru formarea unei regiunii autonome au pledat unii

nobili sârbi, negustorii, intelectualii și ofițerii. Temeiul revendicărilor lor a fost ca împăratul să ofere așanumitei națiuni ilire *un teritoriu* spre administrare. (s-a preconizat că autonomia teritorială sârbească să fie în Banatul Timișean). **Sava Tekelija**, unul din conducătorii nobilimii sârbe la Soborul de la Timișoara și nobilii apropiați lui, au respins o asemenea posibilitate, considerând aceasta drept *stat în stat*. La fel, au considerat că legile maghiare sunt mult mai bune decât privilegiile imperiale, pe care Ungaria nu le-a recunoscut. O parte a nobilimii și înalta proțime au fost fermi în apărarea privilegiilor. Împăratul și regele (împăratul austriac și regele maghiar) **Leopold al II-lea** în anul 1791 au înființat *Cancelaria aulică iliră* în fruntea căreia a fost banul croat contele **Franja Balașa** (Balassa Ferenc) care a fost protestant. Pe Balașa nu l-a suportat mitropolitul **Stratimirović**, astfel că *Cancelaria aulică iliră* a fost desființată imediat după *moartea lui Leopold al II-lea*, în anul 1792. Indiferent de aceasta, sârbii, precum și alte popoare de alte confesiuni, au obținut drepturi civile în Regatul Ungariei, respectiv în Ungaria, după anul 1790, deoarece s-a făcut o incorporare (incluere) a privilegiilor sârbești în legislația ungară. În perioada următoare aceasta s-a reflectat prin înființarea instituțiilor de învățământ, prin dezvoltarea instituțiilor culturale, reformarea limbii și a ortografiei, acestea formând condiții pentru o mișcare națională modernă care, atunci când este vorba de sârbi, a primit o impulsie puternică prin formarea statului sârb după Prima (1804) și a Doua (1815) Răscoală Sârbească.

1.5. Influența Revoluției franceze burgheze

În același timp, popoarele din actuala Voivodină (sârbi, maghiari, slovaci, ruteni, români, croați, germani etc) au fost sub influența directă a evenimentelor europene și a ideilor Revoluției franceze din anul 1789. Toate procesele economice și civilizatorii au influențat asupra acestui teritoriu. Europa Centrală unită în interiorul Monarhiei habsburgice, tot mai mult devine un întreg. Popoarele care au trăit aici au devenit reconoscibile din punct de vedere civilizatoriu, ceea ce a dus la trezirea națională. Cronologic acest proces poate fi urmărit în perioada anilor 1789-1848. Indiferent de faptul că unele interese s-au suprapus și că au existat deosebiri în trezirea națională și formarea națiunii-poporului în teritoriul actualii Voivodini, se poate conchide că prima jumătate a secolului al XIX-lea a fost epoca toleranței interetnice și a întrepătrunderilor. De exemplu, în anul 1818 toți meșteșugarii din Ruma au fost în același esnaf (breaslă), indiferent de națiune și confesiune. În Sentomas (actualul Srbobran), Stari Bečej, Senta și în alte localități conducătorii – șefi ai comunelor și localităților aparținând diferitor naționalități și-au schimbat reciproc mandatele. Această practică, în unele teritorii, s-a menținut și mai târziu, până la Primul Război Mondial.

În urma influențelor externe și a schimbărilor interne la finele secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea a început formarea noilor forțe (transformarea și trecerea păturii sociale a negustorilor și meșteșugarilor în nobilime, apariția aristocrației liberale etc.) care în perioada următoare vor fi purtătorii renașterii naționale și culturale la aproape toate

popoarele care au trăit în teritoriul actualii Voivodine.

2. RĂZBOIELE LUI NAPOLEON, REVOLUȚIA SÂRBEASCĂ, VIAȚA ECONOMICĂ ȘI SOCIALĂ

2.1. Habsburgii în noua constelație europeană

În perioada anilor 1793-1815 războaiele au fost un lucru obișnuit în Europa, iar anii de liniște și pace au fost considerați evenimente extraordinare. Monarhia Habsburgică a fost membră a tuturor coalițiilor antinapoleoniene care au avut drept scop să stopeze extinderea revoluției în Europa și care au luptat împotriva extinderii influenței franceze în vechiul continent. Cu toate că Monarhia Habsburgică în perioada războielor lui Napoleon a avut și unele mici succese, privit în ansamblu, aceste războaie i-au adus mari pierderi (în anul 1794 a pierdut Belgia, în anul 1797 s-a pierdut o mare parte din moșiile italiene, etc.). Aceasta a influențat asupra domnitorului **Franz I**, care în anul 1806 a renunțat la titlu de împărat al Imperiului Roman Sfânt (din anul 1806 s-a numit împărat moștenitor al Austriei).

2.2. Problemele interne ale Monarhiei Habsburgice

Cele mai mari lovituri Imperiul Habsburgic, precum și Ungaria (în cadrul căreia s-a găsit și teritoriul Voivodinei actuale) le-au simțit pe plan economic. A funcționat legătura dintre domnitor, curte și aristocrația maghiară, care a ținut piept extinderii ideilor revoluționare. Apelul lui **Napoleon** adresat maghiarilor de a se separa de Austria, în anul 1809 după bătălia pierdută la Đera (Győr), nu a

avut un ecou prea mare, cu toate că Napoleon a chemat doar nobilimea la separare, fără a avea intenția să se amestece în treburile orăduirii social-economice a Ungariei. Nu au existat forțe care să realizeze în practică asemenea idei. Chiar și numărul mic de intelectuali (dealtfel goniți), precum și aristocrația liberală care au pledat pentru reforme și schimbări, au văzut în oferta lui **Napoleon** o nouă dependență, deoarece și în cazul eliberării de dependența de Habsburgi, noul rege le-ar fi fost impus de **Napoleon**.

2.3. Răspunsul Habsburgilor la noile încercări și la absolutism

După desocțirea regimului cu adepții ideilor liberale și organizațiile lor secrete la trecerea din secolul al XVIII-lea în secolul al XIX-lea, în perioada domniei lui **Franja I** (1792-1835), în țară a domnit teama. Gonirea intelectualilor și a unei părți a nobilimii care a participat activ în mișcarea națională, sau au pledat pentru ea, a devenit zilnică. Au fost destituiți mulți titulari din funcții înalte de stat. Unul din principiile fundamentale ai guvernării statului de către Curte a fost introducerea unei administrații de stat puternice, prezența regimentelor germane și cehe în țară și consolidarea influenței Bisericii Catolice. A fost sprijinită și intensificarea cenzurii și extinderea rețelei competenței poliției secrete.

2.4. Ultimul război austro-turc și Prima Răscoală Sârbească

Ultimul război austro-turc (1788-1791), războaiele lui Napoleon, Prima și a Doua Răscoală Sârbească au provocat neliniște în Granița Militară, precum și în acele părți ale Voivodinei actuale care nu i-au aparținut. În același timp a fost deschisă din nou

problema haiducilor, mai ales în localitățile din Srem și Banatul de sud. Revoluția sârbească (1804-1815) reprezentată prin Prima și a Doua Răscoală Sârbească a lăsat urmări trainice la sârbii din Srem, Bačka și Banat. Prima Răscoală Sârbească (1804-1813) a tulburat în mod deosebit emoțiile sârbilor din Srem, Bačka și Banat. Despre pregătirile legate de răscoală au știut și mitropolitul de Carlovicz **Stevan Stratimirović**, și episcopul de Novi Sad **Sava Tekelija**. Răscoala a facilitat negustorilor din Srem și Banat afaceri bune cu răsculații. Negustorii sârbi au aprovizionat răsculații cu arme, muniție și alimente. În aceste afaceri peste Sava și Dunăre, în perioada răscoalei, s-a evidențiat negustorul din Mitrovica **Dimitrije Puljević**, frații din Pazova **Petrović**, negustorii din Zemun **Miloš Urošević**, **Dimitrije Batrogljić**, precum și alți negustori din Novi Sad, Sremski Karlovci, Ruma, Irig, Panciova, Vârșeț, etc. Răscoala a tulburat populația în întreaga Graniță Militară, mai ales în partea Banatului și Sremului. Ofițerii sârbi, români și germani, comandanții grănicerilor au permis ca răsculații să se aprovizioneze cu material de război și alte lucruri necesare. Pe lângă că au făcut comerț, negustorii sârbi au colectat și ajutor (în primul rând în bani) pentru răsculații din Serbia. Mulți dintre ei, îndeosebi meșteșugarii (topitori, montori de tancuri) au participat în răscoală de partea răsculaților. În perioada răscoalei au trecut în Serbia și mulți intelectuali, ca de exemplu: **Lukijan Mušicki**, **Dositej Obradović** (care și-a dat aportul la deschiderea Marii școli belgradene fiind și primul ministru al învățământului) apoi **Boža** și **Mihajlo Grujović**, **Miljko Radonjić**, **Ivan Jugović**, etc.

Răscoala a dus și la venirea populației din Serbia în Srem și Banat. Crizele răscoalei în anii 1804, 1806,

1809 și înăbușirea ei în anul 1813 s-a soldat cu migrări enorme în aceste teritorii. Însăși **Karadorde** a fost o perioadă de timp în mînăstirea Fenek din Srem. Sub influența evenimentelor din Serbia, în anul 1807 a izbucnit *Revolta lui Tican*, care și-a primit numele după conducătorul ei **Teodor Avramović Tican**, din satul Jazak. Revolta a avut la bază revendicări naționale și sociale. A cuprins moșiile de pe Fruška Gora ale Mitropoliei, spahilucul de la Ruma și Ilok, fiind înăbușită prin intervenția armatei austriece în preajma satului Bingule. În același an (1807), a cuprins și sârbii și românii din Banatul de sud, iar în luna iunie a aceluiași an a izbucnit *Revolta de la Kruščica* sub conducerea românilor **Prvu Jumanca** și **Toma Scripece** și a sârbilor **Marijan Jovanović** și **Dimitrije Georgijević**. Revolta a fost înăbușită deja la început, iar conducătorii ei au fost pedepsiți cu moartea.

2.5. Imaginea dezvoltării economice în urma războielor, consecințele și statutul nobilimii

La începutul secolului al XIX-lea în perioada războielor economia a fost în creștere, însă această conjunctură și-a avut ulterior și prețul său. Cel mai mare cumpărător al produselor a fost statul care în perioada anilor de război a înregistrat un deficit permanent (pierderi). De exemplu, în anul 1810 datoriile statului în Monarhia Habsburgică au fost de douăsprezece ori mai mari ca veniturile ei anuale. Deficitul a fost acoperit prin emiterea bacnotelor de hârtie care și-au pierdut repede valoarea și s-a ajuns la inflație. Guvernul în perioada anilor 1810-1816 a recurs în mai multe rânduri la devalorizarea dinarului. Nobilimea, care până atunci a profitat de această situație s-a găsit în mari pierderi, deoarece în perioada inflației a căzut

repede și valoarea produselor. Din această cauză la Soborul de stat care s-a ținut în perioada 1811/12, s-a ajuns la conflicte între nobilime și conducători, nobilimea punând sub semnul întrebării dreptul conducătorilor ca fără autorizația soborului să poată emite bacnote. Din această cauză, dar și din cauza consolidării forței Curții de la Viena, Franța I nu a convocat soborul în perioada anilor 1812-1825.

Dezvoltarea economică a Regatului Ungaria a fost determinată de politica economică a Monarhiei habsburgice, care a avut trei principii de dezvoltare: majorarea veniturilor statului, aprovizionarea provinciilor austriece moștenitoare cu produse agricole și cu materii prime pentru producția industrială și protecția industriei austriece, respectiv asigurarea monopolului pentru produsele industriale ale acestor provincii.

2.6. Agricultura

Populația s-a ocupat cu precădere de agricultură. Majorarea numărului de locuitori și dezvoltarea economiei în provinciile austriece moștenitoare, respectiv în partea de apus a Imperiului, au facilitat avansarea agriculturii și a producției de materii prime în Ungaria. Aceste cereri au fost satisfăcute de producția pe moșiile mari ale căror titulari au fost cu precădere reprezentanții păturilor nobilimii superioare. Producția, într-un volum mai mare pe moșiile mijlocii și mici, în perioada războielor lui Napoleon s-a defășurat doar în

regiunile de sud (și într-o parte a teritoriului Voivodinei actuale) și în regiunile centrale ale statului. Începând cu secolul al XIX-lea agricultura a început să se dezvolte și calitativ dar și cantitativ. Prin desecarea mlaștinilor și defrișarea pădurilor (în secolul al XIX-lea) s-au majorat terenurile cultivabile. S-a îmbunătățit și calitatea uneltelor de cultivare a pământului. S-a ajuns la o oarecare modernizare și pe moșiile mai mici, dar și pe mai departe uneltele țăranilor au fost din lemn.

Au început să se cultive noi soiuri de plante (trifoiul, lucerna). Pe suprafețe tot mai mari s-a semănat grâu, dar nu în toate părțile, deoarece materia primă pentru pâine a fost secară. Dintre prășitoare cel mai mult s-a cultivat porumbul, îndeosebi în părțile în care au trăit românii și rutenii. Cartoful, a cărui cultivare în secolul al XVIII-lea a fost sub controlul statului, în prima jumătate a secolului al XIX-lea s-a întins în întregul stat devenind un aliment de bază al populației. A început să se dezvolte producția de tutun și sfeclă de zahăr. Prin introducerea noilor tehnologii în producție, a început și cultivarea viței de vie (în ținuturile noastre, dar cel mai mult pe Fruska Gora, în Banatul de sud și Bačka. Cea mai importantă ramură a zootehniei a fost creșterea bovinelor și porcinelor. În această perioadă s-a dezvoltat creșterea animalelor în grajduri. S-a început și selectarea raselor și creșterea celor mai bune soiuri (bovine și cabaline). S-a dezvoltat, cel mai mult, creșterea oilor, deoarece fabricile austriece de țesut aveau nevoie de lână.

2.7. Meșteșugăritul și industria

La progresul economic din spațiul Voivodinei de azi, după ce a fost construit "Veliki bački kanal" (1795-1802), lucrările de ameliorare și regularizare a râurilor, în mare măsură a contribuit construirea căilor ferate în perioada 1869-1894, care au legat toate localitățile voivodinene mai mari cu Budapesta și Viena, iar peste acestea și cu lumea.

În teritoriul Voivodinei de azi amprentele istorice ale meșteșugăritului datează din trecutul îndepărtat (în Novi Sad din sec. al XIII-lea). La târguri, deja din secolul al XIV, pe lângă comercianți au fost și meșteșugari care și-au vândut produsele. Pe timpul invaziei turce, Ungaria de sud a fost devastată, astfel că s-a ajuns la o stagnare în dezvoltarea meșteșugăritului. În orașe apar așa-numitele *meșteșuguri turcești*. După alungarea turcilor, treptat se revitalizează meșteșugurile. Prin popularea cu sârbi, iar mai târziu cu nemți, maghiari, slovaci, români și ruteni se ajunge la amestecarea influențelor și a diferitelor culturi, ceea ce a influențat asupra relațiilor economice în ansamblu, precum și la dezvoltarea meșteșugăritului. Bačka a fost în frunte când este vorba de gradul de dezvoltare a meșteșugăritului. La sfârșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea, drept meșteșuguri importante se amintesc croitoria, cismăria, pielăria, zidăria și altele. Meșteșugăritul în această perioadă a avut o mare însemnătate și un loc important în viața economică. Standardul material al populației a crescut, precum și asortimentul nevoilor, iar produsele meșteșugărești au fost perfecționate. Numărul meșteșugarilor este într-o creștere continuă, mai ales în orașe.

Cu toate că breslele datează încă din evul mediu, în orașele voivodinene se înființează mai activ în sec. al XVIII-lea și al XIX-lea. Ele există până în anul 1872, când prin adoptarea *Legii privind meșteșugurile* au fost desființate. În urma desființării breslelor, se înființează cooperative meșteșugărești și alte asociații.

În baza recensământului din 1910, în Bačka, Banat și Srem au existat 48.005

ateliere meșteșugărești (împreună cu construcțiile și ospătăritul). Una dintre caracteristicile de bază ale meșteșugăritului acestei perioade este că aproape 70% dintre atelierele meșteșugărești s-au aflat la sat, iar doar 30% la oraș.

În această perioadă meșteșugăritul a fost cel mai dezvoltat în Bačka, unde au fost concentrate 52,45 din numărul total al atelierelor meșteșugărești, în Banat 32,4%, iar în Srem doar 15,2%. În ce privește orașele, cel mai puternic centru meșteșugăresc a fost Subotica, cu un număr impozant de 3380 de ateliere, apoi Novi Sad, Vârșeț, Sombor, Bécskerekul Mare, Panciova, Kikinda Mare.

Paralel cu apariția produselor industriale, pe piața din Voivodina apare o criză în anumite meșteșuguri. Pe cale de dispariție sunt meșteșuguri ca opincăria, papucăria, pantofăria, cojocăria, dar apar noi meșteșugari, ca: electricieni, mecanici, lăcătuși...

2.8. Comerțul

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, comerțul cu grâu și animale s-a dezvoltat și în regiunile noastre. Când este vorba despre acest fel de comerț, centre mai cunoscute au fost: Ruma, Mitrovica, Zemun, Novi Sad, Sombor, Bečej, Bécskerekul Mare (Zrenianinul de azi), Kikinda Mare, Vârșeț, Apatin etc. Trei orașe, cele mai importante în vremurile acelea, au avut statut de oraș regale libere pe teritoriul nostru: Novi Sad (statutul de oraș regal liber l-a obținut în anul 1748), Sombor (statutul de oraș regal liber l-a obținut în anul 1749) și Subotica (statutul de oraș regal liber l-a obținut în 1779).

Dintre centrele comerciale menționate, în special s-a evidențiat "Stari Bečej" (astăzi Bečej) din cauza exportului de grâu în Pesta, și mai departe în Austria. Grâul din Bečej în cursul secolului al XIX-lea s-a înregistrat în special la bursa din Pesta și Viena.

Comercianții s-au asociat în companii de comercianți care au avut privilegii și statute proprii. Orașele de pe malurile râurilor au avut porturi cu

depozite de mărfuri, iar companiile au avut vapoare pentru comerț, ceea ce a contribuit considerabil la comerțul de export și import în aceste regiuni. Pe lângă pătrunderea relațiilor capitaliste, orașele voivodinene au rămas la nivelul centrelor comerciale-industriale-agricole, iar manufactura și industria s-a bazat în general pe prelucrarea produselor agricole.

La fel ca și astăzi, toate aceste localități și orașe menționate, dar în general și celelalte localități, începând cu cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea au devenit mixte din punct de vedere național și confesional al componenței populației, ceea ce a influențat foarte mult asupra dezvoltării economice și culturale a acestora în cursul secolului al XIX-lea.

2.9. Caracteristicile de bază ale societății în Ungaria

Societatea în Ungaria în prima jumătate a sec. al XIX-lea s-a divizat în trei categorii de bază: aristocrația, nobilimea mijlocie și mică și țărănimea (în general în poziție de iobagi). Drept o nouă clasă socială apare burghezia, care la început n-a avut straturi ca nobilimea. Burghezia în prima jumătate a secolului al XIX-lea în general a fost de origine străină. Deși în dezvoltare, burghezia până în anul 1848 a dobândit o anumită influență în societate. În timpurile acelea, când este vorba despre naționalități, doar în rândul sârbilor a apărut o populație burgheză mai importantă. În preajma revoluției, în Ungaria au existat circa 550 000 de reprezentanți ai nobilimii. Tot al douăzecișipatrulea locuitor al țării a aparținut nobilimii (doar în Polonia a existat un procent mai mare al nobilimii). Nobilimea a fost foarte pestriță. Au fost dintre cei care au avut mai multe mii sau mai multe zeci de mii de jugăre de pământ, dar au fost și dintre cei cu o moșie mai modestă, precum și aceia care au avut doar loturi. Unii dintre acești

reprezentanți fără moșie, cu timpul au devenit o parte a păturii țărănimii sau inteligenței, devenind avocați, medici, învățători, profesori, funcționari de stat etc. În timp ce nobilimea în preponderență a trăit în orașe (mai ales la Viena și Peșta), nobilimea mică a trăit în general în provincie. Modul de viață al acestei pături a nobilimii a fost asemănător modului de viață al reprezentanților mai bogați ai burgheziei sau țărănimii. În perioada analizată, respectiv până în anul 1848, numărul total al populației țării a fost majorat cu 40%, iar al populației de la oraș cu 100%, ceea ce a însemnat că până la sfârșitul anilor patruzeci ai sec al XIX-lea, tot al șaptelea locuitor al țării a trăit în oraș. Totuși, cea mai numeroasă parte a societății a fost țărănimea, care până în anul 1848 a fost în general în poziție de iobagi. În prima jumătate a sec. al XIX-lea s-a ajuns la contopirea numărului mic al nobilimii sârbești cu nobilimea maghiară, respectiv la maghiarizare pe bază de clasă, indiferent de confesiune. Trebuie menționat că nobilii sârbi au avut un puternic sentiment de apartenență națională Serbiei, însă și sentimentul de apartenență națiunii maghiare, respectiv de apartenență păturii nobilimii. Cel mai bun exemplu este **Sava Tekelija**. Mari moșii au existat și în spațiul Voivodinei de azi. Nobilimea sârbească a dat mari contribuții în bani pentru academia militară maghiară *Ludovika*. **Aleksandar Nako**, distins nobil sârb, s-a căsătorit cu contesa maghiară **Festetics** și a trecut la credința catolică. Pe lângă aceasta, mulți nobili sârbi care au fost în căsătorii mixte au exercitat funcții importante în Regatul Ungar, datorită faptului respectiv (**Nako**, **Damaskini**, **Čarnojevići** etc.) În Srem mari moșii au aparținut familiilor **Pejačević**, **Marcibanyi**, **Brunsvik**, **Janković**, **Odeskalki**. În Bačka și Banat la fel au existat mari proprietăți ale familiilor **Nako**, **Čekonić**, **Kiš** etc. Totuși, cea mai mare parte a populației a aparținut păturii sociale a țărănimii. Țărănimea a constituit circa patru cincimi

din populația totală. Doar o parte mai mică a țărănimii a fost liberă. În teritoriul Voivodinei de astăzi, în această perioadă, cea mai mare parte a populației a aparținut acestei clase sociale.

3.PERIOADA REFORMELOR, TREZIREA NAȚIONALĂ ȘI VIAȚA CULTURALĂ

3.1. Contele Széchenyi István și ideea de reorânduire a Ungariei

Începutul secolului al XIX-lea în Ungaria a fost marcat de grija pentru stat. Intelectualii, unii aparținând aristocrației au reflectat asupra faptului cum să facă ca Ungaria să fie o țară modernă și cu perspectivă. Se evidențiază marele aristocrat contele Széchenyi István. Ideile liberale au fost înrădăcinate în societate datorită activității contelui Széchenyi István, care a observat printre primii orânduirea existentă lipsită de perspectivă. În operele sale *Credit* (Hitel), *Lumea* (Világ) și *Stadiu* (Stádium) a militat pentru desființarea iobăgiei și desființarea privilegiilor de nobili (dintre care cea mai importantă a fost neplătirea impozitului și imposibilitatea de înstrăinare a moșiilor nobililor), care au stopat edificarea orânduirii burgheze, respectiv capitaliste. Pe lângă aceasta, **Széchenyi** a militat și pentru o mai mare independență a Ungariei în raport cu Viena și la construirea infrastructurii. Până la revoluție, el a reușit ca unele idei ale sale să le aplice în practică. De exemplu, a condus și finanțat lucrările la revitalizarea râurilor Tisa și Dunărea pentru navigare. Meritul său este și facilitarea navigării prin Clisura Gerdapului (astăzi, în acest loc stă placa memorială în cinstea lui), astfel că în anul 1833 au fost minate stâncile care până atunci au zădărnicit trecerea prin ea. Pe lângă aceasta, **Széchenyi** a înființat sau a participat la înființarea mai multor asociații, fabrici, case de economii și bănci. De la sfârșitul anilor treizeci a

condus construirea podului dintre Buda și Pesta, terminat și activat în anul 1848, construit din cimentul de la Beočin. Acest pod a fost primul pod permanent pe Dunăre.

Numele său se va aminti în textul care urmează din cauză că observațiile lui sunt foarte importante, iar măsurile propuse foarte importante. **Kossuth Lajos** l-a numit pe contele **Széchenyi cel mai mare maghiar**, cu toate că referitor la detaliile privind problemele reformei n-au fost de acord. **Kossuth** a vrut reforme mai rapide. Aristocrația conservatoare și-a imaginat viitorul Ungariei sub controlul strict al Austriei și n-a fost conștientă de probleme, n-a propus soluții.

În primele decenii ale secolului al XIX-lea, Curtea de la Viena a adoptat mai multe ordonanțe nepopulare, astfel că situația în partea de est a Imperiului Habsburgic a început să semene cu situația din 1790. Nobilimea maghiară tot mai mult s-a revoltat, iar județele (unități administrativ-juridice teritoriale) au refuzat aplicarea ordonanțelor, astfel că domnitorul a fost nevoit, după o perioadă mai lungă, ca în anul 1825 să convoace soborul de stat, care a intrat în istorie drept primul sobor reformator și a durat doi ani.

3.2. Primul sobor maghiar reformator

La primul sobor reformator au fost adoptate hotărâri importante. Prima a fost înființarea *Academiei Maghiare de Știință și Artă* (1825). Ideea privind înființarea Academiei Maghiare de Știință și Artă a apărut prima dată încă în anul 1760. O adresă din condeiul scriitorului **Bessenyei György** a ajuns în anul 1781 și până la împăratul **Iosif al II-lea**. În ea s-a vorbit despre înființarea societății maghiare culte. Bineînțeles că împăratul n-a acceptat aceasta din cauza tendințelor sale centraliste. A.M.Ș.A a fost totuși înființată în anul 1825 după modelul academiei din Franța, cu 40 de membri *nemuritori*. Au existat idei și ca noua

academie să se lege cu universitatea din Pesta și *Muzeul Național*, ca instituție serioasă de cercetare științifică, pe care a înființat-o în anul 1802 contele **Széchenyi Ferenc**, tatăl contelui **Széchenyi István**. Contele **Széchenyi István** a fost inițiatorul și primul donator pentru fondul academiei, a dat un venit anual al moșiei sale în cuantum de 60 000 forinți de argint. Prin aceasta a impulsionat și alți magnați să acorde contribuții instituției de știință nou formate, ceea ce nu a fost atât de greu, deoarece mulți nobili au fost pe timpul acela pentru schimbări, în spiritul ideilor liberale. Până la sfârșit, academia s-a transformat într-o instituție de știință independentă care există și astăzi.

A doua hotărâre importantă a soborului din 1825 a fost cu privire la elaborarea planului pentru reforma sistemului social-politic și economic existent, deoarece elitei politice i-a fost clar că schimbările sunt iminente. Aceasta, însă, la început n-a mers ușor, deoarece au existat o mulțime de planuri și opinii referitor la măsurile și fezabilitatea reformelor.

3.3. Soborul în perioada 1832-1836 și prezentarea lui Kossuth Lajos

Multe idei ale lui Széchenyi, care au pătruns în bazele sistemului existent, au început să se realizeze la soborul ținut între 1832 și 1836. La acest sobor s-au făcut primii pași pentru eliberarea iobagilor, când a fost adoptată legea privind posibilitățile descumpărării benevole de obligațiile de iobag. Curtea până în anul 1840 a stopat aplicarea acestei legi. La sobor au apărut și primele grupații, care au semănat cu partidele politice apusene, care în diferite programe au cerut aplicarea mai rapidă a reformelor, dar în același timp au cerut și o mai mare independență față de Viena, amintind chiar și formarea parlamentului guvernului responsabil ca și în Anglia. La acest sobor a apărut și al doilea mare reformator al acelor vremuri, **Kossuth**

Lajos, care din anii patruzeci ai secolului al XIX-lea, a devenit conducătorul incontestabil al mișcării liberale din Ungaria. El a mers mai departe și decât Széchenyi. Pe lângă Kossuth, conducători ai mișcării liberale au fost și **Déak Ferenc**, contele **Wesselenyi Miklós** și contele **Battayanyi Lajos**. La acest sobor a fost inițiat și primul ziar politic care a avut tot mai mulți cititori, cu toate că a fost făcut cu o tehnică primitivă. După câțiva ani, mai precis din anul 1841, sub redactarea lui Kossuth Lajos a început să se publice primul ziar politic modern în limba maghiară *Pesti Hirlap* (*Ziarul din Pesta*), care a avut un rol important în organizarea mișcării de opoziție, care în anul 1848 a condus și revoluția. Cele mai importante idei care au apărut în ziar au fost referitoare la desființarea completă a iobăgiei și aceasta fără recompensă, apoi să se introducă egalitate în plătirea impozitului și egalitate în fața legii pentru toate clasele sociale. La soborurile din 1839/40 și 1843/44 s-a continuat cu adoptarea noilor legi care au fost în spiritul reformelor, dar a fost nevoie de încă câțiva ani pentru a se ajunge la revoluție, ca un început real al aplicării reformelor fundamentale.

3.4. Ultimul sobor de clasă din Ungaria

La ultimul sobor de clasă, ținut în 1847/1848, a fost înființat așanumitul *Partid de opoziție* care în programul său, sub denumirea *Declarația opoziției*, a prezentat cererile, legalizate în anul revoluționar 1848. Printre conducătorii ei, pe lângă deja amintiții politicieni reformatori, au fost și mulți aristocrați, de exemplu contele **Teleki, Andrásy, Károlyi**, apoi baronul **Eötvös József** (Etveš Jožef). Înainte de izbucnirea revoluției, mișcarea reformatoare maghiară a avut o bază multicoloră, ceea ce a însemnat că nu a fost vorba despre o luptă de clasă, deoarece liniile de divizare dintre cei care au dorit reforme și cei care le-au respins și au apărat orânduirea

veche, au mers în interiorul claselor sociale deja existente.

3.5. Structura națională drept premisă pentru trezirea mișcărilor naționale

Conștiința privind apartenența unei anumite națiuni, în perioada aceea a devenit mai importantă decât alte aspecte ale apartenenței, precum sunt, de exemplu, apartenența la o anumită clasă, la o pătură socială, confesiune, la un anumit loc etc. În timpul acela, în Regatul Maghiar au trăit multe popoare. Maghiarii au fost circa 4.800.000 (38%), românii circa 2.200.000 (17%), slovacii 1.700.000 (13%), germanii circa 1.270.000 (9,8%), iar sârbi, în baza recensământului, au fost circa 1.250.000 (statisticienii au enumerat în această comunitate etnică și pe bunievți drept sârbi catolici) sau 9,7% din întreaga populație. Numărul croaților a fost evaluat la circa 900 000 (7%), iar rutenii circa 440.000 (3,5%). Evreii la sfârșitul primei jumătăți a secolului al XIX-lea au fost în număr de circa 240 000 (2%). Celelalte comunități etnice mai mici (sloveni, bugari, greci, armeni, francezi etc.) n-au atins împreună o reprezentare mai mare de 0,5% din întreaga populație a țării. Renașterea națională a naționalităților au decurs paralel cu renașterea națională maghiară. În același timp, între renașterea naționalităților și renașterea națională maghiară au existat anumite distanțe de timp, din cauza nivelului diferit de dezvoltare al anumitor naționalități, respectiv din cauza structurii lor sociale interne. Doar între mișcarea maghiară și croată (iliră) n-au existat diferențe mai mari, din cauza similitudinii structurii societății. Croații (cu toate că au fost mai puțini), au avut ca și maghiarii, o structură socială completă – de la iobagi până la inteligență și nobilime.

3.6. Trezirea națională a nemților, românilor, slovacilor rutenilor și românilor

Trezirea națională în prima jumătate a secolului al XIX-lea a cuprins și naționalitățile, respectiv popoarele nemaghiare. Comunitatea etnică germană din Ungaria a avut caracteristicile societății civile. Sașii (nemții) din Ardeal (Transilvania) și din alte regiuni ale Ungariei, precum și în spațiul nostru, s-au deosebit în esență prin faptul că au prezentat proporțional o comunitate națională închisă, iar drepturile civile li s-au bazat pe privilegiile dobândite în veacurile precedente.

Păturile sociale mai înalte, respectiv nobilimea românilor, sârbilor, slovacilor și rutenilor, prin intermediul privilegiilor lor de clasă, în general s-au contopit cu nobilimea maghiară. Majoritatea acestor societăți naționale le-au constituit țărani – iobagii și mic-burghezia. La români și sârbi a fost numeroasă țărănimea liberă (mai ales la Granița Militară). Un rol important la dezvoltarea ideii naționale la sârbi l-a avut pătura comercianților, dintre care unii, în baza puterii și influenței lor economice au aparținut cercurilor superioare ale societății, chiar și în comparație cu maghiarii, deoarece burghezia din Ungaria a avut conștiință națională, comparativ cu burghezia altor comunități naționale.

3.7. Rolul clerului și inteligenței la trezirea națională a sârbilor, românilor, slovacilor și rutenilor

În cadrul tuturor comunităților naționale, dacă nu în ce privește numărul, atunci când este vorba despre influență, un rol important la răspândirea culturii a avut inteligența, mai ales preoții și învățătorii. Rolul și influența preoțimii la comunitățile etnice, mai ales la începutul dezvoltării conștiinței naționale, au fost chiar decisive (de exemplu, la sârbi). Un rol similar, cu privire la români, a avut biserica greco-catolică, respectiv biserica uniata. Aceasta a fost, într-un anumit fel, biserica națională. În rândul minorităților

tocmai inteligența a început iluminarea poporului, trezind conștiința națională a acestora, sentimentul că aparțin altui popor și nu națiunii politice maghiare. Mijlocul de bază și cel dintâi de creare a unei națiuni speciale, după părerea lui Herder și Shiller, filozofi germani și scriitori, a fost limba. La începutul perioadei în cauză (trecerea din sec. XVIII în sec. XIX), niciuna dintre minoritățile amintite n-a avut limbă proprie. Slovacia, mai ales cei de confesiune evanghelică, de exemplu, ca limbă proprie au folosit limba cehă a Evului mediu, în timp ce slovacii catolici au folosit mai multe dialecte locale. Sârbii în timpurile acelea au folosit slavona veche, care semăna foarte mult cu limba rusă. Preoții greco-catolici români au fost printre primii care deja spre sfârșitul sec. al XVIII-lea au folosit limba populară în oficiile religioase și au încercat să o introducă drept limbă literară.

Cu prilejul creării limbii literare, cele mai mari merite dintre toți slovacii le-au avut **Ludevít Štúr** și **Ján Kollár**, care au luat drept limbă literară dialectul slovac central. Centrele slovacilor în teritoriul Voivodinei de azi, în prima jumătate a sec. al XIX-lea sunt Bački Petrovac (Bačka), Kovačica (Banat) și Stara Pazova (Srem). La începutul sec. al XIX-lea, datorită intelectualității din rândurile preoților și învățătorilor, apar începuturile literaturii la slovacii din Voivodina. Preotul evanghelic din Gložani, **Juraj Rohoň**, a publicat în anul 1802 prima carte a sa în limba slovacă *Poezii scurte pentru tineretul sătesc* (Kratochvylne piesne pre mladež rolnicku). Prin intermediul școlilor care au apărut pe lângă comunele bisericesti, dar mai ales datorită învățătorilor agili din Slovacia, s-a păstrat identitatea națională a slovacilor. Învățătorul din Stara Pazova **Jan Kutlik** a fost îndeosebi agil. De altfel, familia Kutlik a lăsat urme și în istoria sârbă, deoarece Ciril Kutlik a fost fondatorul Școlii sârbe de pictură din Belgrad. Datorită intelectualității și

preoțimii, care au venit din Slovacia, slovacii au persistat și s-au menținut în vremurile grele. În acea vreme, se formează intelectualitatea pe teritoriul Voivodinei, iar unul dintre primii reprezentanți ai acesteia a fost **Jan Bllazy**, care și-a făcut școlarizarea în Banska Šćavnica. În urma terminării preperandiei pentru învățători a lucrat la Vrbas unde a înființat liceul.

Pe meleagurile noastre cei mai mulți români au fost în Banat. Unii dintre ei au trăit în partea Banatului unde a fost Granița militară. Persoanele aparținând nobilimii și inteligenței au fost într-un număr mic în cadrul societății românești. Români din Banat în ce privește confesiunea au aparținut Mitropoliei din Karlovac. Un timp mitropolitul din Karlovac a fost și capul bisericii românești din Ardeal (Transilvania). Acest fapt a prezentat un pericol de asimilare care ar fi putut să *înăutățeacă* relațiile dintre cele două popoare și s-a soluționat în anul 1864 când s-a înființat separat mitropolia ortodoxă română. Rutenii au populat teritoriul Voivodinei de astăzi pe parcursul sec. al XVIII-lea. Cel mai mult au populat domeniile camerale și abia la începutul sec. al XIX-lea, rutenii din Bačka, dar și din regiunea de nord-est a Ungariei de atunci, populează și feudele private din Srem. Raportat la alte minorități, nobilimea lor s-a maghiarizat aproape în întregime. Când este vorba despre confesiune, rutenii au fost, în general, greco-catolici, respectiv uniți. Centrele rutenilor în Voivodina de azi, de la popularea lor, au fost Ruski Krstur, Đurđevo și Kucura (Bačka), precum și împrejurimea orașului Novi Sad, în timp ce în Srem cei mai mulți au fost în Šid.

De la începutul sec. al XIX-lea multe familii rutene din Bačka populează Sremul: în Šid, în feuda eparhiei de Križevac (1803), în Berkasovo (1810) și Bačince (1834).

Pe la jumătatea sec. al XIX-lea din nord-estul Ungariei, din regiunea

Bardejova (Slovenia de azi), vine un nou val de ruteni în Srem și se stabilesc în Sremska Mitrovica și împrejurime. Mai târziu, în anii optzeci și nouăzeci ai sec. al XIX-lea, în Ungaria de Sud vine și al treilea val de ruteni din nord-estul Ungariei și din Galiția și se stabilesc în Bikić și Privina Glava.

Pe la jumătatea sec. al XIX-lea multe familii rutene din Krstur și Kucura s-au stabilit în toate localitățile din Šajkaška, însă abia din anii șaptezeci începe popularea în masă a rutenilor în Đurđevo și ceva mai puțin în Gospođinci. În Đurđevo s-au menținut și astăzi.

După Revoluția din 1848/49 a început stabilirea rutenilor din Kucura și Krstur în Vrbas.

În localităților în care în sec. al XIX-lea și-au înființat colonii, rutenii și-au format parohiile lor în cadrul cărora au lucrat școlile confesionale rutene. În acest mod, chiar și comunitățile rutene relativ mici, în mediul unde au trăit împreună cu reprezentanții altor religii și naționalități, au reușit să-și păstreze identitatea națională.

În timpul Revoluției din 1848/49, preoții ruteni din Bačka, în numele tuturor rutenilor din Bačka, formulează cereri naționale-bisericești, între care se evidențiază cererea pentru păstrarea limbii materne rutene și școlarizarea intelectualitatea rutenă în limba maternă.

Din anii șaptezeci ai sec. al XIX-lea rutenii din Bačka și Srem stabilesc mai bune relații cu rutenii/ucrainienii din Galiția. Din Galiția au sosit ziare, reviste și cărți. În Ruski Krstur și Kucura s-au înființat primele săli de citire în care s-au organizat prelegeri pentru adulți. Atunci începe renașterea culturală și națională a rutenilor, care va continua și în perioada dintre cele două războaie.

Remarcabilul etnograf și folclorist ucrainean **Volodimir Hnatjuk** în anul 1897, a făcut înregistrări etnografice despre ruteni în Ruski Krstur și Kucura, a colectat și a notat un bogat material documentar de literatură populară orală.

Acesta a fost publicat în cinci volume mari și în baza acestora, activitatea lui Hnatjuk și importanța ei pentru ruteni, se poate compara cu activitatea lui **Vuk Karadžić** și importanța ei pentru sârbi.

De originea românilor, printre primii, s-a ocupat **Gheorghe Șincai**. **Jan Kolar** în sonetele sale sub titlul *Fata gloriei* (Slávy deéra) a cântat trecutul glorios al Slovacilor, cu scopul de a le trezi conștiința națională. **Jovan Rajić** (egumenul mănăstirii din Kovilj) a avut un rol similar când este vorba de sârbi. El n-a scris doar istoria sârbilor, ci și a altor popoare slave. Toate aceste opere, cu toate că au avut pretenții științifice, au fost create în spiritul romantismului. În prima jumătate a sec. al XIX-lea, paralel cu trezirea conștiinței naționale, s-a ajuns la o cooperare între elita culturală maghiară și persoanele aparținând elitelor culturale ale altor naționalități. Importanță a fost cooperarea dintre scriitorul și reformatorul limbii maghiare **Kazinczy Ferenc** și **Lukijan Mušicki** și **Mihajlo Vitković**, precum și cooperarea dintre **Jakov Ignjatović** și poetul maghiar **Petőfi Sándor**, ceva mai târziu. Foarte bine au cooperat și **Jókai Mór** și **Antonije Hadžić**, iar pe plan politic contele **Széchenyi István** și **Jan Kolar**.

3.8. Ilirismul la Croați

Primele reforme ale limbii când este vorba de croați, le-a făcut pe parcursul anilor treizeci ai sec. al XIX-lea **Ljudevit Gaj**, care prin aceasta a demarat și mișcarea ilirismului. **Gaj** a militat pentru unitatea culturală și politică a popoarelor slave de sud. A considerat că denumirea *iliric* este corespunzător pentru apropierea slavilor de sud, deoarece a fost de părere că toate popoarele slave de sud sunt urmași ai ilirilor. El și colaboratorii săi au lucrat la crearea limbii croate literare, care inițial a fost considerată limbă slavă de sud. Croații au fost într-o situație politică favorabilă în cadrul Ungariei, deoarece dintre toate celelalte

naționalități și popoare doar ei au avut de-a lungul veacurilor o autonomie garantată a teritoriilor lor. Au avut soborul lor, județe, aparat administrativ și deputați în soborul maghiar. Din această cauză mai întâi la ei a apărut ideea de independență în cadrul țărilor coroanei sf. Stefan. Această idee au intenționat la început să o realizeze în cooperare cu celelalte popoare slave de sud. Unul dintre primele asemenea programe politice, care a dezbătut și unele probleme social-economice, dar mai ales cele politice, a fost *Desertația* contelui croat **Janko Drašković** din anul 1832.

3.9. Romii în îndelungatul secol al XIX-lea

În *îndelungatul* sec. al XIX-lea romii, care au ajuns în Ungaria din cnezatele românești, s-au ocupat cu meșteșugurile necesare populației locale. Administratorul Ungariei, **Joseph Habzburg**, i-a apreciat și s-a împrietenit cu ei, cercetând în același timp limba și obiceiurile lor. Romii care s-au ocupat cu muzica au fost foarte apreciați și i-au inspirat pe compozitori precum **Liszt Ferenc**. Majoritatea dintre ei a cântat în cafenele. Cel mai cunoscut dintre ei a fost **Pišta Danko**.

3.10. Reforma limbii sârbe, **Vuk Stefanović Karadžić**

Reforma limbii sârbe a realizat-o **Vuk Stefanović Karadžić**. Din cauza conservatismului bisericii, ba chiar și a unei părți a burgheziei, precum și din cauza devotamentului față de limba slavosârbă și slavona veche, acceptarea limbii populare drept limbă literară a fost mai înceată, însă până la sfârșitul primei jumătăți a sec. al XIX-lea limba populară a avut totuși primat asupra limbii slavone vechi. Așa a început și construirea

instituțiilor culturale ale sârbilor. Profesorul novosădean **Georgije Magarašević**, a demarat în anul 1824 "*Letopis Matice srpske*", care apare și astăzi și este una dintre cele mai vechi reviste de specialitate din Europa.

3.11. Dezvoltarea culturii sârbe în Ungaria, "*Matica srpska*" și "*Tekelijanum*"

În prima jumătate a sec. al XIX-lea, Pesta și Buda au prezentat sediul cultural al sârbilor. În anul 1812, în Pesta, pentru prima dată a fost prezentată drama istorică a actorului și scriitorului **Balog István** despre **Karadorde**, conducătorul Primei Răscoale Sârbe.

În anul 1826, în Pesta s-a înființat *Matica srpska* (instituție sârbă cultural-științifică, asemănătoare academiei), care pe timpuri a fost cea mai importantă instituție culturală a sârbilor, dar și astăzi se numără printre cele mai importante. Primul președinte al *Matice srpska* a fost **Jovan Hadžić**, iar redactorii *Letopisețului* ("*Letopis Matice srpska*") au fost: **Georgije Magarašević** (1825-1830), **Jovan Hadžić** (1830-1831), **Pavle Stamatović** (1831-1832), **Teodor Pavlović** (1832-1841), **Jovan Subotić** (1841-1848)... Nobilul **Sava Tekelija** în anul 1838 a lăsat prin testament mijloace *Matice srpska* pentru formarea fundației pentru instruirea elevilor sârbi săraci. Această instituție numită și *Tekelijanum*, se află și astăzi în Pesta și este sub conducerea *Matice srpska* din Novi Sad. Prima ctitorie sârbească pentru elevi a fost înființată în anul 1794 sub denumirea de *Stepindarius Servickianus* de către familia aromână-greacă-sârbă **Durković-Servicki**, de origine din împrejurimea orașului Solun. Capul familiei, **Marko Durković**, pentru nevoile elevilor talentați a lăsat prin testament 30000 de forinți. Sprijinul acestei fundații l-a folosit în timpul studiilor sale și **Lukijan Mušicki**, mai târziu egumen al mănăstirii Šišatovac de pe Fruška gora. Această

fundație a depășit-o doar **Sava Tekelja** care a înființat ctitoria sa cu un capital de 100 000 forinți.

Tekelijanum a fost institutul de ajutor sârbilor pentru școlarizarea în Pesta. Sediul celei mai vechi biblioteci sârbe, pe care în anul 1826 a înființat-o **Jovan Hadžić**, a fost în *Tekelijanum*. Din anul 1832, Academia Rusă a făcut cu regularitate schimb de cărți cu biblioteca *Maticei srpska*. Primele mari colecții de cărți le-au donat bibliotecii episcopul **Platon Atanacković** și **Sava Tekelja**, iar exemplul lor l-au urmat și **Teodor Pavlović**, **Vuk Karadžić**, **Petar II Petrović Njegoš**, **Jovan Subotić**, **Jan Kolar** etc. În cursul Revoluției din 1848/49 biblioteca și ctitoria n-au activat. Biblioteca împreună cu *Matica srpska* a fost mutată din Pesta în Novi Sad, în anul 1864. În perioada dintre 1838 și 1878 *Telekijanum* a fost sub conducerea *Matica srpska*, iar după aceea sub conducerea Comunei Bisericești Ortodoxe Sârbe din Pesta. Edificiul *Matica srpska* se află și astăzi în centrul restrâns al Pestei, în strada soției lui Pál Veres. În *Tekelijanum* s-au ținut întâlnirile literare ale studenților sârbi. Acolo, în anul 1866, **Svetozar Miletić** a inițiat ziarul "Zastava" (Drapelul), care a fost cel mai important ziar al sârbilor din Ungaria. Un an mai târziu redacția ziarului a trecut în Novi Sad. Biblioteca *Matica srpska*, în perioada dintre cele două războaie mondiale, dar și mai târziu, a activat ca bibliotecă publică și științifică. În anul 1948 a devenit biblioteca centrală a Voivodinei.

Edificiul de astăzi *Matica srpska* l-a primit de la orașul Novi Sad la aniversarea ei de 100 de ani, în anul 1926. Pentru dezvoltarea culturală a sârbilor importante au fost și *Liceul Sârbesc*, înființat în anul 1791 în Sremski Karlovci și *Liceul Novosădean* (*Liceul Jovan Jovanović Zmaj* de astăzi) din anul 1810, căruia **Sava Vuković** (Vukovics Sebő) i-a lăsat mijloace însemnate pentru activitatea

în continuare. Directori și profesori importanți ai acestor instituții au fost: **Pavel Jozef Šafarik**, **Milovan Vidaković**, **Jovan Hadžić**, **Đorđe Natošević** itd. Pe lângă aceste instituții din Novi Sad, au existat și alte orașe în teritoriul Voivodinei de astăzi în care și-au desfășurat activitatea societățile sârbe și naționale mixte, s-au înființat săli de citire, teatre provizorii etc. În artă și literatură în prima jumătate a sec. al XIX-lea s-au realizat: **Constantin Daniel**, **Arsa Teodorović**, **Nikola Aleksić** (pictură), **Lukijan Mušicki**, **Jovan Sterija Popović**, **Branko Radičević** (literatură) etc. În lupta pentru recunoașterea limbii populare drept limbă literară s-a evidențiat învățatul filolog sârb **Đura Daničić**, acceptând reformele lui Vuk din anul 1847.

3.12. Avansarea culturii și îmbunătățirea sistemului școlar

În perioada 1790-1848 nivelul cultural la majoritatea păturilor sociale a fost avansat. Acesta a fost rezultatul reformei școlare din 1777, când regina **Maria Theresa** a emis ordonanțele (*Ratio Educationis*) privind înființarea obligatorie a școlilor inferioare populare. În baza acestora, sistemul școlar s-a dezvoltat tot mai mult. În cursul celor cincizeci de ani în cauză, numărul personalului didactic s-a majorat cu 150%, iar în regiunile mai dezvoltate ale țării (mai ales în părțile centrale și de vest) au fost îmbunătățite cursurile. Atunci a început și formarea instituțiilor de școală medie, respectiv a liceelor. În Ungaria (împreună cu regiunile noastre) în anul 1846 au existat 102 de licee, iar în Ardeal 20 de licee. În anii treizeci ai secolului al XIX-lea în Ungaria liceul l-au frecventat între 20.000 și 22.000 de elevi. Până în anul 1844 limba de predare în licee a fost latina, iar de atunci în majoritatea liceelor limba de predare a devenit maghiara (în baza legii), în timp ce au existat licee și cu alte limbi de

predare (de ex. în Sremski Karlovci, Novi Sad etc.). Au fost câteva instituții de învățământ superior, precum Universitatea din Pesta și câteva academii și colegii-licee de protestanți.

3.13. Concluzie

La sfârșitul acestui capitol se poate concluda că, conștiința națională la popoarele și naționalitățile din Ungaria s-a trezit în prima jumătate a sec. al XIX-lea. Dezvoltarea societăților naționale n-a fost uniformă, precum nici situația lor în societatea feudală de atunci. Unele naționalități abia au început formarea claselor care mai târziu vor începe lupta serioasă pentru păstrarea identității naționale (slovacii, rutenii și românii), în timp ce altele din cauza privilegiilor și autonomiilor obținute mai devreme (croații, sârbii, germanii) au reușit să-și înainteze și primele cereri politice. Mișcările naționale ale naționalităților din Ungaria din prima jumătate a sec. al XIX-lea, în general s-au reținut la nivel cultural.

4. REVOLUȚIA BURGHEZĂ ȘI RĂZBOIUL DE ELIBERARE A UNGARIEI (1848/1849)

În Ungaria au existat viziuni diferite privind viitorul țării. O parte a nobilimii a militat pentru orânduirea veche, iar o parte pentru schimbări social-economice radicale. Au existat, însă, diferite păreri referitor la modul cât de rapide și adânci trebuie să fie schimbările respective. Conte **Széchenyi** a fost pentru schimbări moderate și lente, în timp ce **Kossuth Lajos** și baronul **Eötvös** (Etveš) au fost pentru schimbări accelerate. Pentru toți politicienii și gânditorii acelor timpuri crearea națiunii și a conștiinței naționale a fost una dintre cele mai importante probleme în Ungaria, precum și în întreaga Europă.

4.1. Începutul revoluțiilor europene 1848/1849

La răscrucea anilor 1847/48, a început frământarea revoluționară în întreaga Europă. Deja la începutul anului 1848 a început revoluția în Sicilia, iar după aceea și în Franța. Valul protestelor s-a extins spre Europa Centrală. În martie avântul revoluționar a ajuns și până la granița Imperiului Habsburgic. Datorită acestor influențe, a început să se accelereze activitatea și la ultima adunare de castă. Cel mai agil conducător al opoziției maghiare **Kossuth Lajos** și-a avertizat colegii deputați, deja la 3 martie 1848 la sobor, să nu plece până nu adoptă legile pe care le așteaptă poporul de la ei.

4.2. Revoluția din Viena

Revoluția din Viena a izbucnit la 13 martie 1848. A doua zi, delegația Soborului Maghiar a plecat la Viena, cu scopul ca de la domnitori să obțină numirea primului guvern maghiar responsabil. Membrii delegației au fost: contele **Széchenyi István** (**Sečenji Ištvan**), **Battayanyi Lajos** (Bačanji Lajoš), **Kossuth Lajos** (Košut Lajoš), **Szentkirályi Móric** (Moric Sentkirálji) și **Szemere Bertalan** (Bertalan Semere). Populația orașului Viena a întâmpinat delegația cu mari ovații, mai ales pe **Kossuth**, fiindu-i recunoscătoare deoarece în adresarea sa în sobor, a cerut adoptarea constituției și pentru părțile de vest ale Monarhiei. Vestea despre revoluția din Viena a ajuns la Pesta în 14 martie. Tineretul revoluționar orientat, adunat în jurul organizației *Ungaria Tânără*, ai cărei conducători au fost remarcabilii tineri intelectuali, precum **Sándor Petőfi**, **Jókai Mór** și **Vasvári Pál** (Vašvari Pal), a hotărât să acționeze.

4.3. De la revoluție până la războiul de eliberare

Revoluția din Ungaria a avut scopuri duble: civile și naționale. În ce privește scopurile civile au putut fi de acord diferite popoare, însă toți au avut scopuri naționale speciale. Din această cauză revoluția din Ungaria este un fenomen complex. Unii dintre participanții ei au militat mai mult pentru scopurile comune, în timp ce alții pentru cele naționale.

4.4. Revoluția din Pesta, început glorios fără vărsări de sânge și primul guvern maghiar responsabil parlamentului

Revoluția din Ungaria a început la 15 martie 1848 când din cunoscuta cafenea *Pilvaks*, conducătorii tineretului, cu sprijinul studenților universității din Pesta, au pornit spre tipografia *Landerer și Hekesnast* în care și-au tipărit programul în 12 puncte sub formă de manifest. Aceasta au făcut fără autorizația cenzurei și din această cauză, ziua respectivă este considerată ziua de naștere a presei maghiare libere. Cererile din acest program au fost: 1) libertatea presei și desființarea cenzurei; 2) numirea guvernului responsabil parlamentului cu sediul la Pesta; 3) convocarea soborului de stat în fiecare an la Pesta; 4) egalitate în fața legii indiferent de apartenența socială și confesională; 5) înființarea gărzii naționale (a armatei); 6) introducerea obligației fiscale pentru fiecare; 7) desființarea iobăgiei; 8) constituirea tribunalelor cu judecători asesori; 9) înființarea băncii naționale; 10) ca armata să depună jurământul pe constituție, ca soldații maghiari să se înapoieze în țară, iar soldații din alte țări ale imperiului să plece din țară; 12) formarea uniunii Ardealului și Ungariei. Aceste cereri ale *Tineretului din Martie* au coincis în multe cele cu cererile opoziției reformiste prezentate la Soborul de stat.

Toate cele 12 puncte ale programului au fost acceptate de popor, care s-a alăturat revoluționarilor. A fost

adoptată hotărârea ca programul să se înainteze Adunării orașului Pesta spre adoptare. Printre revoluționari s-au aflat și câțiva funcționari ai județului Pesta și ai adunării orașului **Nyári Pál** și **Gábor Klauzál** etc. Delegația a fost trimisă și în Consiliul de Regență din Buda. Autoritățile au fost dezorientate. Cu delegația a vorbit vicepreședintele Consiliului de Regență **Zichy Ferenc** (Ferenc Ziçi). În ziua aceea a fost desființată cenzura presei, iar Consiliul de Regență a promis că armata nu se va amesteca în desfășurarea lucrurilor. Au fost eliberați și deținuții politici. La vestea despre Revoluția din Pesta și Curtea de la Viena a început să acționeze. După trei zile de ezitări, domnitorul **Ferdinand V** l-a numit pe **Battayanyi Lajos** președinte al primului guvern maghiar responsabil. Soborul din Pojun a început să lucreze accelerat la adoptarea noilor legi, ceea ce s-a încheiat pe 11 aprilie 1848, când domnitorul le-a și confirmat. Legile au schimbat orânduirea politică și socială a țării. În ziua respectivă, în fața domnitorului a depus jurământul și primul guvern maghiar, care repede după aceea și-a mutat sediul la Pesta.

4.5. Cererile intelectualilor sârbi și primele neliniști

Viața liniștită din Srem, Bačka și Banat a fost dezechilibrată de Revoluția din 1848/1849, cunoscută în popor drept *Marea Răscoală*. Revoluția din 1848/1849 a devenit în mintea poporului punctul de reper, deoarece timpul s-a împărțit în cel de înainte și de după *Marea Răscoală*.

Grupul intelectualilor sârbi din Pesta (**Jakov Ignjatović, Jovan Đorđević, Đorđe Stojaković, Jovan Subotić, Isidor Nikolić, Lazar Marković** etc.) între 17 și 19 martie a formulat și primele cereri în 17 puncte și acesta a fost primul program în această revoluție. Neliniștile din Pesta la sfârșitul lunii martie și în aprilie s-au extins în

Srem, Banat și Bačka. În Zemun și Panciova, la 22 martie s-a ajuns la mișcarea maselor, iar la sfârșitul lunii martie și în Mitrovica. În Sremski Karlovci s-a ajuns la neliniști la 2 aprilie, iar după aceea și în Novi Sad. Tinerii mai cunoscuți au ațâțat răscoala: **Dorđe Radak** în Velika Kikinda și în Velikokikindski dištrikt, **Svetozar Miletić** în regiunea Šajkaš, **Mija Vlaškalić** în Novi Bečej, **Bogoboj Atanacković** în Sombor și Subotica. Aceste neliniști au avut un caracter social îndreptate împotriva bogaților și pentru desființarea sistemului feudal. Cererile sârbilor au primit în curând și un răsnet național. Conducerea poporului sârb a fost conservatoare și în fruntea acestui curent conservator a fost mitropolitul de Karlovac **Josip Rajačić**, un adept fidel al curții de la Viena. Curentul conservator a considerat că drepturile naționale sârbe se pot realiza doar prin împotrivirea conducerii revoluționare maghiare, cu ajutorul casei Habzburg. Conducerea revoluției maghiare a preluat-o pătura nobilimii de mijloc care a fost adepta tezei despre *partidul politic maghiar unit*, ceea ce a dus la conflict cu concepția sârbească despre revoluție.

N-au fost toți sârbii împotriva revoluției maghiarilor, cu toate că au fost în minoritate. Între ei se evidențiază drept cei mai importanți, maiorul **Jovan Damjanić** (mai târziu general al armatei maghiare de apărare, ucis în Arad în anul 1849) și maiorul **Josif Zako** din Bajša. Ei au fost fideli până la sfârșit ideilor revoluționare, în timp ce pe sârbii sub conducerea lui **Rajačić**, Curtea de la Viena i-a folosit pentru interesele sale.

4.6. Delegația sârbilor voivodineni la Bratislava

Sârbii novosădeni au trimis la soborul din Bratislava cu cererile sârbilor delegația în frunte cu **Dorđe Stratimirović** și **Aleksandar Kostić**. Repede s-a ajuns la conflict între delegație

și **Kossuth Lajos** referitor la cererile sârbilor. Spre sfârșitul lunii aprilie, urmașul lui **Arsenije Čarnojević**, marele jupan de Timiș, **Petar Čarnojević**, a fost numit de guvernul maghiar comisar regal și a avut autorizația să înnăbușe răscoala din Bačka și Banat.

4.7. Adunarea din mai și Voivodina Sârbească

Între 13 și 15 mai în Sremski Karlovci a avut loc așa-numita *Adunare din mai*. Atunci a fost ales patriarh mitropolitul **Rajačić**, iar voevod colonelul de grăniceri **Stevan Šupljikac**. La adunare a fost înființat Comitetul Principal în frunte cu **Dorđe Stratimirović**, care a format după aceea comitete districtuale și subcomitete. La Adunarea din mai a fost proclamată și *Voivodina Sârbească* care a intrat în pact politic cu Regatul Tripartit al Croației, Slavoniei și Dalmației. A fost recunoscută *independența populară valahă*. O delegație urma să comunice hotărârile Adunării din mai domnitorului și Soborului Croat din Zagreb, iar alta să se îndrepte spre Congresul panslav din Praga.

4.8. Începuturile conflictelor armate

Din primăvara și până în toamna anului 1848, s-au consolidat mișcările croaților, sârbilor și parțial ale românilor din Ardeal. Soluționării *problemei croate* o mare atenție au acordat-o și Viena și Pesta. Curtea de la Viena a zădărnicit combinațiile guvernului maghiar în legătură cu extinderea drepturilor Regatului Tripartit în cadrul Ungariei, iar la 23 martie **Josip Jelačić** (născut la Petrovaradin), ca om de încredere al curții, a fost numit ban croat. El a făcut tot posibilul pentru ca să se întrerupă legăturile dintre Croația și Ungaria. Croația a făcut-o să fie un important punct de sprijin al Curții de la Viena. Când guvernul maghiar a recunoscut la 27

august 1848, autonomia completă a Croației, a fost hotărât în intenția ca, conform instrucțiilor curții, să pornească armata împotriva Ungariei. N-au avut toți croații și sârbii aceeași părere despre revoluție: croatul **Antun Josipović** și sârbul **Jakov Ignjatović** au fost adepții revoluției maghiare.

Mișcarea sârbă a ajuns în conflict armat cu maghiarii, înaintea celei croate. În iunie 1848 s-a ajuns deja la conflicte armate serioase, când comandantul garnizoanei din Petrovaradin, generalul **Hrabovszky János** (Janoš Hrabovski), a dat ordin soldaților săi să înfrângă mișcarea sârbească.

4.9. Naționalitățile în Revoluția din 1848/49

Mișcarea românească a început deja în cursul lunii martie să arate o anumită rezervă față de schimbările care au avut loc în martie și aprilie. Românii au cerut ca și ei să primească statut de popor. La soborul lor care a avut loc la Blaj (România de azi), în mai 1848, românii au prezentat cererea pentru regiune autonomă specială, nefiindu-le străină nici ideea de răscoală armată. Pe aceasta au putut conta deoarece au avut cete de grăniceri români bine instruite și înarmate. Mișcarea românească s-a decis definitiv pentru răscoala armată în septembrie, la cel de-al doilea sobor al său, ținut la fel, la Blaj. În Banat românii au fost apropiați mișcării revoluționare maghiare, iar la adunarea populară din Lugoj una dintre cererile principale a fost desprinderea de Mitropolia din Karlovac și crearea organizației bisericești ortodoxe române speciale.

Inteligența nu prea numeroasă, care a prezentat avangarda mișcării slovace, nu a reușit să mobilizeze masele mai largi ale compatrioților. La Soborul din mai la Liptovski Sveti Mikulaš (Liptovský Mikulaš de azi în Slovacia) au acceptat documentul cu cererile formulate în 14 puncte (independența poporului,

limba slovacă ca limbă oficială, dreptul general la vot, desființarea iobăgiei etc.) Guvernul maghiar referitor la aceste cereri a luat o atitudine negativă și a proclamat în Slovacia stare extraordinară. Împotriva conducătorilor revoluției, Hurban, Štur și Hodža a eliberat mandat de arestare. Conducătorii mișcării slovace au participat și la Congresul panslavilor de la Praga, unde mai târziu au format o unitate de voluntari. Mișcarea slovacilor a rămas pe parcursul revoluției perseverentă în cererile sale formulate în 14 puncte. După câteva lupte fără succes pe teritoriul Slovaciei de azi, au fost puși sub comanda austriacă în lupta împotriva maghiarilor. Datorită Bisericii Evangheliste au fost stabilite relații între revoluționarii din Slovacia și sârbii voivodinieni. Pe timpul revoluției s-a ajuns la o cooperare intensă, când conducătorul revoluției slovace Hurban (al cărui fiu în anul 1875 a devenit preot în Stara Pazova) a fost în Serbia, cerând ajutor în arme și muniție. La întoarcere a format în Stara Pazova detașamentul de cavalerie alcătuit din circa 100 de slovaci, pe care i-a dus mai târziu în Sremski Karlovci. Împreună cu el, în această acțiune a participat și Branislav Abafi din Aradač, unul dintre comandanții militari ai așanumitei Gărzi Slovace în timpul revoluției, iar mai târziu preot al Bisericii Evangheliste a.v. din Aradač.

În timpul Revoluției 1848/49, au apărut romii ca muzicanți și au ajutat la regrutarea honvezilor și în felul acesta și-au dat contribuția la revoluția maghiarilor. Alții au ajutat honvezii ca topitori în producția de topuri. **Kossuth** i-a acordat gradul de locotenent lui **Ferenc Sarkezy**.

Când este vorba despre atitudinea față de mișcările naționale, conducătorii revoluției maghiare n-au avut o atitudine unanimă. Unii conducători au vrut să negocieze cu reprezentanții naționalităților în vederea atașării lor pentru scopurile revoluției maghiare, iar unii au fost perseverenți în atitudinile lor de neînduplecat. Când majoritatea

conducătorilor au căzut de acord să accepte tratativele și cooperarea, deja a fost târziu.

5. RĂZBOIUL PENTRU ELIBERAREA UNGARIEI DE SUB AUTORITĂȚILE HABSBUGICE, PROCLAMAREA INDEPENDENȚEI ȘI PRĂBUȘIREA

5.1. Revoluția și problema naționalităților

În Europa sec. al XIX-lea nu s-a meditat asupra naționalităților. Dimpotrivă, elita politică a fost preocupată de crearea națiunilor unice. Ideile menționate au pătruns din Europa de Vest până în teritoriul central și de est al continentului nostru.

Metamorfoza burgheză din Ungaria s-a confruntat cu tendințele absolutiste și rezistența curții habsburgice, însă și cuceririle unor popoare nemaghiare care au trăit în Ungaria. Revoluția maghiară a fost astfel nevoită să ducă lupta pe două fronturi. Sârbii din Voivodina s-au întors împotriva revoluției din Ungaria din cauza intereselor naționale proprii și din cauză că nu le-au fost ascultate dorințele, dar și patriarhul a înclinat spre Curtea de la Viena. Dacă ar fi existat însă, înțelegere între conducătorii revoluției maghiare, dar și între conducătorii mișcării naționalităților, nu s-ar fi ajuns la un conflict atât de sângeros și greu.

5.2. Planurile curții austriece privind înnăbușirea revoluției maghiare și atacul asupra ei

Până la sfârșitul verii, curtea s-a hotărât la intervenție armată împotriva revoluției maghiare. Principalul atu a fost banul Jelačić, care la 11 septembrie 1848 a trecut cu trupele sale granița Ungariei și s-a îndreptat spre Pesta, unde au început noi demonstrații. Președintele guvernului **Battayanyi Lajos** și-a înaintat demisia. În

curând s-a format un nou guvern revoluționar (Comitetul Național de Apărare), al cărui președinte a fost **Kossuth Lajos**. Au început pregătirile pentru apărarea țării; s-au format noi unități militare.

5.3. Primele victorii ale armatei revoluționare și întorsătura de război

La primele lupte s-a ajuns în partea de vest a țării, lângă localitățile Pakozd și Ozore, la sfârșitul lunii septembrie și începutul lunii octombrie.

La știrea despre victoriile armatei revoluționare maghiare și izgonirea armatei regale din Ungaria, la Viena, la 6 octombrie, s-a ajuns la o nouă răscoală. Ezitarea comandanților armatei maghiare dacă să continue și să-i ajute pe vienezi a avut un final tragic, deoarece la 30 octombrie armata maghiară a fost învinsă lângă Švehat, aproape de Viena.

5.4. Noul împărat și noile succese ale habsburgilor

Spre sfârșitul anului 1848 s-a ajuns la schimbări în fruntea Monarhiei Habsburgice. Camarila curții l-a înlăturat pe domnitorul de până atunci, **Ferdinand al V-lea** și în locul lui l-au pus pe **Franz Joseph** care avea optsprezece ani. Luptele au continuat pe mai multe fronturi. Armata regală, la începutul lunii ianuarie 1849 a ocupat Buda și Pesta (în timpul acela încă mai erau două orașe), iar guvernul maghiar a fost nevoit să fugă în Debrecin.

5.5. Expediția de primăvară a armatei revoluționare

În primăvara anului 1849, armata maghiară a reușit ca printr-o serie de lupte să învingă trupele regale și să elibereze o mare parte a țării, chiar și capitala. Conflicte aprige au fost și în teritoriul Voivodinei de astăzi. Mari lupte s-au dus la Sentomaș, care mai târziu a primit

denumirea de Srbobran. Lupte au fost și la Stari Bečej, Mali Idoš etc. În Banat, armata maghiară condusă de doi generali talentați, **Kiss Ernő** (Erne Kiš) și **Damjanich János** (Jovan Damjanić), a înregistrat mai multe succese în luptele de la Perlez, Panciova, Bašaid etc. Despre acestea și luptele din alte regiuni ale țării mărturisesc tablourile lui **Than Mór** (Tan Mor), născut în Stari Bečej. În luptele din Ungaria de sud au participat și voluntarii sârbi în frunte cu voevodul **Stevan Petrović-Knićanin** în Banat și **Joksim Nović** în Srem.

5.6. De la detronare până la eșuarea revoluției

În urma luptelor glorioase din primăvară, la 14 aprilie 1849, la Debrecin a avut loc detronarea habsburgilor și a fost proclamată independența Ungariei. Administrator de stat -regent a devenit **Kossuth Lajos**. Pe timpul proclamării independenței, situația a fost și în continuare complicată. La începutul lunii mai, împăratul rus a anunțat public că va acorda ajutor militar împăratului austriac. Astfel în mai s-a ajuns la intervența armatei ruse, ceea ce a oprit pătrunderea armatei maghiare spre vest. La începutul lunii iunie, guvernul s-a înapoiat la Pesta, precum și aparatul de stat, însă trebuia imediat să facă planuri pentru o nouă evacuare. Guvernul, de data aceasta s-a mutat la Segedin, iar după o lună la Arad. În ultimele momente, s-au dus tratative cu reprezentanții naționalităților cu scopul stabilirii cooperării. În cadrul tratativelor cel mai departe s-a ajuns cu românii, iar la sfârșitul lunii iulie (1849) a fost adoptată legea privind drepturile naționalităților și ale comunităților naționale. Legea respectivă a fost foarte avansată, pentru acele timpuri, deoarece a cuprins toate cererile pe care le-au cerut naționalitățile încă în anul 1848. În baza acestei legi, pentru prima dată au fost reglementate și drepturile evreilor din Ungaria.

Ultima luptă mare a avut loc la 9 august lângă Timișoara, unde armata maghiară de eliberare a fost înfrântă de armata austriacă și armata rusă regală. La două zile după această luptă, **Kossuth Lajos** a abdicat și a predat puterea generalului **Görgey Artur** și a plecat în exil în Turcia. La 13 august 1849, Görgey s-a predat armatei ruse lângă localitatea Vilagoș, în apropiere de Arad. Luptele nu s-au terminat peste tot, astfel că, de exemplu, Cetatea Petrovaradinului și Cetatea Komarov au căzut în mâinile habsburgilor abia la începutul lunilor septembrie și octombrie.

5.7. Teroarea în Ungaria

După înăbușirea revoluției și războiul de eliberare, în Ungaria, un timp (aproximativ până la mijlocul anului 1850), a domnit teroarea și dictatura militară în frunte cu baronul **Julius Haynau**, comandantul armatei împărătești din Ungaria. În baza surselor istorice, s-a stabilit că în toamna anului 1849, în timpul răzbnării, au fost pronunțate și executate circa 120 de sentințe cu moartea, dar un număr și mai mare de persoane au fost lichidate fără sentință. Pe lângă aceasta, au fost pronunțate circa 1200 de sentințe privind pedeapsa cu închisoarea. Între 40 000 și 50000 de reprezentanți ai fostei armate revoluționare maghiare au fost recrutați cu forța în armata împărătească austriacă. Mulți foști honvezi (apărători ai țării) au fugit în afara graniței Ungariei. Când curtea marțială din Pesta l-a condamnat la moarte pe contele **Battayanyi Lajos**, președintele primului guvern maghiar, iar tribunalul militar din Arad a condamnat la moarte 13 generali ai armatei revoluționare maghiare (printre care și pe generalul **Damjanić**), guvernele marilor puteri au protestat, precum și opinia publică internațională. Fără succes, deoarece condamnații au fost executați la 6 octombrie 1849. Această zi, în istoria maghiară este considerată zi de doliu.

6.PERIOADA NEOABSULUTISMULUI (1849-1860)

6.1. Absolutismul lui Bah

Insuccesul revoluției maghiare și al războiului de eliberare i-a venit curții habsburgice la momentul potrivit, deoarece a avut prilejul să desființeze independența de până atunci a Regatului Ungariei din cadrul Monarhiei Habsburgice, spre care a tins dintotdeauna. Teritoriul Ungariei după anul 1849 a fost fărâmițat. Uniunea cu Ardealul a fost desființată. Ardealul a ajuns din nou sub conducerea directă a Curții de la Viena, ca și coroană aparte. La fel, Croația a fost scoasă din componența Ungariei și pusă sub conducerea Vienei. În sudul Ungariei, care în sens național a fost teritoriu mixt (de ex. Județul Bačka-Bodrog, Torontal, Timiș și Caraș-Severin și părți ale Județului Srem – Districtul Ruma și Ilok), prin decretul regal din 18 noiembrie 1849 a fost înființată **Voivodina Sârbească și Banatul Timișan**. Teritoriul Graniței militare n-a intrat în cadrul coroanei nouformate, pe care au condus-o, precum și pe celelalte părți dezmembrate, din Viena. Împăratul **Franz Joseph** și-a preluat titlul de *Mare Voievod al Voivodinei Sârbești*, numindu-l subvoievod pe contele **Koronini** (până la 1859), când l-a înlocuit **Josip Šokčević**. Sediul acestui voievodat a fost la Timișoara. Limba oficială a coroanei a fost germana. Voievodatul a fost la început divizat în două districte (Bačka-Torontal și Timișan-Crașovean), iar mai târziu în cinci.

Voivodina Sârbească și Banatul Timișan a fost din punct de vedere etnic eterogen și a conturat clar imaginea etnică multicoloră a teritoriului Ungariei de sud. Conform recensământului din 1850/51, aci au trăit 1.426.221 de cetățeni: 397.459 români, 335.080 germani, 321.110 sârbi,

221.845 maghiari. Pe lângă cele patru popoare menționate, mai numeroase, în acest teritoriu au trăit și slovaci, ruteni, evrei, romi, cehi, bulgari etc. Din restul teritoriului Ungariei au fost formate încă cinci districte, care la început au fost sub comanda militară, iar mai târziu le-au condus marii jupani care au primit instrucții de la Viena.

În timpul existenței Voivodinei Sârbești și a Banatului Timișan (1849-1860), al doilea om al Monarhiei Habsburgice, când este vorba de putere, pe lângă domnitor, a fost **Aleksandar Bah**, ministrul afacerilor interne. Această perioadă este denumită în istorie *Absolutismul lui Bah*. Pe timpul domniei sale a dominat aparatul birocratic-polițist în întreaga țară. Funcționarii, numiți *husarii lui Bah* au controlat viața în întregime. Indiferent de caracterul regimului, s-a format un aparat de stat modern, a fost introdusă obligația fiscală generală, s-a dezvoltat domeniul învățământului și au fost adoptate unele ordonanțe, favorabile pentru dezvoltarea vieții economice (desființarea unor privilegii, a vamelor interne etc.)

6.2. Criza Absolutismului lui Bah

În urma înfrângerii Austriei în anul 1859, în luptele de la Solferin și Magente în conflictul cu Piemonte și Franța, regimul absolutist al lui Bah a intrat în criză, la care a contribuit și criza financiară din Austria în anul 1857, precum și activitățile emigrației politice maghiare din apus, pe care a condus-o Kossuth Lajos. Până la începutul anilor șaizeci, în raport cu tendințele Curții de la Viena de a centraliza împărăția în Ungaria de Sud, dar și mai larg, elita sârbă și maghiară a fost în opoziție. Acest acces unic s-a exprimat în acționarea comună, care la începutul anilor șaizeci a fost consolidată și prin acționarea comună sârbo-croată în Croația. Funcționarii sârbi au cerut tot mai mult sprijin maghiarilor în vederea exercitării drepturilor lor

naționale și au părăsit politica tradițională de a se sprijini pe Curtea de la Viena. Ultimul guvernator al Voivodinei Sârbești, **Sent Kanten**, a reacționat asupra activității comune sârbo-maghiare, în anul 1860, când frământările au primit în intensitate, prin arestarea sârbilor și maghiarilor și internarea lor în cetatea Jozefstad.

Franz Joseph a încercat să depășească criza politică prin trecerea la guvernarea "constituțională", prin adoptarea *Diplomei din octombrie* în anul 1860. În luna decembrie a aceluiași an a fost desființată Voivodina Sârbească și Banatul Timișan. Diploma din octombrie, drept document cu caracter conservator, nu a putut să soluționeze criza constituțională în Monarhia Habsburgică și repede a fost retrasă. Deja în februarie 1861 a fost adoptată o nouă lege constituțională, *Patentul din februarie*, care a promovat centralismul. Acest document a dus la noi neliniști și revolte, astfel că domnitorul a convocat la Pesta, pentru aprilie 1861, soborul de stat maghiar. Aproape în același timp, s-a ținut și soborul croat la Zagreb și soborul național-bisericesc sârb (Blagoveštenski sabor) la Sremski Karlovci. În anul respectiv și slovacii au avut un congres la Turčinski Sveti Martin (Slovacia de azi), unde au fost evidențiate cererile pentru recunoașterea slovacilor ca popor, iar doi ani mai târziu (1863) a fost înființată *Matica slovačka*. La toate patru sobori s-a exprimat nemulțumirea din cauza orânduirii existente în Monarhia Habsburgică. Toți și-au cerut drepturile, recunoașterea drepturilor naționale și unirea teritoriilor. Drept noi personalități politice în vremea aceea au apărut: **Déak Ferenc** (Ferenc Deak), **Tisza Kálmán** (Kalman Tisa), **Svetozar Miletić** etc.

6.3. Situația politică a maghiarilor și sârbilor pe timpul Absolutismului lui Bah

La maghiari, precum și la sârbi s-a ajuns la conflict între curentul conservator și liberal. Liberalii n-au reușit să-și realizeze ideile. Conservatorismul a învins, cu sprijinul deplin al Curții de la Viena. Soborurile convocate, din cauza cererilor rigide adresate Vienei, în anul 1861 au fost dizolvate. Centralismul vienez s-a reîntors, pentru câțiva ani în țară, deci și în regiunea noastră, cu deosebirea că pe timpul regimului lui Bah opinia publică a fost pasivă, iar în timpul *provizoriumului* (administrare forțată provizorie) opinia publică și elita politică au fost foarte active.

7. PROVIZORIUMUL ȘI ÎNTELEGerea AUSTRO-UNGARĂ

7.1. Modernizarea în cadrele absolutismului și provizoriumului

În teritoriul Voivodinei de astăzi, de la revoluția din 1848 și până la încheierea Acordului austro-ungar, a continuat modernizarea cu numeroase modificări începute încă în secolul al VIII-lea, care au schimbat considerabil viața cotidiană a oamenilor. Astfel în anul 1853 Subotica a primit hotel, în anul 1856 iluminare stradală, iar în 1858 liceu și grădiniță. În anul 1860 la Sombor au fost 29 de case la etaj, dintre care două au fost cu două etaje. La Vrbas, în anul 1850 a fost construită fabrica de ulei, iar în 1865 fabrica de cânepă. Bačka Topola în anul 1865 a primit sală de citire. La Vârșeț în anul 1859 a fost construită fabrica de bere, iar doi ani mai devreme și abatorul. În anul 1859, tot la Vârșeț, a fost înființată și școala de muzică orășenească, iar din 1852 până în 1871 a existat și școala de învățători. În anul 1867 în Bečkerek-ul Mare s-a ținut și primul concert public, iar în anul 1857 contele **Koronini** administratorul și șeful Voivodinei Sârbești și Banatului Timișan a deschis calea ferată Segedin-Velika Kikinda-Timișoara. În Velika Kikinda, în anul 1864 a început să lucreze fabrica de

cărămidă *Mesaroš*, iar în 1876 fabrica de cărămidă *Bon*. Plandiște în Banatul de azi, în anul 1864 a primit farmacie, iar în 1866 poștă. Biserica Albă, în anul 1869 a primit societate de gimnastică. Am menționat doar unele segmente ale dezvoltării civilizatorii complexe a regiunii Ungariei de sud, în perioada 1849-1867. Modernizarea a fost accelerată.

7.2. Maghiarii în sistemul lui Șmerling

Împotriva administrației forțate cel mai mult s-au revoltat maghiarii, care au avut cea mai tare mișcare națională, însă cu timpul au început să se revolte și elitele politice ale naționalităților. **Anton Șmerling**, care a fost *sufletul* noului regim, de multe ori spunea – ceea ce a prezentat și programul lui politic – că maghiarii prin revoluția din 1848 și revolta împotriva domnitorului *și-au dejucat drepturile*. Anume, în perioada 1861-1865, administrațiile județene n-au lucrat, ci au fost conduse de funcționarii subordonați Vienei. La fel a fost și în județele care au existat în teritoriul Voivodinei de azi.

7.3. Concepțiile soluționării statutului Ungariei

La sfârșitul anilor cinczeci și începutul anilor șaiszeci ai sec. al XIX-lea au început să se cristalizeze două concepții privind soluționarea problemei juridice de stat și a statutului Ungariei, căreia i-a aparținut și teritoriul Voivodinei de astăzi. Prima a avut militanți în interiorul țării, și anume nobilimea liberală (conducători **Déak Ferenc**, contele **Gyula Andrási** etc.) Concepția lor a fost ca statutul Ungariei să se soluționeze în cadrul Monarhiei Habsburgice, în înțelegere cu Curtea de la Viena, pentru ca Ungaria să primească un înalt grad de independență. A doua concepție a fost ideea emigrației maghiare a căror conducători au fost **Kossuth Lajos**, contele **László Teleki**, **Đerd**

Klapa, conform căreia Ungaria ar fi trebuit să devină independentă și să lupte pentru independența sa, iar apoi să se asocieze cu statele formate ale popoarelor din împrejurime. Această concepție s-a bazat pe planul lui **Kossuth** privind Confederația Dunăreană (uniunea țărilor dunărene) din 1862. **Kossuth**, unul dintre conducătorii revoluției din 1848, în vremea aceea a fost destul de intolerant față de naționalități, însă după prăbușire, în emigrație și-a reexaminat atitudinile și a devenit militantul cooperării între popoarele de pe malul Dunării. Conform opiniei sale, Ungaria independentă trebuia să intre în uniune cu statele croaților, sârbilor și românilor, iar în așa fel s-ar fi creat o forță care în urma destrămării Monarhiei Habsburgice ar fi putut să se opună influenței germane și ruse în Europa Centrală și de Sud-Est. Elita politică maghiară însă, a respins acest plan al lui **Kossuth** și tot mai mult a înclinat spre Viena. Astfel a și reușit ca domnitorul, după patru ani, să convoace din nou soborul croat la Pesta, care și-a început lucrările în decembrie.

7.4. Mișcarea sârbească din anii șaiszeci ai sec. al XIX-lea

În anii șaiszeci ai sec. al XIX-lea în regiunea noastră cea mai agilă și mai organizată mișcare a naționalităților a fost mișcarea sârbilor din Ungaria de sud. Pe lângă **Svetozar Miletić**, drept politician de convingeri liberale, s-a evidențiat și **Mihailo Polit-Desančić**. *Srpski Dnevnik* al lui **Jovan Đorđević** și **Svetozar Miletić** a fost publicația de orientare liberală, promaghiară și antihabsburgică. Ziarul *Napredak* a fost conservator și rusofil, iar *Srbobran* ziar conservator-clerical și prodinastic. Din anul 1866 ziarul *Zastava* a fost înlocuit cu *Srpski Dnevnik*, ca publicație liberală.

Drept expresie a inteligenței sârbe nou formate și a concepțiilor romantice trezite, la Novi Sad, în anul 1866 a fost înființată *Ujedinjena omladina srpska*

(Tineretul Unit Sârb). În anii următori acesta a dictat spiritul național-romantic între sârbii din Srem, Bačka și Banat, chiar și mai larg. În același timp, a început și avântul cultural între sârbii din Ungaria de Sud. În anul 1861 **Jovan Đorđević** a înființat *Teatrul Național Sârb din Novi Sad*, care a fost primul teatru permanent în cadrul întregului teritoriu sârb. La Novi Sad, începând cu anul 1860, s-au publicat revistele literare *Danica* și *Javor*. **Jovan Jovanović Zmaj**, **Laza Kostić**, **Đura Jakšić**, **Jakov Ignjatović** și alții și-au început importantele cariere literare.

7.5. Soborul de stat în anul 1865 și încheierea Acordului austro-ungar (1867) și maghiaro-croat (1868)

Soborul de stat început în anul 1865 a funcționat doi ani. La acesta foarte repede s-a ajuns la acord între Curtea de la Viena și elita politică maghiară. Rezultatul Acordului austro-ungar încheiat în anul 1867 a fost începutul monarhiei dualiste Austro-Ungare. În baza acestui acord, Statul Habsburgic n-a mai fost unitară, în cadrul ei a existat Austria (partea de vest) și Ungaria (partea de est). Două state au fost în general independente. Au avut parlamente și guverne proprii și structura completă a aparatului de stat. Între cele două părți ale Monarhiei treburile comune au fost politica externă, armata și finanțele pentru treburile comune. Tot restul, ce ținea de interesele comune, guvernele și parlamentele Austriei și Ungariei le-au conformat și au decis separat. Conform modelului Acordului austro-ungar, în anul 1868 a fost încheiat și Acordul croato-maghiar, care a reglementat în mod similar relațiile dintre Ungaria și Croația, cu deosebirea că Croația și în continuare a fost mai strâns legată de Ungaria, decât aceasta de partea austriacă a Monarhiei. Teritoriul Voivodinei de astăzi a fost divizat între Ungaria (în componența ei administrativă au fost județele Bačka-Bodrog în Bačka, Torontal și Timiș în

Banat) și Croația (în componența căreia s-a aflat județul Srem). O astfel de orânduire a rămas până la sfârșitul Primului Război Mondial. Ungaria și-a primit după 18 ani și regele, deoarece împăratul Austriei de până atunci, **Franz Joseph**, a fost încoronat la Buda ca rege maghiar. De atunci **Franz Joseph** în Austria a fost împărat, iar în Ungaria rege.

8. PERIOADA DUALISMULUI (1867-1918)

8.1. Stabilizarea orânduirii dualiste și partidele politice

După acordul menționat, în Ungaria au apărut importante partide politice, care pe timpul dualismului au determinat caracterul vieții politice. Cele mai importante partide care au existat atunci au fost *Deakova stranka* (Partidul lui Deak, conducător **Déak Ferenc**), *Stranka levog centra* (Partidul Centrului de Stânga, conducător **Tisza Kálmán**) și *Četrdesetosmaška stranka* (Partidul Pașoptist), care după câțiva ani și-a schimbat denumirea în *Nezavisnjačka stranka* (conducător **László Madaras**, iar mai târziu **Lajoš Močari** și **Ferenc Košut**). În anul 1875, primele două partide s-au unit și a apărut *Slobodoumna stranka*, care a venit atunci la conducere și s-a menținut în următorii treizeci de ani (până în anul 1905, când s-a și destrămat).

La o nouă regrupare a partidelor politice s-a ajuns la începutul sec. al XX-lea, când societatea maghiară s-a confruntat cu noi tentații. Majoritatea partidelor, care s-au format după acord și au existat pe timpul dualismului, n-au fost ideologice, cu toate că în esență fiecare a fost astfel. Ele s-au deosebit prin punctul de vedere referitor la orânduirea de stat juridică a țării, respectiv la sistemul creat de *Acordul austro-ungar* (acceptarea sau respingerea lui.). Din această cauză în istoriografie se numesc partide de stat juridice.

Noile tentații la începutul secolului al XX-lea au necesitat deja (odată cu apariția noilor structuri sociale) formarea partidelor politice moderne pe baze ideologice. Astfel în anul 1895 au fost înființate *Socijaldemokratska stranka Mađarske* (Partidul Socialdemocrat al Ungariei, care a luptat pentru drepturile noii pături de atunci, proletariatul), în anul 1895 *Katolička narodna stranka* (Partidul Național Catolic, conservator partid cu caracter confesional) și în 1914 *Građanska radikalna stranka* (Partidul Radical Civic, partid care a cerut metamorfoza socială esențială în societatea civică și a fost pentru cooperarea între diferite popoare). Unul dintre conducătorii acestui partid **Oskar Jászi** (Oskar Jasi) a acceptat într-o formă modernă ideile lui **Kossuth Lajos**. La sfârșitul Primului Război Mondial, ca aspect al soluționării problemei naționale în Ungaria, dar și în întreaga Monarhie, a acceptat federalizarea ei. Toate aceste partide mari au avut filiale în teritoriul Voivodinei de azi, din care cauză maghiarii de aici, până în anul 1918, n-au înființat partide separate, cu specificarea că aceste partide n-au fost în exclusivitate maghiare. O situație similară a fost și la croați, slovaci și români, deoarece și ei au fost sub influența structurilor politice din regiunile lor de origine.

De la începutul anilor șaptezeci ai secolului al XIX-lea, dualismul a început să se stabilizeze. A început unificarea teritoriilor și nivelarea tuturor spațiilor specifice care au fost până atunci în afara sistemului județean, precum și includerea în administrația unică județeană și edificarea administrației de stat moderne. Astfel din 1871 până în 1873 a fost desființată Granița Militară, iar teritoriul ei a fost încorporat în județele din împrejurime. În anul 1872 a fost desființat "Potiski krunski dištrikt" cu sediul la Stari Bečej, iar în 1876 a fost desființat și "Velikokikindski dištrikt". Aceasta a fost în contradicție cu interesele sârbilor.

8.2. Comunitatea sârbilor din Ungaria cu o viață politică autohtonă

Dintre toate mișcările naționalităților, doar sârbii din Ungaria de Sud au avut o viață politică autohtonă, din cauză că centrele lor mai importante (de ex. Novi Sad-*Srpska Atina*, Sremski Karlovci, Velika Kikinda, Vârșeț etc.) au fost în teritoriul nostru. De fapt, Serbia peste Sava și Dunăre a fost pe timpul acela cnezat autohton și a avansat repede spre independență, iar capitala ei, Belgrad, abia după obținerea independenței de stat (1878) va determina mai îndeaproape caracterul vieții politice sârbești în general.

Societățile sârbești din Srem, Banat și Bačka, au fost din punct de vedere social și economic deosebite și nu au avut un răspuns unic la problemele pe care le-a deschis Acordul austro-ungar. O parte a societății, așa-numiții "*vladinovci*" sau "*notabiliteti*", au considerat că în cadrul acordului respectiv, odată cu recunoașterea realității politice a Ungariei, trebuia să se ceară și soluționarea posibilă a problemelor specifice referitoare la dezvoltarea poporului sârb din teritoriul Ungariei de Sud.

Srpska narodna slobodoumna stranka (înființată în Veliki Bečkerek, în anul 1869), cu **Svetozar Miletić** și **Mihailo Polit-Desančić** în frunte, în *Bečkerečki program* și-a exprimat atitudinea opoziționistă față de acordul respectiv și a cerut recunoașterea sârbilor drept popor, obținerea dreptului la limbă oficială, întregirea unor județe conform principiului național etc. S-a înrăutățit lupta dintre "notabiliteti" și liberali în cadrul societății sârbe din teritoriul Voivodinei de astăzi. În anii optzeci ai secolului al XIX-lea, prin schimbarea situației, s-a ajuns la divizări în continuare. La Budapesta în hotelul *Hungaria*, în anul 1884 a fost format partidul conservator, *Stranka notabiliteta* (conducători **Nika Maksimović**,

Svetislav Kasapinović etc.). Partidul lui Miletić s-a destrămat în anul respectiv și din el au luat naștere *Narodna srpska radikalna stranka* (Partidul Național Radical Sârb, conducător **Jaša Tomić**) și *Srpska liberalna stranka* (conducător **Mihailo Polit-Desančić**). Primul s-a stins pe parcurs, în timp ce ultimele două până la sfârșitul dualismului, cu mai mult sau mai puțin succes, au reprezentat interesele sârbești în sobor și alte organe de stat ale Ungariei. Trebuie însă menționat că iazul dintre liberalii lui Polit și radicalii lui Tomić a fost foarte mare (și pe plan politic și pe plan privat), ceea ce a dus și la asasinarea liberalului **Miša Dimitrijević**, pe care a săvârșit-o **Jaša Tomić**.

8.3. Consolidarea sistemului dualist și stabilizarea sistemului politic și juridic din Ungaria

Perioada dintre 1875 și 1890 se poate numi și stabilizarea orânduirii dualiste, deoarece în ambele părți au existat guverne stabile cu aceiași președinți, aproape în întreaga perioadă. În partea de vest, în fruntea guvernului austriac a fost contele **Eduard Taaffe** (1879-1893), iar în fruntea guvernului maghiar a fost **Tisza Kálmán** (Kalman Tisa 1875-1890). Ideologic, ambii au fost la granița liberalismului și conservatismului, ceea ce a determinat și întreaga stabilizare.

În partea maghiară au fost adoptate atunci aproape toate legile mai importante (privind tribunalele, administrația de stat, desființarea esnafului, jandarmeria și poliția etc.) care au fost necesare pentru edificarea statului modern și a societății. Indiferent de unele soluții parțiale, Ungaria, pe timpul orânduirii dualiste, din țară agrară a devenit țară agraro-industrială. Despre aceasta va fi vorba în capitolele următoare, deoarece aceste procese de dezvoltare s-au resimțit și în regiunile noastre.

8.4. Criza sistemului dualist

Criza orânduirii dualiste a început să apară la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, și anume, în ambele părți ale Monarhiei Habsburgice. Motivul crizei respective, care a apărut în câteva sfere ale vieții, a fost esența însăși a orânduirii dualiste, care încă de pe vremea încheierii Acordului austro-ungar a fost destul de contradictorie. La răscrucea celor două secole (al XIX-lea și al XX-lea), din cauza schimbărilor dese ale guvernelor și președinților lor, situația în ambele jumătăți ale împărăției a devenit instabilă. Drept prima, a apărut criza politică sub aspectul conflictelor dintre partide și anume, în primul rând, ale structurilor de conducere vechi și ale partidelor noilor păături sociale (de ex. *Partidele Socialdemocrate*). La începutul sec. al XX-lea, demonstrațiile organizate de așanumitele partide ale nealegătorilor au fost zilnice de-a lungul Ungariei. Sporadic au fost și conflicte sângeroase, ca de exemplu în anul 1912, când din cauza intervenției armatei și jandarmeriei în Budapesta, au fost și morți. Ar trebui menționat că aceste demonstrații n-au avut doar caracter social, ci și un răsunet antirăzboinic. La conflictul dintre cele două jumătăți ale Monarhiei s-a ajuns și din cauza reînnoirii uniunii vamale în anul 1907 (ceea ce conform legii acordului a fost prevăzut tot la zece ani), iar neînțelegerea a apărut și din cauza reformei armatei, când partea maghiară a fost perseverentă în intenția ca în Ungaria, în armata comună să se introducă limba maghiară ca limbă de comandă. La sfârșit, la criza internă de la începutul sec. al XX-lea au contribuit insuccesele sau succesul pe jumătate al Monarhiei Habsburgice pe plan extern (războiul vama dintre Austro-Ungaria și Serbia, anexarea Bosniei și Herțegovinei, criza marocană, problema albaneză etc.). Într-o astfel de situație a așteptat Austro-Ungaria, iar odată cu ea și

popoarele care au trăit în teritoriul ei, anul 1914, când la Sarajevo un elev, **Gavrilo Princip**, l-a ucis pe prințul moștenitor, **Franz Ferdinand**, și prin aceasta a aprins *butoiul balcanic cu praf de pușcă* și a început Primul Război Mondial, în care timp de patru ani, cel mai des, au suferit oameni nevinovați.

8.5. Problema națională (națiunile în Ungaria) și încercările de reglementare a problemelor comunităților naționale

În Ungaria multinațională, în timpul Acordului austro-ungar, maghiarii au avut o majoritate relativă de circa 40%. Numărul lor pe timpul dualismului s-a majorat mai repede decât numărul persoanelor aparținând minorităților. Datele de stat (statisticile) au fost demarate în anul 1869, însă abia din anul 1880 a început să se înregistreze și apartenența națională. În timp ce numărul maghiarilor, în perioada dintre 1880 și 1910 s-a majorat cu 34%, în aceeași perioadă numărul naționalităților s-a majorat cu 17%. În anul 1910 aceasta a însemnat că ponderea populației maghiare, în numărul total al populației, a fost de circa 55%, iar circa 45% a fost populația naționalităților. Contemporanii au dus, dar și astăzi se mai duc, mari dezbateri privind majorarea numărului populației maghiare în țară. De cele mai multe ori aceasta se pune pe seama asimilării, uitându-se faptul că s-a majorat și numărul naționalităților, cu toate că într-un procent mai mic. În pofida faptului că unele cercuri politice au insistat să asimileze naționalitățile, aceasta nu s-a făcut sistematic. Dacă s-a și ajuns la asimilare, motivele pentru aceasta au fost, în primul rând, economice. Primele centre de asimilare au fost orașele, centrele industriale care au apărut atunci. În familiile oamenilor care au venit de la periferie în orașe, peste o generație sau două s-a ajuns la asimilare. La fel, la asimilare s-a ajuns și din cauză că a fost mai bine să aparții națiunii

maghiare, în vederea unui statut social mai bun. Aceasta a fost caracteristic pentru pătura inteligenței. Printre populația asimilată cei mai mulți au fost evrei, germani, slovaci și ucraineni (ruteni). Când este vorba despre popoarele care au avut o anumită independență (croații, sârbii) sau au aparținut confesiunilor care n-au existat la maghiari (sârbii, românii ortodocși), asimilarea n-a fost prea importantă. La sfârșit trebuie remarcat că, privind în ansamblu, mult mai multe persoane aparținând naționalităților decât maghiari s-au dus în emigrarea economică, când a început marea migrare spre Europa de Vest și America (răscrucea secolelor al XIX-lea și al XX-lea).

După ce reorânduirea federalistă a Ungariei în anul 1861 a fost zădărnicită, liderii naționalităților, în urma încheierii Acordului austro-ungar, au militat pentru recunoașterea statutului națiunii conaționalilor și pentru obținerea drepturilor colective. O astfel de idee a fost și cea a lui **Svetozar Miletić** privind *arondarea* județelor din Ungaria conform principiului național.

Cercurilor politice maghiare de conducere și aceasta le-a fost prea mult, astfel că, drept compromis între liberalismul inițial și sistemul autonomiilor naționale, în anul 1868 a apărut *Legea privind naționalitățile* (articolul de lege 44). Autorii lui au fost baronul **Jožef Etveš** și **Ferenc Deak**. Prin această lege și recunoașterea drepturilor civice individuale persoanelor aparținând popoarelor nemaghiare și prin reorganizarea sistemului administrației de stat, în baza autoguvernării administrative la nivel comunal și eventual județean, au dorit să depășească iazul dintre poziția liderilor politici maghiari și cerințele naționalităților. Legea a recunoscut doar națiunea politică maghiară, însă în baza ei, națiunii politice maghiare i-au aparținut și ceilalți locuitori ai țării, indiferent de apartenența etnică. Această lege a fost avansată pentru vremea aceea

(pe atunci, problema națională a fost soluționată prin lege doar în Elveția), însă din cauza unor contradicții pe care le-a purtat în sine, dar mai ales din cauza abuzului căruia i-a fost înclinată elita la conducere, n-a reușit să-și realizeze scopul de bază – soluționarea problemei naționale. Deputatul popular și unul dintre conducătorii "Nezavisnjačke stranke", **Mocsári Lajos** (Lajoš Močari), care a fost apreciat de naționalități (mai ales printre români și sârbi) a luptat decenii în șir în parlamentul maghiar pentru aplicarea ei. Nu s-a aplicat din cauză că n-au fost prevăzute nici un fel de sancțiuni pentru cei care n-o aplică. Pe timpul dualismului, unele părți ale ei totuși s-au aplicat, și anume cele care s-au referit la utilizarea limbii. Persoanele aparținând naționalităților au putut să-și folosească limba proprie în contactul cu organele de stat, în procesele judecătorești la nivel comunal și județean. În multe medii mixte (Novi Sad, Sombor, Stari Bečej, Bečkerek-ul Mare, Vârșeț, Sremska Mitrovica etc.) în organele orașenești și comunale s-au folosit paralel mai multe limbi oficiale.

8.6. Reprezentarea națiunilor nemaghiare în politică și conflictul elitelor politice

În perioada dualistă, reprezentarea naționalităților în Parlament nu a corespuns ponderii lor în numărul total al populației, însă în perioada de după acord această reprezentare a fost totuși însemnată. Scăderea numărului deputaților din rândul naționalităților a fost cauzată de faptul că unele naționalități în sens politic au devenit pasive și n-au ieșit la alegeri, iar unii membri ai lor au cucerit mandate pentru partidele maghiare, astfel că nu s-au numărat printre deputații naționalităților. Tocmai din această cauză, în anul 1865, **Dorđe Stratimirović** și **Karol Kuzmani** au semnat convenția electorală comună de opoziție sârbo-slovacă, conform căreia

sârbii și slovacii în districtul electoral Kulpin vor candida alternativ reprezentanți pentru Soborul ungar, cu specificarea că o dată se va candida reprezentantul sârb, iar data viitoare candidatul slovac, iar toți să-și dea votul candidatului comun, căruia astfel i se vor crea condiții de a câștiga la alegeri și de a primi mandat de deputat în Soborul ungar. Însuși districtul electoral Kulpin a fost specific prin faptul că în teritoriul lui au trăit sârbi, slovaci, germani și maghiari. Primul candidat comun a fost sârbul **Miša Dimitrijević**, iar în anul 1869 slovacul **Viljem Paulinji Tot**, care va deveni mai târziu președintele *Matice slovačke*.

Presiunea asupra naționalităților s-a întetit la începutul anilor nouăzeci ai secolului al XIX-lea, când la putere a fost baronul **Banffy Dezső** (Deže Banfi), reprezentantul cercurilor care au tins spre limitarea drepturilor naționalităților. Aceasta a fost tocmai vremea marcării *mileniului*, respectiv a o mie de ani de la venirea maghiarilor în Câmpia Panonică (1896). Cu mulți ani mai devreme au început pregătirile pentru aceste festivități. În ajunul festivităților milenare, în august 1895, la Budapesta a fost convocat *Congresul naționalităților*, la care au participat reprezentanții românilor, sârbilor și slovacilor. Scopul acestui congres a fost opunerea organizată presiunii guvernului și exprimarea dezacordului cu modul de aniversare. La Congres au fost din nou expuse cerințele de divizare a județelor conform principiului național și introducerea limbilor naționalităților în uz oficial la toate nivelurile, precum și unele cerințe care s-au referit la o determinare mai justă a circumscripțiilor electorale, dreptul la vot etc. Aceste lupte politice au lăsat cumva în umbră festivitatea monumentală și toate rezultatele obținute atunci, deoarece tocmai în acel an milenar, 1896, la Budapesta a fost construită calea ferată subterană (metroul), care după cea londoneză a fost a doua din lume. La festivități a fost prezentată aparența,

deoarece pentru această ocazie în aşanumitul sat milenar construit, care a existat circa jumătate de an (din mai până în noiembrie 1896), au fost ridicate case ale naţionalităţilor şi din regiunile noastre (germane, sârbe, rome), ca o imagine a Ungariei multinaţionale.

8.7. Situaţia în preajma Primului Război Mondial

În anii din preajma Primului Război Mondial au existat exemple de cooperare (Coaliţia croato-sârbă şi partidul maghiar "Nezavisnjačka stranka" pe timpul alegerilor 1905 şi venirea coaliţiei la putere). Convenţia electorală sârbo-slovacă din districtul electoral Kulpin a înregistrat un adevărat triumf la alegerile pentru Soborul ungar, când candidatul **Milan Hodža** (mai târziu primul premier al Cehoslovaciei) a învins la alegerile din Kulpin. Le-a rămas întotdeauna recunoscător sârbilor şi slovacilor săi pentru primul său triumf politic. Odată cu apariţia avocaţilor şi jurnaliştilor tineri şi agili, **dr Ljudevit Mičatek** şi **dr Miloš Krno**, care şi-au început activitatea politică la Novi Sad cu ajutorul lui **Jaša Tomić** şi **Mihajlo Polit-Desančić**, se formează elita politică a slovacilor în Voivodina.

Totuşi, s-a întezit presiunea asupra popoarelor nemaghiare, la care au contribuit şi evenimentele internaţionale, deoarece ţările de origine ale naţionalităţilor din Ungaria au fost de obicei de partea Antantei. Astfel în anul 1912 a fost desfiinţată autonomia populară-bisericească sârbă, care de fapt a existat din perioada Marii migrări. La sfârşitul acestei părţi ar trebui să conchidem că naţionalităţile trăind mai multe veacuri în Ungaria, au reuşit să prospereze, deoarece şi printre ele s-a ajuns la diferenţierea socială, care a dus la edificarea burgheziei. A apărut, deci o pătură mai bogată care a putut să participe la bunăstarea care a adus-o capitalizarea, fie cu caracter cultural, fie economic.

9.SOCIETATEA, ECONOMIA, EDUCAŢIA ŞI CULTURA

9.1. Clasele în societatea maghiară

Nobilimea în perioada dualismului a rămas una dintre categoriile sociale de bază şi a avut un rol hotărâtor în viaţa ţării, cu toate că sub influenţa dezvoltării economice generale, clasa burgheză s-a dezvoltat foarte repede (burghezia înaltă, mijlocie şi mică). Până la sfârşitul secolului al XIX-lea, păturile înalte ale burgheziei au ajuns în bogăţie şi putere, iar câteodată au şi depăşit nobilimea (aristocraţia). Ţărănimia a fost a doua clasă de bază în societatea ţării. Precum în prima jumătate a secolului al XIX-lea, ţărănimia şi în perioada dualismului a reprezentat cea mai numeroasă structură socială. Spre deosebire de prima jumătate a secolului al XIX-lea, în a doua jumătate şi unii ţărani s-au îmbogăţit, astfel că atunci când este vorba despre bunuri şi modul de viaţă, au ajuns nobilimea mijlocie, care până la sfârşitul secolului, tot mai mult a pierdut puterea şi statutul câştigat anterior. Ţăranii săraci şi cei fără pământ cu timpul au devenit forţa de muncă cu plată pe moşiile mari (în ţara noastră fiind multe) şi au devenit baza păturii proletariatului agrar. Atunci a apărut şi o nouă clasă socială - muncitorimea, respectiv proletariatul, care de la începutul secolului al XX-lea s-a inclus tot mai mult în viaţa ţării drept clasă socială organizată. Apartenenţa de clasă a cuprins şi a unit popoare diferite, cu toate că n-au fost toate popoarele reprezentate egal în toate clasele. Este important că formarea păturilor sociale n-a favorizat maghiarii, ceea ce dovedeşte faptul că au avut mulţi reprezentanţi printre săracime şi cei fără pământ.

9.2. Industrializarea

Încă de pe timpul guvernului maghiar cu **Kalman Tisa** în frunte (1875-

1890), au fost adoptate legi care au facilitat industrializarea. Guvernele, în perioada dualismului, au sprijinit dezvoltarea industriei și prin diferite subvenții (ajutorul statului în bani, material, materii prime etc.). Dezvoltarea a fost facilitată și prin faptul că bugetul de stat, după mulți ani, la începutul anilor optzeci ai secolului al XIX-lea a fost echilibrat, astfel că s-a consolidat valuta. Moneda principală a fost forintul până în anul 1892, când prin reforma monetară s-a introdus coroana cu suport de aur, care a avut valoarea a doi forinți. Din anii șaptezeci ai secolului al XIX-lea a început construirea căii ferate de-a lungul țării, dar au apărut și mari fabrici și bănci. Când este vorba despre numărul caselor de economii și bănci, Ungaria a fost prima din Europa. Existența numărului mare de case de economii a fost caracteristică și pentru teritoriul Voivodinei de azi. Prin apariția capitalismului de tip monopol la începutul secolului al XX-lea, multe case de economii și bănci din acest teritoriu au devenit sucursale ale marilor consorții bancare din Pesta. Pe lângă această ramură economică, în Ungaria s-a dezvoltat și producția produselor alimentare și textile. Când este vorba despre industria grea, cea mai dezvoltată ramură a fost producția mașinilor agricole. Ar trebui menționat că la industrializarea Ungariei un rol important l-au avut evreii. Participarea lor în economia totală a depășit de mai multe ori numărul lor în societate, iar un caz similar a fost și când sunt în întrebare titlurile intelectuale.

9.3. Situația Voivodinei de azi în sistemul economic al Ungariei

În regiunile periferice, cum a fost și teritoriul Voivodinei de azi, dezvoltarea economică a fost mai slabă, însă proporțional, în raport cu centrul, a fost important pentru aceste regiuni. Agricultură s-a dezvoltat cel mai mult. În teritoriul Voivodinei de azi, precum și în

alte părți ale Ungariei, au existat mari moșii, ai cărui proprietari au fost, în general, nobili maghiari și germani, cu toate că au existat proprietari și printre populația autohtonă, ca de exemplu familiile **Dunderski**, **Gavanski**, **Kaçanski**, baronii **Nikolić** etc. În unele segmente, producția agricolă din regiunile noastre a reușit să ajungă alte regiuni periferice din Ungaria, ba chiar și unele părți centrale ale țării. Dezvoltarea economiei în teritoriul Voivodinei de astăzi a fost condiționată de materiile prime agricole, ceea ce înseamnă că cel mai mult s-a dezvoltat producția de făină, zahăr, mătase, ulei comestibil. Pe lângă agricultură, a fost importantă și producția de material de construcții, textile și a unor mașini agricole. Din cele spuse reiese că, în sens social, în regiunile noastre, în timpul dualismului, cea mai importantă a fost pătura micii burghezii, a proletariatului agrar și o parte din intelectualitate.

Modernizarea Sremului, Banatului și Bačka a fost factorul decisiv pentru întreprinderea interetnică, care a fost cea mai accentuată în orașe. Construirea căii ferate a fost factorul decisiv pentru modernizarea și dezvoltarea economiei. Printre primele căi ferate în regiunile noastre a fost calea ferată Sombor-Szeged (Segedin), construită în anul 1869. Calea ferată Budapesta-Zemun a fost construită în anul 1883, iar doi ani mai târziu calea ferată Baya-Sombor-Novi Sad. Calea ferată a trecut în anul 1882 prin Indița, în anul 1889 a fost construită calea ferată Senta-Subotica, iar din 1881 și până în 1883 calea ferată Bečkerek-ul Mare - Kikinda Mare. În anii nouăzeci ai secolului al XIX-lea au fost construite încă câteva linii importante de cale ferată: Panciova - Bečkerek-ul Mare, Panciova-Vârșeț, Bečkerek-ul Mare - Vârșeț etc.

Industria a apărut târziu și s-a dezvoltat încet raportat la industria țărilor vest-europene. Începuturile industriei în teritoriul Voivodinei de azi au apărut în a doua jumătate a secolului al VIII-lea. S-a

bazat, în primul rând, pe folosirea materiilor prime agricole, astfel că au apărut mori, abatoare, fabrici de cânepă, fabrici de zahăr...

Consecința ramificării căii ferate în Srem, Banat și Bačka a fost dezvoltarea economiei. Să dăm doar câteva exemple: la Beočin cimentul s-a produs încă în prima jumătate a secolului al XIX-lea, însă abia în a doua jumătate s-a construit fabrica, care în curând a devenit cunoscută pe plan mondial, astfel că în anul 1971 s-a înființat fabrica de ciment *a fraților Orenštajn*, înaintea cărora patron a fost **Jožef Čik**; prima moară cu aburi a fost înființată la Panciova, în anul 1843; la Bačka Topola în anul 1891 s-a deschis moara *Forgač*, iar în anul următor moara *Bačka*; la Vrbas în anul 1893 a început producția de mobilă; la Vârșeț în această perioadă s-au construit opt mori, două fabrici de oțet, fabrica de ciocolată, spirt, lichior, rum și coniac... Referitor la aceasta, este evidentă și dezvoltarea viticulturii și producția de vin, prezentate la expozițiile din Viena, Pariz, Bruxelles, Budapesta, Londra. La Zrenianin în anul 1888 a fost deschisă fabrica de covoare.

Fabrica de cânepă a lui **Johan Ertl** din Odžaci a fost înființată în anul 1907, în anul următor, la Stara Kanjiža, a fost deschisă fabrica de cărămidă cu aburi, iar în 1913 la Vrbas și-a început activitatea fabrica de zahăr *Bačka*... Acestea sunt doar câteva dintre numeroasele exemple de înființare a fabricilor economico-industriale în regiunea noastră.

În conformitate cu construirea obiectivelor publice pentru diferite destinații de-a lungul Ungariei pe timpul dualismului, au fost construite construcții similare și în teritoriul Voivodinei de astăzi. La Senta, peste Tisa, în anul 1873 a fost construit podul, iar în 1880 portul fluvial, în vederea îmbunătățirii transportului rutier și fluvial. Podul feroviar *Franja Josif* (Franz Joseph), peste Dunăre de lângă Novi Sad, a fost construit în anul 1883. În perioada 1893-

1895, la Novi Sad a fost construită catedrala catolică, în anul 1901 palatul episcopal ortodox, în 1909 sinagoga, edificiul liceului din Novi Sad în 1910, iar în 1912 orfelinatul **Marija Trandafil** (astăzi edificiul *Matica srpska*). Încă în anul 1873 a început plantarea Parcului de lângă Dunăre (Dunavski park), iar în 1910 Futoški park etc. În Novi Sad, primul automobil a apărut în anul 1900, iar în anul 1911 primul tramvai. Similar a fost și în alte orașe din teritoriul Voivodinei de azi, dar mai ales în orașele regale libere menționate. Astfel orașul Sombor, deja în anul 1905 a avut energie electrică, în anul 1906 baie cu aburi, în timp ce în anul 1907 prima proiecție cinematografică a unui film. În timpul acesta, Subotica a avansat, astfel că la răscrucea secolelor al XIX-lea și al XX-lea, conform numărului locuitorilor a fost al treilea oraș din Ungaria (după Budapesta și Szeged). În anul milenar 1896, Subotica a primit tramvai, în 1906 a fost înființată fabrica de îngrășăminte artificiale (predecesoarea fabricii *Zorka*), iar în anul 1912 a fost construit un impozant edificiu al primăriei orașului în stilul secesiunii.

În baza datelor statistice maghiare oficiale, în anul 1910 în Bačka, Banat și Srem au existat 177 de întreprinderi industriale cu peste 20 de muncitori angajați. Deci, în total au fost angajați 12.553 de muncitori. Surprinde faptul că cea mai tare industrie a fost în Srem (4.619 de muncitori) datorită, în primul rând, fabricii de ciment din Beočin (1.833) și minei de cărbuni din Vrdnik (708). În industria din Bačka au lucrat 4.578 de muncitori, iar în cea din Banat 3.356. Când este vorba despre numărul muncitorilor, cele mai puternice centre industriale sunt Novi Sad, Kikinda Mare, Subotica, Bečkerek-ul Mare.

Drept cele mai puternice centre economice se evidențiază Novi Sad, Subotica, Panciova, Vârșeț, Bečkerek-ul Mare, Kikinda, Sombor și Sremska Mitrovica. Dezvoltarea economică a orașelor la sfârșitul secolului al VIII-lea și

începutul secolului al XIX-lea a condiționat dezvoltarea burgheziei în toate regiunile Monarhiei Habsburgice, deci și în teritoriul Voivodinei de astăzi. Această pătură socială va deveni purtătorul ideilor avansate și baza noii dezvoltări sociale și spirituale a popoarelor în această regiune. Au fost europenizate orașele și arhitectura lor, mobila din case, viața socială și distractivă, vestimentația, artele... Burghezia are poziție dominantă socială, conform modelelor europene, un nou sistem de valori și stil de viață.

9.4. Școlarizarea, învățământul universitar și sportul

Asupra rezultatelor menționate și dezvoltare în general, în special a științei și artelor, a contribuit în mare măsură și reforma învățământului, care s-a făcut în Ungaria în cursul anilor șaptezeci și optzeci ai secolului al XIX-lea. Un rol hotărâtor în aceasta l-au avut miniștrii, baronul **Jožef Etveš** și **Trefort Ágoston** (Agošton Trefort). Atunci a fost introdusă școala elementară cu patru ani și școala medie cu opt ani (4+4) sub aspectul liceelor inferioare și superioare și al școlilor de specialitate. Pe lângă acestea s-au dezvoltat și cursurile universitare. Atunci, pe lângă deja existentă Universitate din Pesta, s-a înființat și Universitatea din Cluj (în România de astăzi). Pe parcursul anilor șaptezeci s-au mai înființat și diferite facultăți tehnice, academii de arte (plastice, de muzică, de teatru etc.), la care au studiat și s-au perfecționat mulți elevi și studenți și din regiunea noastră.

Conform statisticii din anul 1910, în Ungaria au existat trei universități și încă câteva facultăți speciale, 10 academii juridice (școli superioare), 46 de școli superioare teologice de diferite confesiuni, 245 licee (reale și clasice), 48 școli de specialitate economico-comerciale, 43 școli de artă și 49 de școli de învățători cu cursuri care s-au

desfășurat în diferite limbi. De activitatea și coordonarea, mai ales a școlilor superioare, facultăților și universităților, ridicarea nivelului cursurilor etc., s-a ocupat, pe lângă organele de stat competente, Academia Maghiară de Știință și Arte.

Datorită acestor reforme, s-au dezvoltat accelerat științele și artele de-a lungul țării, deci și în teritoriul Voivodinei de azi. La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea au apărut câteva inovații recunoscute pe plan mondial care se folosesc și astăzi. De exemplu, **Tivadar Puškaš** în anul 1877 a inventat centrala telefonică, **Donat Banki** în 1892 carburatorul, iar la începutul secolului al XX-lea **Kalman Kando** a construit prima locomotivă electrică etc. La Universitatea din Budapesta, la începutul secolului al XX-lea s-au format câțiva matematicieni și fizicieni care mai târziu au avut un rol hotărâtor în dezvoltarea fizicii atomice, dintre care trei au obținut și Premiul Nobel: **Neuman János** (Janoš Nojman), **Szilárd Leó** (Leo Silard), **Wigner Jenő** (Jene Vigner). La fel, printre oamenii de știință și cercetătorii cu răsunet mondial, născuți în Austro-Ungaria, sunt și **Nikola Tesla** și **Mihailo Pupin** (născut în Banatul de Sud, la Idvor), care prin inovațiile lor au asigurat omenirii o viață mai bună.

Printre pionierii aviaticii mondiale se numără și bănațeanul **Traian Vuia**, care în anul 1906 a zburat cu avionul pornit de motorul construit de el și **Aurel Vlaicu**, care a organizat în anul 1912, la Vârșeț un aeromiting.

Luptătorul **Momčilo Tapavica**, de origine din Nadalj, a fost primul sârb care în selecția Austro-Ungariei, în anul 1896 a participat la prima Olimpiadă din noul veac, de la Atena. În ultimile decenii ale secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului al XX-lea a început și înființarea primelor societăți sportive (de canotaj, gimnastică, fotbal, scrimă etc.)

9.5. Contribuția regiunilor noastre la dezvoltarea culturii

Este greu de enumerat toți artiștii importanți din părțile Ungariei, precum și din teritoriul Voivodinei de astăzi care au creat în perioada aceea și și-au dat contribuția la dezvoltarea culturii, însă totuși vom încerca, pentru a avea o imagine despre patrimoniul artistic bogat din vremea aceea. Când este vorba despre literatură, printre cei mai importanți creatori ai acelor timpuri se numără: **Jókai Mór**, (pe care l-a decorat cu ordinul creației regele sârb **Aleksandar Obrenović**), **Miksáth Kálmán** (Kalman Miksat), **Ady Endre**, **Herczegh Ferenc** (Ferenc Herceg-născut la Vârșeț), din Subotica: **Kosztolányi Dezső** (Deže Kostolanji) și **Csáth Géza** (Geza Čat), apoi **Đura Jakšić**, **Jovan Jovanović Zmaj**, **Laza Kostić**, **Stevan Sremac**, **Jovan Sterija Popović**...Când este vorba despre pictori nu putem să nu-i amintim pe: **Uroš Predić**, **Paja Jovanović**, **Munkácsi Mihály** (Mihalj Munkači), **Eisenhut Ferencz** (Franc Ajzenhut), **Thán Mór** (Mor Tan) și **Jakobey Károly** (Karolj Jakobi)...Din sfera artei muzicale ale acelor vremuri trebuie amintiți: **Petar Konjović**, **Josif Marinković**, **Isidor Bajić**, **Bartók Béla** (Bela Bartok) și **Kodály Zoltán** (Zoltan Kodalj)...

În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și în primul deceniu al secolului al XX-lea teritoriul Voivodinei de astăzi și-a schimbat considerabil înfățișarea. Majoritatea orașelor din Voivodina a avut deja atunci o structură urbană complet organizată, în care spațiul liber a fost completat prin construirea marilor edificii publice și administrative. Dezvoltarea funcțiilor culturale, educative și publice a urmărit-o și construirea obiectivelor capitale de stat și private. Pe lângă stat, la avansarea domeniului construcțiilor a contribuit și capitalul privat majorat, prin ridicarea palatelor de locuit și de afaceri, a instituțiilor de credit și bancare.

Statul, drept investitorul principal al obiectivelor capitale, a investit în construirea edificiilor primăriilor și administrației, obiectivele de învățământ și spitale, în timp ce autoritățile locale ale orașelor regale libere au finanțat construirea diverselor edificii, câteodată și cu caracter de locuit. Noua pătură a clasei burgheze a investit în domeniul construcțiilor, în primul rând a edificiilor și vilelor familiare și de închiriat.

În teritoriul Voivodinei de astăzi, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, mai ales în unele medii orășenești, cum sunt Novi Sad, Subotica, Sombor, Bečkerek-ul Mare, Vârșeț, Ruma și Zemun, s-a dezvoltat un aspect specific al vieții sociale și culturale. Fiecare localitate mai mare a avut societăți de cititori și de cântăreți, cazinouri, asociații de breaslă și sportive (de exemplu, asociația de tir din Novi Sad sau societățile de pompieri). Organizarea acestor asociații locale a depins în mare măsură de puterea economică a fondatorului. Pe lângă asociațiile confesionale, în această perioadă apare și prima asociație feminină și asociații de breaslă de diverse meserii.

Aproape fiecare localitate a avut ziar și revistă locală, cel mai des în limba germană, sârbă și maghiară. În acest domeniu a fost avantajată populația germană, în rândul căreia au fost cei mai mulți tipografi.

Această perioadă este caracterizată și de apariția ilustratelor ca aspect al comunicării prin poștă. În baza lor se poate reconstrui astăzi înfățișarea de odinioară a localităților noastre din Voivodina.

Toate exemplele prezentate succint din domeniul economiei, științei, artei, precum și învățământului și cultura generală, doar indică asupra potențialelor acestei regiuni, iar privit mai larg asupra posibilităților de realizare a rezultatelor importante și progresului tuturor popoarelor care au trăit și trăiesc în teritoriul Voivodinei de astăzi.

Dezvoltarea economică a Austro-Ungariei a fost utilă tuturor popoarelor care au trăit în teritoriul ei, drept dovadă sunt realizările menționate.

ORAȘELE

HOBI CAJ/NOVI SAD/ ÚJVÍDEK/NOVÝ SAD

Temeliile orașului au fost puse la sfârșitul secolului al XVII-lea, când pe malul stâng al Dunării, vizavi de cetatea Petrovaradin a fost ridicată o cetate, fortăreață, localitate militar-meșteșugărească a grănicierilor sârbi, care a fost numită Racko selo, Racko grad, iar apoi Petrovaradinski šanac. Grație faptului că mulți comercianți și meșteri au fost stabiliți în acest spațiu, care are o poziție geografică bună, această localitate a devenit rapid centru militar, comercial și cultural al sârbilor. După anul 1716, orașul este colonizat de nemții din Bavaria și Austria, iar din 1739 au început să se stabilească și grecii, evreii, armenii și alte popoare. Prin Decretul **Mariei Theresa** din 1 februarie 1748, Petrovaradinski šanac a devenit oraș regal liber, cu sigiliul și stemă proprie. În acea perioadă a purtat numele Neoplanta, Neusatz și Újvidék, sârbii traducând aceste denumiri ca Novi Sad.

Orașul s-a dezvoltat rapid în fiecare domeniu, iar o adevărată înflorire orașul a avut-o în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, fiind numit *Atena sârbească* sau *Parisul lui Raț*. Pe lângă numeroasele ateliere de meșteșugărit, case de comerț, prăvălii, restaurante și cârciumi, în Novi Sad a existat deja din anul 1770 o fabrică de mătăsuri, și două berării, fabrică de textile (1846), prima moară cu aburi (1855), țiglarie (1847), fabrică de oțet, fabrică de mașini agricole. Primul tren de pasageri a sosit în Novi Sad din Subotica pe data de 5 martie 1883. În același an a fost construit podul de cale ferată peste Dunăre. Centrala electrică a fost construită în anul 1910, tramvaiul electric a circulat prima dată prin oraș începând cu anul 1911, iar

autobuzele au început să circule din anul 1930. Dezvoltarea economică a orașului a impulsionat și dezvoltarea burgheziei, care a devenit purtătorul dezvoltării spirituale și culturale a orașului. În Novi Sad s-au construit case particulare extrem de frumoase, dar și edificii publice care prezintă azi ornamente ale vechiului oraș. Adevărate perle ale arhitecturii sunt *Primăria orașului*, care este construită în anul 1895, după proiectul arhitectului **György Molnár** și biserica romano-catolică *Sveto ime Marijino* (1896), după proiectul aceluiași arhitect. În secolul al XIX-lea și în primele decenii ale secolului al XX-lea, au fost ridicate și alte edificii importante, după cum sunt : *Palatul Justiției*, care a fost proiectat de arhitectul **Gyula Wágner** (1898-1900), edificiul *Institutului central pentru credite* (1896), *edificiul Liceului sârb* (1900) și *Palatul Episcopal* (1901). Toate aceste trei edificii au fost construite după proiectul arhitectului **Vladimir Nikolić**. Este foarte important și edificiul unde își are sediul Matica Srpska, care este construit după proiectul arhitectului Momčila Tapavica (1912), fiind, de fapt, ctitoria binefăcătoarei **Marija Trandafil**. Vechiul centru al orașului îl împodobește și astăzi edificiul *Platoneum* din secolul al XVII-lea (ctitoria episcopului Platon Atanacković), iar dintre edificiile construite în secolul al XX-lea cel mai monumental este edificiul în care a fost sediul fostei Băni Dunărene (Dunavska Banovina-Bela Banovina, Bela pogača), construit în perioada 1936-1939, după proiectul arhitectului **Dragiša Brašovan**. Dintre edificiile sacrale, cea mai veche biserică ortodoxă din Novi Sad este *Biserica Nikolajevska* (se amintește deja din anul 1730), apoi *biserica Armeană* (1746), care a fost distrusă în anul

1965, *Biserica Sfântul Gheorghe* din secolul al XVIII-lea, *Biserica Înălțarea Domnului* (1765-1774), *Biserica Almaška* (1797-1808), *Biserica greco-catolică* (1822) și *Sinagoga* (1909).

Prosperitatea economică a influențat și la dezvoltarea educației și a vieții sociale din oraș. Ca urmare, în Novi Sad a fost înființat primul *Liceu ortodox sârb* (1810), *Sala sârbească de lectură* (1845), *Teatrul Național Sârb* (1861), iar în cursul anilor șaizeci ai secolului al XIX-lea în oraș activează numeroase societăți culturale și alte organizații sociale ale tuturor popoarelor de pe aceste meleaguri.

Cetatea Petrovaradin

Pe malul drept al Dunării este ridicată cetatea Petrovaradin, contruită între anii 1692-1780, după sistemul de fortificații a arhitectului militar francez marchizului Sebastien le Prestre de Vauban. Această cetate, având o importanță enormă, a fost numită *Gibraltarul de pe Dunăre*.

Poziția favorabilă a stâncii pe care este construită cetatea a fost cunoscută și altor popoare care s-au perindat pe aceste meleaguri, pe timpul dezvoltării civilizației (celții, romanii, bizantinii, maghiarii, sârbii, turcii), care au construit pe acest teren fortărețe, ceea ce au dovedit săpăturile arheologice, care provin din Epoca de piatră timpurie (Paleoliticul). Construirea acestui colos militar a fost începută de **Leopold I**, iar lucrările au fost terminate de împăratul **Joseph al II-lea**. Primul plan de construcție a fost elaborat de inginerul locotenent **Kajzerfeld**, iar al doilea plan, a fost elaborat de geograful și arhitectul, contele **Luigi Ferdinand Marsigli**.

Prima garnizoană din anul 1702 a fost compusă din o ceată maghiară și o grupăție de haiduci sârbi.

În Primul și în al Doilea război Mondial a fost garnizoană militară, iar din anul 1951 devine edificiu care se folosește pentru manifestări cultural-artistice, turistice și în industria hotelieră și de restaurante.

КОМБОП/СОМБОР/ЗОМБОР/ ЗОМБОП

Orașul este situat în nord-vestul Voivodinei, pe Marele Canal Beždan-Bečej. Orașul a fost înființat în perioada secolelor XII-XIII, pe o insulă din numeroasele mlaștini ale râului Mostonoga. Orașul a fost înființat de unul din regii ungari (se presupune că este vorba de regele **István**, fiul lui **Béla**) și din aceea perioadă poartă numele de Sent Mihalj. Din secolul al XIV-lea orașul a fost în proprietatea familiei nobiliare **Cobor**. Regele ungar Matei Corvin (Hunyadi Mátyás) a permis acestei familii ca în anul 1469 să construiască o fortăreață pentru apărarea împotriva turcilor, dar totuși orașul a fost cucerit de turci în anul 1541. Localitatea de atunci, din anul 1543 numită Sombor, a făcut parte din Vilaietul Budei și s-a aflat sub domnia turcilor până în anul 1687, când a intrat în Monarhia Austroungară. Somborul a avut statut de orașel militar din anul 1717 și până în anul 1745, când a fost demilitarizat și a fost încadrat în guvernarea județeană. Orașul primește statutul de oraș regal liber, prin Charta din anul 1749, iar sediul Județului Bačka Bodroška a devenit în anul 1786.

În orașul Sombor au trăit bunievții, maghiarii, germanii, sârbii și evreii. Agricultură a fost ramura principală, iar după anul 1749 s-au creat condiții pentru dezvoltarea comerțului și meșteșugăritului. Din anii treizeci ai secolului XIX-lea, în Sombor funcționează berăria, fabrica de textile, morile și numeroase ateliere meșteșugărești. În anul 1869 orașul a

fost legat cu Szeged prin calea ferată, iar centrala electrică a fost pusă în funcțiune în anul 1905. Deja la sfârșitul secolului al XIX-lea, s-a intensificat ridicarea spațiilor verzi în oraș, după care, pe lângă faimoasele trăsuri, orașul este și astăzi cunoscut.. Orașul este caracterizat de minunatele edificii printre care se enumără *Župni dvor* (Palatul județean) din anul 1743, Biserica Romano-Catolică *Sfânta Treime* (1763), *Marea Biserică Sârbă Sobornicească ridicată în cinstea lui Ioan Premergătorul-Jovan Preteča* (1790), *Edificiul județean* (construit în anul 1808, primind aspectul actual în anul 1882). În acest edificiu se păstrează cunoscuta pictură a lui **Eisenhut Ferencz**, *Bătălia de la Senta Primăria orașului* este construită în amplasamentul fostului castel al contelui **Jovan Branković** (1842).

Orașul Sombor, deja din secolul al XVIII-lea, a fost cunoscut după domeniul învățământului, foarte dezvoltat. Începând cu anul 1759 în oraș a funcționat școala medie cu patru clase, care a fost înființată de către comuna bisericii ortodoxe sârbe. Școala de gramatică, în limba sârbă și limba greacă, a fost înființată în anul 1767, iar din anul 1778 activează și școala de învățători- *Norma*, care a fost înființată de **Avram Mrazović**. În anul 1816 din Saint Andrei a fost transferată la Sombor *Școala sârbă pentru instruirea învățătorilor – preparandia*.

Viața socială în Sombor a fost foarte dezvoltată deja la începutul secolului al XIX-lea. Unul dintre cei mai vechi cazinouri din Ungaria a fost înființat chiar în Sombor(1844), iar un an mai târziu a început să funcționeze și prima sală de lectură sârbescă. *Teatrul național* în Sombor a fost înființat în anul 1882.

Din acest oraș pitoresc provin multe personalități care au caracterizat viața culturală, politică și socială a orașului. Printre aceste personalități se

enumeră scriitorul **Veljko Petrović** și pictorul **Milan Konjović**.

СУБОТИЦА/SUBOTICA/ SZABADAKA

Este un vechi oraș panonic, în istorie cunoscut ca *cel mai mare sat din Europa*, astăzi un important centru cultural și economic, intersecție din care se ramifică calea ferată în șapte direcții și cea rutieră în cinci. În documentele scrise, orașul se amintește prima dată în anul 1391, sub denumire *Zabatka*, și se presupune că a fost ridicat ca fortăreață de regele maghiar **Béla al IV-lea**, la începutul secolului al XIII-lea. Din anul 1439 localitatea a fost în proprietatea lui **Iancu de Hunedoara** (Hunyadi János). De atunci orașul a fost în posesiunea a mai multor patroni feudali, iar ultimul, înaintea de căderea orașului sub domnia turcească (1541), a aparținut familiei **Török (Terek)**.

După eliberarea de sub turci (1686), în Subotica s-au stabilit bunievții și sârbii, iar de la mijlocul secolului al XVIII-lea maghiarii, slovacii și evreii. Orașul a primit, în anul 1743, statut de oraș privilegiat comercial și denumirea de *Szent Maria*, iar din anul 1779 primește statut de oraș liber regal și o nouă denumire *Maria Theresiopolis*. Din 1845 orașul poartă numele actual de *Subotica (Szabatka)*.

După numărul de locuitori orașul Subotica a fost unul dintre cele mai mari orașe din Ungaria. De la jumătatea secolului al XIX-lea și până la începutul secolului al XX-lea a fost pe locul trei în Ungaria, după Budapesta și Szeged. Pe lângă meșteșugăritul foarte dezvoltat, în Subotica în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea a început să se dezvolte și economia modernă. A funcționat fabrica de cărămidă, care a fost înființată de **Titus Mačković**

(1879), fabrica de spirt (1880), turnătoriu, fabrica de sifone, fabrica de pălării, fabrica de gunoie artificiale (1906). În Subotica deja din anul 1869 a fost introdusă circulația feroviară, iar în anul 1887 a fost construită o gară modernă. Primul tramvai a pornit din oraș spre Palić în anul 1896.

În timpul dezvoltării intensive a orașului, în secolul al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, în Subotica au fost construite zeci de clădiri impozante. Printre aceste edificii predomină Palatul construit în stil secesionist de către arhitectul Ferenc Reichl (1904), Liceul și Cazinoul Național (astăzi: Biblioteca orașănească), care sunt operele aceluiși arhitect. Unul dintre cele mai vechi edificii este edificiul Bisericii Ortodoxe Sârbe (1725), împodobit cu vitrajele și icoanele lui **Paja Jovanović**. Primul hotel din oraș și edificiul teatrului s-au aflat în obiectul monumental care a fost ridicat în anul 1853/54. O importanță deosebită o are Catedrala romano-catolică Sv. Terezije Avilske (1797), de altfel, cea mai mare biserică din Voivodina. Din 1902 evreii din Subotica își au sinagoga, construită în stil secesionist.

În Subotica a activat unul dintre cele mai vechi licee din Voivodina, care a continuat tradiția școlii medii înființată în anul 1747. În acest edificiu a fost înființată și prima Instituție de instrucție superioară - *Facultatea de Drept* (1920).

O importanță deosebită, pentru viața economică și culturală a orașului are lacul Palić, care se află în apropierea orașului.

PANČEVO/PANCSOVA/ PANCIOVA

Panciova se află în Banatul de Sud, pe râul Timiș și este unul dintre cele mai mari orașe din Voivodina. Numeroasele descoperiri arheologice

în împrejurimea orașului ne mărturisesc despre trecutul îndepărtat al localității. Pe teritoriul orașului de azi au trăit: dacii, sarmații, iazigii, românii. După marea migrare a popoarelor în Panciova s-au colonizat gepizii, avarii, și slavii, iar din secolul al X-lea maghiarii și sârbii. În aceea perioadă începe formarea localității de azi care pe timpul lui Arpadović a purtat denumirea Panuka, iar mai târziu în unele documente și notițe ale scriitorilor de letopisețe se amintește sub denumirea de Panucea, Panoča, Pančel, Panzova, Pajčova și Čomva. Sub denumirea de astăzi se amintește prima dată în secolul al XVIII-lea. Panciova a fost ocupată de turci în anul 1552, și a aparținut districtului (sangiacy) Timisoara până în anul 1716, când districtul a fost cucerit de contele **Claudius Florimund Mersi**. Totodată, acesta a însemnat sfârșitul domniei turcești în Banat, care a fost încadrat în Monarhia Habsburgică. În această perioadă sârbii din împrejurimea Timișoarei colonizează Panciova și înființează partea de azi a orașului Gornja Varoš (Orașul de sus). În același timp vin și nemții care formează Donju Varoš (Orașul de jos). În timpul Graniței militare, Panciova a fost sediul celui de al Doisprezecilea regiment de frontieră germano-bănățean, până în anul 1871, când a fost anexată Ungariei și când a fost încadrată în județul Torontal. Statutul de oraș liber de frontieră l-a primit în anul 1794. Acesta a fost perioada de dezvoltare economică a orașului, ceea ce dovedește și faptul că deja în anul 1722 în acest oraș a fost înființată cea mai veche societate comercială din Voivodina - berăria (care mai târziu a fost cunoscută sub denumirea berăria Weifert). Panciova deja din secolul al XVIII-lea a fost un oraș dezvoltat, dar apogeul economic l-a avut în secolul al XIX-lea. În aceea perioadă s-a dezvoltat rapid economia alimentară

(Abatorul 1838, Fabrica de ulei 1846, prima moară cu aburi 1843) precum și industria materialelor de construcții (turnătoria de fontă, fabrica de amidon...). Navigația pe Dunăre a avut o importanță mare la dezvoltarea economică a orașului. Prima linie de navigare dintre Panciova și Zemun a fost deschisă deja în anul 1850. Prima cale ferată a legat orașul cu Becicherec (1894), iar din 1896 și cu Vârșeț. În același an a fost instalată și prima centrală telefonică, pe când centrala telegrafică a funcționat din 1860. La sfârșitul secolului al XIX-lea orașul a avut câteva întreprinderi de transport naval. Panciova a devenit și centrul economic și cultural al Banatului de Sud. S-au construit obiective reprezentative publice și private în stil neoclasic și neobaroc, care și astăzi fac parte din ornamentul vechiului oraș. De o importanță cultural-istorică deosebită este desigur *Preobraženska crkva (Biserica Schimbării la față a Domnului)* (1878) care a fost construită după proiectul lui **Svetozar Ivačković**. Iconostasul bisericii a fost pictat de **Uroš Predić** (1911) pe când compoziția pereților și a cupolei este opera lui **Stevan Aleksić**. În acest oraș se află și *Uspenska Crkva (Biserica Ridicarea la Ceruri)*, al cărui iconostas a fost pictat de frații **Janić** din Arad, pe când icoanele au fost pictate de **Constantin Daniel**. În apropierea orașului Panciova se află mănăstirea *Vojlovica*, care a fost construit în anul 1383.

Dezvoltarea economică a orașului a facilitat și o dezvoltare rapidă a învățământului și a unei vieți sociale bogate. *Societatea cântăreților din Serbia (Srpsko pevačko društvo)* înființată în anul 1839, a fost purtătorul numeroaselor evenimente culturale din oraș. Dirijorul corului societății, **Nikola Đurković**, a organizat prima trupă diletantă de teatru. O personalitate importantă pentru

dezvoltarea culturală a orașului este desigur preotul Vasa Živković. În Panciova în aceea perioadă au funcționat numeroase școli. (Școala de matematică, de legumicultură și Școala civilă de stat pentru băieți), iar Jovan Popović a înființat cunoscutul ziar *Pančevac* (1869). Pe lângă personalitățile amintite din istoria orașului Panciova, trebuie menționat și poetul Milan Čučin și compozitorul Petar Krančević.

ЗРЕЊАНИН/AGYBECSKEREK/ ZREÑANIN/ ZRENIANIN

Cele mai vechi date istorice despre oraș provin din secolul al XIV-lea, pe când satul Becicherec a fost populat de sârbi și maghiari. Ca oraș prima dată a fost menționat în 1422. În decursul secolului al XV-lea localitatea a fost în proprietatea despoților maghiari și sârbi. În timpul acela a fost ridicată *Cetatea Becicherecului (Bečkerečka tvrđava)*. Sub dominația turcească orașul a fost din anul 1551 și până în 1718. În timpul acela orașul a fost împărțit în două localități separate-orașul Becicherec și satul Gradna Ulica. În istoria contemporană denumirile oficiale ale localității au fost: Grossbecskerek, Nagybecskerek sau Veliki Bečkerek (Becicherecul Mare). Din anul 1935 poartă denumirea de Petrovgrad (după regele **Petru I Karađorđević**), iar din anul 1946 Zrenianin (după eroul popular **Žarko Zrenjanin**).

După eliberarea de sub turci Banatul a fost administrat de Curtea de la Viena. Pământul pustiit a fost populat de sârbi, nemți, iar mai târziu și de români, italieni, francezi, spanioli, care au numit acest oraș *Noua Barcelona*. Statutul de oraș regal liber l-a primit în anul 1778, iar după un an Becicherecul a devenit centrul Județului Torontal. Pe parcursul secolului al XVIII-lea se dezvoltă într-

un centru comercial. Prima berărie în oraș a fost înființată în anul 1745, iar la sfârșitul secolului al XIX-lea orașul Becicherec avea mai multe întreprinderi comerciale: Berăria lui Lazar Dunderski, Fabrica sârbească de covoare a lui Lazar Dunderski, fabrica și rafineria de spirt, mori cu abur, trei fabrici de cărămidă etc. De o importanță deosebită pentru oraș a fost construirea centralei electrice (1896).

La sfârșitul secolului al XIX-lea în Becicherec au fost ridicate câteva edificii importante. Primăria orașului a fost construită în anul 1820, după proiectul lui Josiph Fisher, iar aspectul de azi, în stil neobaroc, l-a primit în anul 1887 și a fost proiectată de arhitecții Pártos Gyula și Lechner Ödön. Catedrala romano-catolică a fost construită în anul 1868 în stil neoromantic după proiectul lui **Stevan Dorđević**. Edificiul *Academiei de Comerț* a fost construit în Becicherec în anul 1892, iar *Muzeul Național* în anul 1893. Este cunoscut ambientul orașului: *Podul cel mic (Mali most 1904)*, Edificiul Tribunalului pe malul râului Bega (1908), care a fost construit după proiectul lui **Sándor Eimer** și **Marcus Rimer**, Biserica reformată (1891) construită în stil gotic de către arhitectul **Zaborecki**. *Biserica Uspenska (Biserica Ridicării la Ceruri)* (1746), *biserica Vavedenska* sau *biserica Gradnulička* (1777). Pe lângă edificiile enumerate, orașul a avut și numeroase băi amenajate, iar din anul 1854 orașul a avut și o școală de înot a lui Leopold Rosenfeld. Din anul 1877 adevărate monumente ale orașului au devenit *Podul cel mare (Veliki most)*, care a fost cunoscut și sub denumirea de *Ajfelova ćuprija (Četir' konja debela)*

Ca oraș, care după Timișoara a avut cei mai mulți locuitori în Banatul Timișean, în Becicherecul Mare s-a dezvoltat rapid domeniul educației și învățământului. Pe lângă școli

elementare a avut și *Școală superioară populară cu patru clase pentru fete* (1880), *Școală civilă pentru băieți* (1890), *Liceu real de stat* (1846), precum și câteva școli de specialitate. Viața socială a orașului a fost dezvoltată deja în primele decenii ale secolului al XIX-lea, ceea ce dovedește și faptul că în anul 1833 a fost înființat cazinoul maghiar, primul pe aceste meleaguri. Primul spectacol al teatrului de amatori a fost prezentat în anul 1788, iar edificiul a fost construit în 1839. Primul concert public în oraș s-a ținut în anul 1867.

Cele mai cunoscute personalități raportat la istoria culturală a orașului sunt scriitorii **Aleksandar Sandić**, **Todor Manojlović**, **Vladimir Kolarov-Koča** și alții.

BPIIIAI/VRŠAC/VERSEC/ VÂRȘEȚ

Este un vechi oraș bănățean, cunoscut după împrejurimea pitorească, regiunea viticolă și monumentele culturale. Orașul se află la poalele Muntelui Vârșețului, în apropierea Dunelor de nisip de la Deliblata. Descoperirile arheologice din împrejurirea orașului Vârșeț, atestă că această localitate de-a lungul secolelor a fost populată de mai multe popoare: celți, daci, romani, sarmați, avari, iar în secolul al XV-lea și slavi. Primele date provin de la începutul secolului al XV-lea pe când a apărut localitatea de azi. Regele Ungar **Zigmund** amintește orașul sub denumirea de Podvršac (Locul de sub vârș). Localitatea veche a fost ridicată la poalele dealului Kula, unde se presupune că despotul **Đurađ Branković** a ridicat cetatea, după prima cădere a orașului Smederevo (1439). Din această cetate a rămas doar un turn, care prezintă simbolul orașului și din această cauză Vârșețul a devenit cunoscut ca *Orașul de la poalele turnului*. Orașul a fost sub turci din

anul 1552 până în anul 1717, când a intrat în cadrul Banatului timișan. A devenit centrul Districtului Vârșeț în anul 1718. De atunci s-a schimbat și imaginea etnică a orașului; s-au colonizat nemți, și a fost populat masiv de către români. A fost înființată partea sârbă și partea germană a orașului, care în anul 1794 s-au unit într-o unitate administrativă.

Statutul de oraș liber regal Vârșețul l-a primit în anul 1817 când a început dezvoltarea accelerată a orașului. Totuși, dezvoltarea a fost mai intensă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea. În perioada respectivă, cele mai dezvoltate ramuri economice au fost: meșteșugăritul, comerțul, viticultura, agricultura și zootehnia. La sfârșitul secolului al XIX-lea majoritatea populației din Vârșeț s-a ocupat cu viticultura (aproximativ 60% din întreaga populație), iar regiunea viticolă a Vârșețului a fost cea mai extinsă din Europa. Meșteșugăritul a apărut în acest oraș deja în Evul Mediu, dar a luat avânt după anul 1817. În perioada respectivă orașul a avut 13 isnafuri și peste 60 de meșteșuguri diferite, iar în anul 1880 au fost înregistrate 1.161 de ateliere meșteșugărești. Începuturile industriei datează din secolul al XVIII-lea. Se înființează industria mătasei (anii treizeci ai secolului al XVIII-lea), industria berii (1742), industria morăritului, fabrici de oțet, spirt și băuturi alcoolice. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea au fost înființate zeci de fabrici și ateliere de industrie textilă, alimentară, a metalelor, lemnului etc. Dezvoltarea economică a orașului a accelerat urbanizarea orașului și dezvoltarea construcțiilor. Cea mai veche casă din oraș cunoscută ca *Farmacia bătrână (Stara apoteka-Apoteka na stepenicama)*, a fost construită pe la jumătatea secolului al XVIII-lea, precum și edificiul în stil

baroc „*Dva pištolja*”. *Palatul Eparhiei* a fost ridicat de episcopul **Jovan Dorđević**. Aci se află o galerie de portrete și icoane, opere ale lui **Teodor Kračun, Jakov Orfelin, Teodor Ilić Češljara, Arsa Teodorović**. Biserica Sabornicească dedicată Sfântului Nicolae a fost construită în 1785, în stil baroc. În această biserică se află icoane pictate de **Nikola Nešković**, precum și două tablouri de **Paja Jovanović**. Dintre monumentele sacre de o importanță deosebită este biserica romano-catolică Sfântul Gerhard (1860-1863).

Dezvoltarea culturală a orașului s-a desfășurat paralel cu dezvoltarea economică și cu procesul apariției burgheziei în oraș. Acest oraș are o tradiție îndelungată în dezvoltarea educației și învățământului. Primul liceu latin-școala gramaticală și-a început activitatea în anul 1790, iar în 1868 a fost înființat liceul real. Școala de învățători a activat în perioada 1852-1871, iar din anul 1859 și-a desfășurat activitatea și școala de muzică. Deja în anii cinzeci ai secolului al XIX-lea au fost înregistrate spectacolele trupelor de teatru diletante din toate regiunile Monarhiei Habzburgice, iar în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în oraș au existat mai multe societăți culturale, săli de lectură și diferite organizații sociale ale persoanelor aparținând tuturor popoarelor care au trăit în oraș.

Din Vârșeț provin numeroși lucrători culturali, precum pictorul **Paja Jovanović** și scriitorul și dramaturgul **Jovan Sterija Popović**.

КИКИНДА/KIKINDA/ NAGYKIKINDA

Kikinda este cel mai mare oraș din Banatul de Nord. Numeroasele descoperiri arheologice mărturisesc despre prezența civilizațiilor antice a

câtorva popoare din teritoriul oraşului și împrejurimea lui.

Sub denumirea de Nagy Kekenj, Kikinda se menționează prima dată în anul 1423 ca moșie a domnitorului maghiar **Zigmund**. Mai târziu orașul a schimbat mai mulți stăpâni, iar un timp a fost în proprietatea despotului sârb **Dorđe Branković**. Sub dominația turcească a fost din 1551 până în 1716. Din cauza desființării graniței militare de pe Tisa și Mureș (Potiska și Pomoriška) populația sârbă din Semlak, Nădlac și Cenad în 1751 au populat teritoriul Kikindei de azi, care până atunci a fost doar o mlaștină pustie. Pe lângă sârbi, au venit și nemți, maghiari și evrei. Locuitorii insistenți din Kikinda au reușit să obțină un statut privilegiat prin înființarea *Districtului Kikindei Mari* (1774-1876), care, după desființare a fost încadrat în județul Torontal cu sediul la Becicherecul Mare.

Kikinda a fost proclamată oraș regal liber în anul 1893. Începuturile industriei în oraș datează din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, iar populația s-a ocupat predominant cu agricultura (80%). În oraș a fost deschisă fabrica de cărămidă *Mesaroš* (1864) și fabrica de cărămidă *Bon* (1867). Aceste fabrici prezintă baza viitoarei industrii a materialelor de construcție *Toza Marković*. În timpul acela s-au înființat și primele mori (prima moară a început să funcționeze în anul 1869), în anii șaptezeci ai secolului al XIX-lea s-a deschis și primul atelier de prelucrare a uleiului-*olajnica*. La sfârșitul secolului al XIX-lea a fost construită și *Fabrica de gheață*, iar la începutul secolului al XX-lea a început să funcționeze fabrica de amidon (1905), oțet (1909), fabricarea de cuptoare (1911) și două fabrici de mobilier. Centrala electrică a fost construită în anul 1906.

Dintre monumentele arhitectonice în Kikinda menționăm

biserica ortodoxă, al cărui iconostas a fost pictat la sfârșitul secolului al XVIII-lea de **Teodor Ilić Češljar**, edificiul *Magistratului Districtului Kikindei Mari* (1836-1839) moara pusă în mișcare prin tracțiunea cu cai (*Pferde Mühle*, construită 1897), care este unica moară de acest tip păstrată în Voivodina.

Viața culturală și învățământul în Kikinda s-a dezvoltat intens începând cu anii patruzeci ai secolului al XIX-lea. Se înființează societăți culturale, săli de lectură, apare activitatea teatrală. A fost foarte activă Societatea pentru cultivarea muzicii *Gusle* (1878), care a impulsionat dezvoltarea întregii vieți culturale orășanești și a colaborat intens cu societatea maghiară de cântăreți *Dolarda* și cu societatea germană *Cecilija*. Din anul 1871 până în 1851 în oraș și-a desfășurat activitatea școala latină, din 1858 până în 1869 școala reală, iar în anul 1877 a fost deschisă prima școală medie –liceul. Prima *Sală sârbească de lectură* în Kikinda a fost înființată în anul 1845. În acest oraș a fost filmat și reportajul-film de la magnificul miting preelectoral al candidatului din Kikinda **Mihajlo Polit-Desančić** (1914).

СРЕМСКА МИТРОВИЦА/ SRIMSKA MITROVICA

Sremska Mitrovica se află pe malul stâng al râului Sava și este unul dinre cele mai vechi orașe din Europa, cu o istorie îndelungată de 7000 de anii. Mai întâi a fost *oppidiumul* al celților și ilirilor din lemn, apoi oraș antic, oraș turcesc, regiment de frontieră, oraș meșteșugăresc și comercial, și în sfârșit un oraș industrial modern al Europei Centrale.

La trecerea dintre două ere localitatea a purtat denumirea de Sirmium, iar din secolul al XIII-lea Civitas sancti Demetri (Orașul

Sfântului Dimitrie). În timpul domnirii împăratului roman Dioclețian, Mitrovica a fost una dintre capitalele Imperiului Roman, începând cu anul 293. De aceea în acest oraș au fost construite: forumul, amfiteatrul, temple și case, hipodromul, câteva băi publice. Orașul a fost complet distrus de huni (441), iar apoi de avari și de slavi (582).

Din anul 1180 Mitrovica a fost sub dominația Ungariei, iar din 1529, sub turci. În anul 1718 orașul a fost încadrat în Monarhia Habsburgică. De la jumătatea secolului al XVIII-lea Mitrovica a devenit centrul celui de-al IX-lea regiment de graniță din Petrovaradin. Statutul de oraș de frontieră liber a primit în anul 1763. Din acel moment a început dezvoltarea economică a orașului care a influențat și la schimbarea imaginii etnice și sociale a orașului; s-au colonizat croați, maghiari, ruteni, nemți, evrei.

Dezvoltarea economică a orașului s-a realizat în decursul secolului al XIX-lea, iar datele din 1888 ne mărturisesc că în Mitrovica au activat 108 de ateliere comerciale cu diferite mărfuri. Îndeosebit au fost cunoscute atelierele de manufactură de textile calitative. În timpul acela s-au organizat cunocutele tâlcuiri din Mitrovica, care s-au ținut de cinci ori pe an, în timpul sărbătorilor bisericești. Industria s-a dezvoltat lent. Cea mai veche întreprindere din oraș a fost berăria (1830). Prima fabrică de cherestea – *Franc Garmišek* a fost înființată în anul 1899. Din 1909 în oraș există și fabrica de mobilier.

Cele mai cunoscute monumente ale orașului sunt desigur descoperirile arheologice. Printre ele se evidențiază *Kalvarija*, pe temeliile căruie se află urmele celei mai vechi localități de pe teritoriul orașului, apoi rămășițele viaductului roman, palata antică monumentală, *Strada Antică* cu

numeroasele ateliere comerciale, *Baia publică romană*, *Edificiul jitniței antice*. Materialele arheologice se păstrează în *Muzeul Sremului*, care păstrează și *lapidariumul* care se află în curtea muzeului. Pe lângă descoperirile arheologice, *Piața centrală* sau *Piața de grâu* din secolul al XVII-lea, cu edificiile reprezentative, printre care se disting: Biserica ortodoxă Sfântul Stefan (1794), Biserica romano-catolică (1810), ambele construite în stilul baroc, precum și edificiul *Căminului Sârb* (1895) care a fost proiectat de arhitectul **Vladimir Nikolić**.

Mitrovica a avut deja din secolul al XIX-lea o rețea de învățământ foarte dezvoltată. Au funcționat două școli elementare germane, apoi *Școala de fete*, *Școala de matematică*, *Școala populară sârbească* și *Școala elementară maghiară*. În timpul Graniței militare în oraș cea mai importantă a fost Școala germană superioară *Oberschul* (Oberșul). Liceul real a fost înființat în anul 1838.

Pe parcursul secolului al XIX-lea în oraș au fost înființate numeroase societăți culturale, asociații de meșteri și asociații de binefacere, la fel în oraș participă și trupele de teatru diletante.

СРЕМСКИ КАРЛОВЦИ/ SREMSKI KARLOVCI

Este un oraș baroc, la poalele muntelui Fruška gora și pe malul Dunării, cu un trecut istoric bogat. Prima dată se menționează ca cetatea Karom sau Karon (1308). Denumirea slavă Karlovci pentru prima dată a fost înregistrată în anul 1533. În Evul Mediu orașul a aparținut nobilimii ungare, dintre care cea mai cunoscută a fost familia de nobili **Batori**. Cetatea Karom a fost distrusă de turci (1521). Din momentul acela și până în secolul al XVII-lea, orașul Karlovci a fost sub

turci. Conform celui mai vechi recensământ, din anul 1702, majoritatea populației din oraș au constituit-o sârbii, dar au fost și nemți și croați. Deja din secolul al XVIII-lea în oraș au lucrat peste 60 de comercianți și meșteșugari, iar numărul lor crește considerabil în secolul următor. Una dintre principalele activități ale populației din oraș a fost viticultura și după producerea vinului au fost cunoscuți în Monarhia Habsburgică. Statutul de comună liberă de frontieră orașul l-a primit în anul 1753.

Denumirea acestei localități provine de la importantele evenimente istorice care s-au desfășurat în această parte a Europei. Marele război vienez care s-a purtat între Austria și Turcia, a fost încheiat prin Tratatul de pace semnat pe data de 26 ianuarie 1699 la Karlovci. Pe locul unde a fost încheiat tratatul de pace a fost construită *Capela Păcii* în anul 1817.

De la sfârșitul secolului al XVIII-lea și până în anul 1918, Sremski Karlovci a fost centrul religios și cultural al sârbilor din Voivodina. Începând cu anul 1713 a fost sediul Mitropoliei Sârbe. În acest oraș a fost înființat și *Primul liceu sârb* (1791) apoi Seminarul teologic (1794, al doilea din lumea ortodoxă.) Denumirea orașului se referă la încă un eveniment istoric, și anume *Adunarea din mai* (Majska skupština) din 1848, când a fost proclamată Voivodina sârbească, Josif Rajačić a fost ales patriarh, iar Mitropolia de la Karlovac a fost ridicată la rang de Patriarhie. La Karlovac în anul 1861 a avut loc Saborul de Bună-Vestire (Blagoveštanski Sabor).

Înfățișarea barocă, din secolul al XIX-lea, Sremski Karlovac o păstrează și astăzi. Cele mai importante monumente ale orașului sunt : biserica sobornicească sârbă (1762) cu iconostasul pictat de **Jakov Orfelin** și **Teodor Kračun** (1780) picturi murale

Paja Jovanović, fântâna din piatră roșie în stil baroc (cunoscută sub denumirea *Patru lei*, 1799), *Magistratul* (1811) și *Liceul* (1891). Cel mai monumental edificiu din Sremski Karlovci este *Palatul Patriarhal* cu capela sa, și iconostasul pictat de **Uroš Predić**. Palatul a fost construit în anul 1894, după proiectul lui **Vladimir Nikolić**. Acest arhitect a proiectat și *Seminarul teologic* (1901), *Fondurile bisericesti-populare* (1902), *Stefaneum* (1903).

Chiar dacă este un orașel, Karlovci a avut o viață socială și culturală foarte bogată deja în secolul al XVIII-lea. Învățătorul **Emanuel Kozačinski**, împreună cu elevii de la școala latină, a realizat primul spectacol de teatru în limba sârbă, *Smrt cara Uroša V (Moartea împăratului Uroș al V-lea)* (1736).

БЕЈА ЦРКВА / BELA CRKVA FEHÉRTENPLOM/BISERICA ALBĂ

Este o localitate între Dunăre, Căraș și Nera, la poalele Carpaților, care pentru prima dată se amintește în Județul Crașovean în anul 1335. După eliberarea Banatului de sub domnia turcescă, **Claudius Florimund Mercy** a înființat Biserica Albă în anul 1717, ca localitate orașănească a nemților coloniști. Orașul a primit denumirea după o biserică veche, pe care au găsit-o primii emigranți și denumirea oficială a fost Vaiskirhen (Weiskirchen). Pe lângă nemți, orașul a fost populat de sârbi și români. Comerțul în secolul al XVIII-lea și al XIX-lea a fost în mâinele țăntarilor, sârbilor și românilor, pe când populația germană s-a ocupat cu viticultura. În perioada Graniței militare orașul a fost centrul Regimentului de graniță valaho – ilir. Statutul de comună liberă de frontieră Biserica Albă l-a primit în

anul 1777. În acel an a fost înființată și prima societate de tir din Voivodina.

PYMA/RUMA

Ruma este situată în partea de Vest a câmpiei din Srem și pentru prima dată se amintește la începutul secolului al XIV-lea, când la cimitirul mănăstirii a fost ridicată o capelă sub denumirea de Aratorlo, mai târziu Arpatoro, în anul 1323. Sub denumirea de Ruma orașul prima dată se amintește în anul 1634, fiind oraș sârbesc cu doi cneji. În timpul acela Ruma a fost sub domnia turcilor și se presupune că numele este de origine turcească.

După încheierea Războiului turco-austriac în anul 1699, Sremul a fost împărțit în două părți, astfel că Ruma a rămas sub dominația turcească până în anul 1718. După Pacea de la Požarevac, Ruma s-a aflat sub domnia habsburgică. La începutul secolului al XVIII-lea orașul a fost pur sârbesc. În perioada care a urmat numărul locuitorilor crește prin colonizarea sârbilor și nemților. Pe la jumătatea secolului al XVIII-lea a început popularea planificată a Sremului cu nemți și în Ruma se stabilesc 173 de familii germane.

În secolul al XVIII-lea baronul **Marko Pejačević** în teritoriul Rumei de azi și-a construit sediul feudului său. A început construirea localității urbane, care în anul 1747 a primit statut de oraș comercial liber. În cursul secolului al XIX-lea se majorează numărul populației, care se ocupă cel mai mult cu agricultura și meșteșugăritul.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea Ruma a fost un orașel în care a existat școală medie privată sârbească, liceul, care a activat din 1770 și până în 1787. În această perioadă a funcționat și Liceul Franciscan, care și-a desfășurat

activitatea în prima clădire la etaj din Ruma. În Ruma au fost construite, pe parcursul secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea, trei temple ortodoxe: *Nikolajevski* (1758), *Vaznesenski* (1761) și *Svih svetih* (1840).

DENUMIREA ACTUALĂ	DENUMIRI VECHI DE ORAȘE ȘI LOCALITĂȚI		
	LIMBA MAGIARĂ	LIMBA GERMANĂ	LIMBA LATINĂ
Bačka Palanka – Bačka Palanka- Бачка паланка	Ó-Palanka, Új Palanka	Alt Palanka, Neu-Palanka	-
Bački Petrovac- Бачки Петровец-Бачки Петровац-Баčki Petrovac	Petrőcz	Petrovac	-
Веќеј-Обесе- Бечеј	Ó - Becse	Alt. Becsá	-
Bela Crkva - Била Церква - Biserica Albă - Fehér Templom - Бела Церква	Fehértemplom	Weisskirchen	-
Crvenka – Червенка -Црвенка	Cservenka	-	-
Čelarevo – Čelarevo - Челарево	Duna Cséb	-	-
Futog- Futak - Футог	Futak	Alt(Neu)Futak	-
Kanjža- Magyarkanisza – Канџа	Ó-Kanisza, Magyar Kanisza	Alt Kanisza	-
Kikinda- Nagykikinda- Кикинда	Nagykikinda	Gross-Kikinda	-
Kovačica- Kovačica- Antalfalva- Ковачица	Antalfalva	Kowatschitza	-
Novi Sad- Nový Sad- Újvidék- Нови Сад	Újvidék	Neusatz	Neoplanta
Pančevo- Панчево- Панчево	Páncsova	Pantschowa	-
Petrovaradin- Pétervárad- Петроварадин	Pétervárad	Peterwardein	-
Senta- Зента- Сента	Zenta	Senta	-
Sombor- Зомбор- Zombor- Сомбор	Zombor	-	-
Stemska Mitrovica- Сримска Митровица- Сремска Митровица	Mitrovicza	Mitrovitz	-
Stemski Karlovcí- Сримски Карловци-Сремски Карловци	Karlócza	Carlovitz	-
Subotica- Szabadka- Суботица	Szabadka	Maria Theresiopel	Maria Theresiopolis
Vršac-Вершец- Вршац- Várset	Versecz	Wersecz	-
Vrbas- Врбас	Ó(Új)-Verbász	Alt(Neu)-Verbasz	-
Zemun- Земун	Zimony	Semlin	-
Zrenjanin-Nagybecskerek- Zreñanin-Zrenjanin-Зрењанин	Nagybecskerek	Gross-Becsckerek	-

PERSONALITĂȚI

1. **Endre Adi** (Ady Endre, 1877-1919) a fost poet liric. Școala elementară a absolvit-o în satul natal Ermindsent (Érmindszent), iar liceul la Nagicaroli (Nagykároly) și Zilah. A studiat dreptul doi ani în Debrecen și Budapesta, angajându-se ca funcționar la tribunal, iar apoi și la cabinetul de avocatură. Din anul 1899 publică poezii, și paralel lucrează și în alte redacții. Călătorește prin țările europene. În călătoria din anul 1903 o cunoaște pe Adel Bril (Brüll Adél) Leda, femeia care urma să joace un rol important în viața lui. În anul 1908 a redactat ziarul *Njugat* (*Nyugat*). Versuri de neuitat a publicat în culegerea *Nove pesme – Poezii noi* (*Uj Versek*) în anul 1906. A murit la Budapesta unde este și înmormântat. Necrologulul l-a scris și Miloš Crnjanski. Multe străzi în orașele din Voivodina îi poartă numele.

2. **Franc Ajzenhut** (Eisenhut Ferencz, 1857-1903) pictor inspirat de teme orientale și istorice în stilul realismului academic. S-a născut în Palanca Germană (astăzi Bačka Palanka) și a aparținut șvabilor dunăreni. Limba maternă i-a fost germana, dar a vorbit la perfecție și sârba și maghiara. Reprezintă pictorii a căror operă și viață a aparținut mai multor națiuni și state, activitatea lui fiind greu de analizat din cauza schimbării frontierelor și dizolvării corpusului artistic. A fost cetățean al Monarhiei Austrougare, opera și viață i-au fost dispersate între centrele culturale (orașele Budapesta și Munchen) și meleagurile natale. Școlarizarea în domeniul artelor a început-o la Budapesta, continuând Academia la Munchen Din anul 1883 călătorește cu regularitate în regiunile din Asia și Africa în compania altor artiști, unde-și găsește inspirație pentru tablourile pe care urmează să le termine în atelierul din Munchen. Expune la Budapesta, Munchen, Paris, Madrid, iar lucrările le vinde în Anglia. Primul succes îl realizează cu pictura *Smrt Đul babe* (*Moartea lui Giul baba*) din anul 1886, pentru care primește Marea medalie de aur, fiind primul deținător al acestei medalii din rândul artiștilor maghiari. Cele mai importante opere sunt: *Narodno veselje u Kavkazu – Veselie populară în Caucaz* (se află în fondul galeriei Matica Srpska din Novi Sad), *În fața sentinței și Visul- Pred presudom i San* (în galeria națională din Budapesta). Pictura *Bătălia de la Senta* (*Bitka kod Sente*), care se află în Sombor, cea mai importantă pictură de gen istoric în Voivodina, care a fost pictată cu ocazia Aniversării milenare în anul 1896.

3. **Miroslav–Mika Antić** (1932- 1986) a fost poet, prozator, ziarist, pictor, cineast. În satul natal Mokrin a frecventat școala elementară iar liceul la Kikinda și Panciova. Studiile le-a început la Belgrad, cea mai mare parte a vieții trăind-o la Novi Sad. A fost jurnalist la ziarele *Pančevac* și *Dnevnik* și redactor la revista *Ritam* care s-a ocupat de muzica jazz și muzica ușoară. Într-o căutare permanentă de noi forme artistice, a reușit să se facă cunoscut ca poet. A fost căutător de diferite stiluri artistice, dar totuși va rămâne cunoscut ca poet: *Ispričano za proleće*, *Plavo neb* (*Cerul albastru*), *Nasmejani svet* (*Lumea veselă*) *Psovke nežnosti* (*Înjurăturile tandreței*) *Koncert za 1001 bubanj* (*Concert pentru 1001 de tobe*) *Mit o ptici* (*Mitul despre pasăre*), *Plavi čuperak* (*Șuvița blondă*) *Horoskop*, *Prva ljubav* (*Prima dragoste*), *Garavi sokak* (*Strada fumurie*)... sunt doar niște opere din opusul lui. Împreună cu Ferencz Feher a scris *Boje i Reči* în limba sârbă și maghiară, iar cu Jan Labat a publicat antologia bilingvă de poezie voivodineană *Rovina spieva*, *Raspevana ravnica* (*Câmpia în cântec*). A fost deținătorul a două premii Neven, a premiului Goran, Premiului Teatrului Sterija, Arenei de aur pentru scenariu de film, Premiului de eliberare a Voivodinei, deținătorul Ordinului Național pentru merite deosebite și alte premii.

4. **Ivan Antunović** (1815-1888), preot canonic din Kalocsa, episcop, unul dintre inițiatorii Renașterii târzii a bunievților din Bačka, publicist și prozator. S-a născut la Kunbaja (astăzi în Ungaria) într-o familie de aristocrați care într-o procedură de judecată și-a pierdut moșia. Școala elementară a frecventat-o la Almaș, iar liceul în Subotica, Kalocsa, Pécs, Szeged. A studiat teologia la Szeged, Viena, și Kalocsa. A fost hirotonisit ca preot în anul 1838 când a început avansarea lui în ierarhia bisericească, până în anul 1859, când a fost ales canonic în anul 1876 fiind numit de regele în titlu de episcop (deținând acest titlu a devenit membru al Curții Supreme a Soborului Maghiar). Activitatea publicistică a început-o în anul 1870 când a fost publicat primul număr al ziarului *Bunjevačke i sokačke novine*. Ziarului nu a avut succesul așteptat, așa că în anul 1872 a încetat să mai publice acest ziar politic, continuând cu publicarea ziarului de cultură *Bunjevačka i sokačka vila*, care până atunci a fost publicat doar ca supliment. Dezamăgit de insuccesul acestui ziar în 1875 a predat redactarea ziarului *Bunjevačka i sokačka vila* lui Blaža Modrošić, care l-a editat până în anul 1876. Ca preot a fost foarte apropiat ideilor iluministe, ce se poate observa în lucrările lui literare. Cele mai importante opere a lui sunt : povestirile *Odmetnik* (despre viața lui Ignație Martinović), romanele în manuscris *Poslednji Gizdarev Bariša Kitković*, impresii de călătorie *Poučne iskrice* și textul științific *Slavjan*. Când este vorba despre renașterea bunievților cea mai importantă operă este *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih*, în care a încercat să scrie despre istoria poporului. S-a stins din viață la Kalocsa.

5. **Janoș Arani** (Arany János, 1817-1882), poet maghiar care, alături de Petőfi Sándor, a fost unul dintre cei mai importanți reprezentanți ai stilului popular în literatura maghiară a secolului al XIX-lea. A scris opere foarte importante, printre care se evidențiază în mod special triologia, Epopeea despre eroul popular Mikloș Toldi: *Toldi, Toldijeva ljubav, Toldijevo Veče*. Această epopee a fost tradusă în limba sârbă de Jovan Jovanović Zmaj (1858, 1870, 1896), precum și opera sa *Otmu Muranjgrada* (1878). Pe lângă aceste opere, Arany a fost cunoscut și după baladele istorice: *Božiji sud, Agneza, Komišanje, Kralj Ladislav V*. A scris poezii din viața poporului în care a glorificat nostalgia cetățenilor după natură și simplitate

6. **Platon Atanacković** (1788-1867) a fost episcop de Buda (1839-1851) și episcop de Bačka (1851-1867), scriitor, om politic și ctitor al învățământului sârbesc. S-a născut la Sombor. Liceul și Seminarul Teologic l-a absolvit la Sremski Karlovci, după care a promovat examenul pentru învățători. S-a călugărit în mănăstirea Krušedol în anul 1829, iar zece ani mai târziu a fost numit episcop de Buda. Apologia sa sub denumire de *Analitika* a fost tipărită la Viena în anul 1850. A fost președinte la Matica Srpska, apoi membru de onoare al "*Obščestva istoriji i drevnostej*" la Univerzitatea rusă din Moscova. Printre cele mai importante lucrări desprindem: *Prinos rodoljubivih mislej na žertvenik narodnoga napretka*, *Dijetalne bjesede i Povjest rezidencije episkopata budimskoga*. A publicat numeroase manuale de religie, limba sârbă, germană, matematică, pedagogie, catichet... În lupta pentru ortografie a fost de partea conservatorilor. A înființat *Platoneumul* din Sombor și a fost profesor la "Srpski Pedagogium" din Sombor. Activitatea politică a lui Atanacković este expusă în cartea *Dijetalne besjede* din 1845, în care au fost publicată alocuțiunea lui de la sesiunea Soborului maghiar din anul 1837 până în anul 1844.

7. **Endre Bajči Žilinski** (Bajcsy –Zsilinszky Endre 1866 - 1944) a fost om politic și jurist maghiar. La începutul anilor treizeci ai secolului al XX-lea a început să-și expună atitudinea împotriva politicii germane de atunci. În manualul *Nacionalni radikalizam (Radicalismul național)* menționează că scopul principal al politicii externe maghiare este realizarea reconcilierii dintre sârbi și maghiari, la fel ca și cooperarea dintre Serbia și Ungaria. La începutul lunii februarie 1940 a participat la Belgrad la Conferința miniștrilor afacerilor externe din Balcani. La cererea lui Teleki Pál, a avut sarcina de a examina dacă există dorința părții iugoslave de apropiere și cooperare dintre Iugoslavia și Ungaria. În cartea *Naša sudbina i mesto u Evropi (Soarta și locul nostru în Europa)* (1941) a insistat la o federație balcano- dunăreană, adică la o confederație. În 11 aprilie a adresat un protest lui Horti din cauză atacului Ungariei împotriva Iugoslaviei. Rația la începutul anului 1942 a numit-o *izgonire*. A scris lui Horti: *În Ungaria s-a produs, fără sentință judecătorească un adevărat masacru, cu responsabilitatea deplină a armatei și jandarmeriei, a fost aceasta cea mai inumană și non-maghiară ucidere în masă, cea mai mare eroare și o ruptură a sistemului juridic maghiar, și împotriva acesteia fiecare cetățean maghiar cinstit trebuie să-și ridice vocea.* În decembrie 1942, în Parlamentul maghiar a înaintat cerere ca vinovații să fie pedepsiți dur. După venirea la putere a lui Szálasi Ferenc, în octombrie 1944, Zsilinszky a fost arestat și executat pe data de 25 decembrie 1944.

8. **Isidor Bajić** (1878-1915) a fost compozitor, autor de texte muzicale. S-a născut la Kula, liceul l-a absolvit la Novi Sad, iar academia de muzică la Budapesta, în anul 1901. Ca profesor de muzică în anul 1909 a înființat la Novi Sad școala de muzică, care îi poartă și astăzi numele. A înființat ziarul *Srpski muzički list* și a pus temeliiile editurii *Srpska muzička biblioteka*. A inițiat formarea Uniunii Societăților de Cântăreți din Serbia. A scris muzică vocală, compoziții pentru pian, muzică pentru scenă, iar o atenție specială a acordat prelucrării melodiilor populare. A publicat mai multe lucrări teoretice : *Teorija notnog pevanja* (1904), *Klavir i učenje klavira* (1906), *Naše crkveno pojanje* (1906). Printre cele mai cunoscute lucrări se enumeră: opera *Ivo od Semberije*, partea vocală - de cântat *Seoki lola, Čučuk Stana* și altele. A fost foarte apropiat de sufletul poporului așa că opusul lui Bajić, deseori, se identifică cu cântecele populare, după cum este melodia *Jesen stiže, dunjo moja* .

9. **Joakim- Jaša Bakov** (Иоаким Јаша Баков 1906-1974) a fost profesor de limba sârbă și franceză, lucrător sportiv, pedagog, atlet. A deținut recordul iugoslav mai mult de zece ani la sărituri cu prăjina. Din anul 1947 renunță la profesia de profesor și până la sfârșitul vieții lucrează ca pedagog și antrenor, cel mai mult în atletism despre care a publicat 36 de cărți . A scris și poezie în limba rutenă.

10. **Ion Bălan** (1925- 1976) a fost profesor și scriitor. Unul dintre cei mai cunșcuți reprezentanți ai literaturii române din Voivodina după Cel de al Doilea Război Mondial. S-a născut la Iablanca. A absolvit studiile de limbă și literatură română la Zrenianin, și la începutul carierei a fost profesor de limba română la Liceul din Vârșeț și la Școala de Învățători. Totuși, cea mai mare contribuție a dat-o la dezvoltarea literaturii și publicisticii. În anul 1949 a fost numit redactor al revistei *Bucuria pionierilor* și apoi redactor șef al revistei *Lumina* în perioada (1956-1976). A colaborat la toate publicațiile în limba română de la noi, apoi la *Analele Societății de Limba Română*. A fost unul dintre fondatorii acestei societăți. A publicat culegerile de poezii: *Poezia satului meu, Brazde în primăvară , Albu, Flăcări în noapte, Drumuri și nori, Ninalb*. Casa de Editură Libertatea în anul 1979 a publicat Operele

alese ale lui Ion Bălan în trei volume. A tradus mai multe opere literare ale popoarelor iugoslave, versurile lui fiind, la fel, traduse în alte limbi. A publicat poezii și pe paginile revistelor din România. Este deținătorul a mai multor premii pentru literatură și publicistică. S-a stins din viață în anul 1976 la Belgrad.

11. **Măria Bălan** (1923-) este pictoriță naivă. A terminat trei clase a școlii elementare în satul natal Uzdin. A fost unul din fondatorii școlii de pictură naivă din Uzdin. Este cunoscută în țară și străinătate Este membră a Academiei Artelor Tradiționale din România din anul 1997. Lucrările ei se află în Galeria din Uzdin, Muzeul de Artă Naivă din Jagodina, Muzeul de Artă Naivă din Yaena (Spania), precum și în numeroase colecții particulare din țară și străinătate. A expus la New York, Washington (1965), Haga, Belgrad, Napoli, Bolonia, Roma (1974), Modena (1975), Madrid (1977), Zagreb (1981), Rakovica (1982), Vârșeț, Torac, Seleuș, Satu Nou (1962), Uzdin (1962, 1964, 1972, 1985, 1999). Pe parcursul a patru decenii a pictat peste o mie de picturi care reprezintă obiceiuri populare, peisaje și scene din viața țăranilor. Despre Maria Bălan și lucrările ei au scris numeroși critici de artă și au fost realizate filme documentare și reportaje pentru televiziune. Pentru munca sa a primit multe diplome și recunoaștințe internaționale: Castello di Pietrassa-Caltanissetta (1973), Diploma de argint și medalia – Modena, Diploma- Piacenza, Diploma la cel de al IV-lea Concurs european de artă naivă – Morges (1975), Diploma la cel de al V-lea Concurs european internațional de artă naivă – Morges (1976).

12. **Đorđe Balašević** (1953-) este cântăreț de muzică pop, compozitor, actor, poet, prozator... Este născut la Novi Sad, a părăsit liceul în clasa a III-a, dar a terminat școlarizarea la fără frecvență. A înscris studiile de geografie, dar în anul 1977 a devenit membru al formației acustice *Žetva*, cu care a înregistrat piesa muzicală *U razdeljak te ljubim*, carea devenit un mare hit. În anul următor a înființat grupul de muzică *Rani Mraz*. O perioadă de timp a cântat cu Biljana Krstić și grupul *Neoplanti*, iar din anul 1982 începe cariera solo care durează și astăzi. Cei mai cunoscuți muzicieni din Belgrad și întreaga Iugoslavie au fost colaboratori la albumurile și concertele lui. *Sava Centar* din Belgrad a fost locul lui tradițional de concertare, unde pe lângă muzică bună a oferit spectatorilor și comentarii pline de spirit, care în anii umbrii a ultimei decade a secolului XX din Serbia, au primit un caracter de cult. În perioada din 1982 până în 2000 a ținut în jur de o sută de concerte în *Sava Centar*. În cântecele sale a propagat ideea de pace, toleranță, și concepere a realității în spirit bănățean "*laloški*". Cele mai cunoscute albumuri a lui sunt: *Odlazi cirkus*, *Pub*, *Celovečernji the kid*, *Bezdan*, *Panta rei*, *Tri posleratna druga*, *Jedan od onih života*, *Na posletku...* Este deținătorul a mai multor premii din țară (Premiul de Octombrie a orașului Novi Sad, Premiul Todor Manojlović, Premiul de estradă al Iugoslaviei...), iar cea mai importantă recunoaștință internațională este numirea lui de Ambasador al bunavoinței pentru UNHCR.

13. **Balász G. Árpád** (1887-1981) a fost grafician cunoscut pe scena artistică voivodinenă. Școala de Artă a început-o la Bajai (Baja), a petrecut un timp în colonia artistică la Nagybánya, ca în anul 1913 să se înscrie la Academia de Artă din Budapesta, pe care a părăsit-o din cauza războiului. Și-a luat licența la Academia de Artă din Praga, fiind sub cunoscuta influență a cubismului. În Subotica devine ilustrator al cotidianului *Bácsmegyei napló* (*Bački dnevnik*), iar după ce s-a stabilit la Belgrad a devenit colaborator la ziarele *Vreme* și *Dečije vreme*. Împreună cu Zoltán

Csuka, în anul 1927 a pictat pentru cartea *Vojvođanska galerija* peste 300 de portrete ale politicienilor și lucrătorilor sociali din timpul acela. Din anul 1926 se dedică cubo-expresionismului și temelor sociale, elaborează mapele grafice tematice pentru *La Travail*, *Dani nedelje*, *Jatagan Mala*. Printre realizările artistice se evidențiază ilustrația pentru poeziile poetului maghiar Ady Endre din anul 1930. În acel an devine membru al grupului *Oblik*. O parte valoroasă din creațiile lui se păstrează în fondul Muzeului Orașănesc din Subotica.

14. Blaha Lujza (1850-1926) a fost actriță. S-a născut la Rimaszombat, sub numele de Ludovika Rajndl, din căsnicia unei actrițe și a unui ofițer. *Melodioasa Lujza*, cum au poreclit-o atunci, și-a petrecut copilăria cu teatrul ambulant. De la vârsta de șapte ani, pe când nu a știut să citească și să scrie, a fost starul multor spectacole de teatru ca „copil minune”, a participat la Teatrul Național German. S-a căsătorit tânără cu dirijorul orchestrei militare Blah și deja de la 19 ani a rămas văduvă. În Debrecin, în anul 1866, a semnat un contract profesional, iar în 1870 pentru prima dată a participat la Teatrul Național în capitala Ungariei, unde a devenit „simpatia” publicului. Au rămas remarcate rolurile ei în spectacolele: *Prezašćićena devojćica* la Teatrul din Győr(1863-5), *Veridba pod lupom* și *Čarobna violina* la Teatrul din Subotica (1865), *Riđobradi* (1867) și *Marča* (1871) din Debrecin, *Žuži și Deda* la Teatrul Național din Budapesta (1871). Prima și ultima dată a stat în fața camerei la vârsta de 73 de ani. După un concert de binefacere merit persoanelor rănite din Serbia a primit recunoștința *Natalija*, și a devenit membră de onoare a Teatrului Național din Budapesta, și deținătoarea Crucii de Aur a lui Franz Joseph al Austriei.

15. Ján Blazi (1783-1836) a fost cadru didactic. Copil de grăniceri săraci din Stara Pazova, a fost elev sânguincios și a continuat școlarizarea la Preparandia din Banski Šćjavnici. După absolvirea școlii a venit în anul 1808 la Novi Vrbas și a început să lucreze ca învățător particular. Munca lui devenind cunoscută, a început să adune tot mai mulți elevi, și în anul 1822 aceasta a rezultat cu înființarea liceului senioratului din Bačka și Srem, care mai târziu s-a transformat în liceul din Vrbas. A decedat la Kulpin

16. Zvonko Bogdan (1942 -) este cântăreț de muzică populară din Voiovodina, compozitor, poet, pictor, jocheu. Este născut la Sombor, dar aparține unui spațiu mult mai larg decât cel cuprins în cântecele sale, fiind îndeosebi cunoscut după amabilitatea sa și manierele de gentleman. Își cântă cântecele proprii dar și pe cele tradiționale, în special ale bunievților, maghiarilor, sârbilor, românilor.... Melodiile lui poartă mirosul câmpiei, al vremurilor trecute, vieții de boem și mirosul Dunării, cântecele lui vorbesc despre dragoste, cailor care zburdă liber, femei, ... Este reconoscibil după cântecele sale *Hej salaši na severu Bačke*, dar și alte cântece: *Već odavno spreman svog mrkova*, *Govori se da me varaš*, *Kraj jezera jedna kuća mala*, *Neko sasvim treći*, *Jedan stari kontrabas*...

17. Contele Georgije Branković (1645-1711) a fost conte, diplomat și istoric. S-a proclamat moștenitor al despotului sârb Branković. Cu sprijinul voievodului valah Șerban Cantacuzino și certificatul emis de patriarhul Arsenije Čarnojević al III-lea, de la împăratul Austriei Leopold I a primit titlu de baron, iar în anul 1688 și titlul de conte. Curtea Vieneză a sperat că prin intermediul lui va atrage de partea sa pe sârbi în războiul împotriva turcilor (1683-1699). Din cauza planurilor lui privind restaurarea

imperiului sârbesc, expuse în Memorandumul împăratului Leopold I, Curții austriece i s-a părut periculos, așa că în anul 1689, a fost confinat în Viena apoi în anul 1703 în Heba, în Cehia unde a și decedat. În detențiune a scris *Slaveno-serbske hroniaka*, în care a expus istoria sârbilor și a dinastiei Branković și la sfârșit și-a expus memoarele. *Hronika* a influențat foarte mult asupra istoriografiei și intelectualității sârbe în secolul al XVIII-lea.

18. **Dragiša Brašovan** (1887-1965) a fost arhitect. S-a născut la Vârșeț, iar studiile de arhitectură le-a absolvit la Budapesta în anul 1912. Până în anul 1918 a lucrat la cabinetul lui Tőry Emil-Pogany Móricz, în capitala Ungarie, iar din anul 1920 la Belgrad a deschis cabinetul particular „*Arhitekta zajedno*”- *Arhitecții împreună*, cu Milan Sekulić. Până în anul 1929 a proiectat în stil eclectic, ca după aceea să se orienteze spre arhitectura modernă, iar după 1945 a proiectat, ca toți ceilalți, în stilul realismului socialist. A fost membru corespondent al Academiei Sârbe de Știință și Artă, membru al Institutului Regal de Arhitectură din Marea Britanie... A proiectat edificiul Consiliului Executiv, așa-numita *Banovina*, construită în anul 1939 și edificiul Comandamentului suprem al forțelor aeriene Iugoslave din Zemun.

19. **Miloš Crnjanski** (1893-1977) a fost poet, romancier, narator, dramaturg, eseist, memorialist, publicist, a scris note de drum. A absolvit Liceul Piarist din Timișoara (1912), la Rijeka a frecventat cursurile Academiei Navale (1912-1913), studiile de istorie a artei și filosofie le-a început la Viena (1913), și-a luat licența la Facultatea de Filosofie din Belgrad (1922). A participat în Primul Război Mondial. În perioada interbelică a lucrat ca profesor, ziarist, atașat de presă la misiunea Regatului Iugoslav în Berlin (1928-1929, 1935-1938) și Roma (1938-1941). Din anul 1941 a emigrat în Londra, ca funcționar în Guvernul Iugoslav în exil (1941-1945), iar după aceea a căutat o profesie pentru a-și asigura existența. În decursul anilor cinzeci, printre altele, a fost corespondent al ziarului argentinian *El Economista* din Londra. În țară s-a întors în anul 1965. Cele mai cunoscute opere ale lui Crnjanski sunt: *Lirika Itake*, *Dnevnik o Čarnojeviću*, *Seobe*, *Roman o Londonu*, *Lament nad Beogradom*, *Embehade...*

20. **Ján Čajak junior** (1897-1982) a fost prozator. A scris nuvele cu tematica locală bogată în dialectul slovacilor localnici. După Cel de al Doilea Război Mondial a descris situația din Slovacia. A fost angajat ca profesor la liceul din Petrovac și în Liptovský Mikuláš în Slovacia. A fost redactor la mai multe ziare. A scris nuvele, opere dramatice, articole publicistice scrise și a tradus operele din literatura iugoslavă. Cele mai cunoscute opere ale lui sunt nuvelele umoristice și romanele: *Zuzka Turanova* (*Zuzka Turanová*), *Zipa Cupak* (*Zypa Cupák*), *Zarobljena u dvorcu na Holiču* (*V zajati na Holíčskom hrade*).

21. **Arsenije III Čarnojević** (1633-1706) a fost patriarh sârb (1674-1691) și mitropolit de Saint Andrei. S-a născut la Bajice, lângă Cetinje. După jefuirea mănăstirii Gračanica a devenit prizonierul lui Jegen Osman Pașa. Pentru răscumpărarea lui a fost plătit prețul de 10.000 de talerii turcești. Din anul 1686 a menținut contacte cu Republica Venețiană, iar în anul 1688 i-a adresat o scrisoare lui Papa Inocențiu al XI-lea. A fost conducătorul marii migrații a sârbilor din 1690. În ianuarie 1690 a plecat la Belgrad, iar în toamna aceluiași an a ajuns la Saint Andrei și Buda. A fost inițiatorul ținerii Soborului popular – bisericesc din anul 1690. De la împăratul Leopold a cerut și a primit privilegiile pentru Biserica Ortodoxă și credincioșii ei din Monarhia Habsburgică. În noul mediu activitățile lui, până la

moarte, au fost în general orientate împotriva uniaticismului ortodocșilor. Portretul lui a fost pictat de Paja Jovanović pe tabloul Seoba Srba (Migrările sârbilor). A decedat la Viena, fiind înmormântat la mănăstirea Krušedol.

22. **Zóltan Csuka** (1901-1948) a fost poet expresionist, cea mai atractivă personalitate în literatura maghiarilor din Iugoslavia și cel mai important traducător al literaturii iugoslave în limba maghiară. A trăit concomitent în Ungaria și Iugoslavia. În baza traducerilor lui, cititorii din Ungaria au făcut cunoștință cu clasicii literaturii sârbe: *Nečista krv* a lui Borislav Stanković, *Na drini ćuprija* a lui Ivo Andrić, *Seobe* a lui Miloš Crnjanski, operele lui Branislav Nušić, Jakov Ignjatović și *Gorski Vjenac* a lui Petar Petrović Njegoš. Este autorul cărții- Istoria literaturii poporului iugoslav (*Istorija književnosti jugoslovenskih naroda*) din anul 1963. Prin activitatea sa a contribuit la dezvoltarea relațiilor iugoslavo-ungare și sârbo- ungare.

23. **Đorđe Popović- Đuro Daničić** (1825- 1882) a fost lingvist, traducător. S-a născut la Novi Sad, în familia preotului ortodox. A studiat la Facultatea de Filologie din Viena, unde l-a ajutat pe Vuk Karadžić la traducerea Noului Testament. La Viena a publicat cunoscuta lucrare de polemici "*Rat za srpski jezik i pravopis*"- *Lupta pentru limba și ortografia sârbă* în care a susținut reforma limbii lui Karadžić. Operele importante din domeniul filologiei sunt: *Mala srpska gramatika*, *Srpska sintaksa*, *Oblici srpskog ili hrvatskog jezika ...* La începutul carierei sale a fost adeptul ideii lui Karadžić privind limba sârbă, iar mai târziu a devenit devotat ideologiei iugoslave, adică unificării limbii sârbe și croate. A decedat la Zagreb.

24. **Constantin Diaconovici Loga** (1770- 1850) a fost pedagog și iluminist. S-a născut la Caransebeș, ca unul dintre nepoții diaconului Vasilie, care la jumătatea secolului al XVIII-lea a înființat școala de pictură din Veliko Središte lângă Vârșeț. S-a școlarizat la Caransebeș, Lugoj și Sremski Karlovci. A studiat dreptul și științele politice la Buda. Învățător la școala de români și țintari în Buda a devenit în anul 1808. Din anul 1812 a fost profesor de gramatică a limbii române și sârbe la Preparandia din Arad. În anul 1830 a fost numit director al școlilor naționale în Regimentul de graniță valaho-iliric, cu sediul la Caransebeș. Totodată a organizat cursuri la Preparandia din Arad pentru învățătorii români și sârbi din școlile graniței militare, și la Caransebeș și Biserica Albă, unde a trăit în perioada anilor 1836-1850. Și-a dat contribuție importantă la dezvoltarea culturii românești și la dezvoltarea școlilor în primele decenii ale secolului al XIX-lea. A scris mai multe manuale și cărți din domeniul pedagogiei, iar sub egida episcopului Josif Putnik a publicat în limba română două cărți bisericești: *Oktoih* și *Tipik*. Din cauza presupusei sale implicări în evenimentele revoluționare din anul 1848/49 în Biserica Albă, a fost suspendat din funcție. La procesul de judecată din Timișoara, în fața Curții Marțiale Militare, Loga a fost eliberat, dar în scurt timp s-a stins din viață la Caransebeș, la trei luni după pensionare.

25. **Deák Ferenc** (1938-) scriitor, dramaturg, ziarist, redactor de televiziune, activist politic-social, ambasador. S-a născut la Novi Itebej. A absolvit Școala de Artă Aplicată din Novi Sad în anul 1960. Din anul 1986 a fost redactor de filme artistice și director de program -TV Novi Sad. În toate operele lui este prezentă atașarea de Voivodina, oamenii și istoria ei. Cele mai importante opere ale lui sunt: dramele *Borovnice*, *Žeđ za vazduhom* și *Daća*, Culegerea de poezie *Ponoćni ribar*, romanul *Razbojnik*, nuvelele *Rekvijem* și *Sova i čizma ...* A fost laureat al premiului Sterija, al

Arenei de aur din Pola pentru scenariul filmului *Granica*, a obținut premii la Festivalul de scenarii din Vrnjačka Banja.

26. **Trifun Đimić** (1956-2001) a fost întemeietorul romologiei în Serbia. S-a născut la Gospođinci. A colectat și înregistrat cu abnegație creații populare orale. În anul 1979 a publicat în limba romani și sârbă *Antologia poeziei orale a romilor* (*Antologija usmene poezije Roma*). A înființat Matica Romilor din Iugoslavia în 1996. A elaborat planul și programul de învățământ pentru obiectul Limba și cultura națională a romilor. A scris primul abecedar în limba romani. Pentru romii ortodocși este de o deosebită importanță traducerea cărții bisericești *Službenik*, fiindcă în biserica din Novi Sad s-a ținut prima liturghie din lume în limba romani. Din capodoperele literaturii mondiale a tradus *Epopeea lui Gilgameș*. Și-a dedicat întreaga viață educației și emancipării culturale a romilor. S-a stins din viață la Novi Sad.

27. **Ion Durăin** (1878-1947) a fost violinist. S-a născut la Seleuș. A marcat întreaga epocă de dezvoltare culturală a românilor din Banat în prima jumătate a secolului al XX-lea. A fost membru al orchestrei militare austro-ungare, înaintea, și în timpul Primului Război Mondial, iar după război s-a domiciliat în Petrovasâla (Vladimirovac), unde a avut orchestra sa, cu care a participat la mai multe manifestări culturale, festivaluri, nunți... Minoritatea română din Banatul Iugoslav l-a considerat muzician național. Pe lângă muzica românească a cunoscut și muzica altor popoare, astfel că opera lui prezintă un exemplu de multiculturalism în spațiul bănățean. A înregistrat și două discuri. S-a stins din viață la Petrovasâla (Vladimirovac).

28. **Fehér Ferenc** (1928-1989) a fost poet, scriitor și traducător. Născut la Nagyfény (Žednik), școala civilă a frecventat-o la Bačka Topola (1940-1944), iar liceul și Școala Superioară de Pedagogie din Subotica. A fost membru în redacției ziarului *Hid* (1949-1958), la Radio Novi Sad a lucrat în perioada anilor 1959-1988. A tradus operele autorilor contemporani iugoslavi din limba sârbocroată, macedoniană și albaneză. Este deținătorul a mai multor premii literare. S-a stins din viață la Novi Sad.

29. **Radu Flora** (1922-1989) a fost profesor, scriitor și traducător. S-a născut la Satu Nou, iar limbile romanice le-a studiat la București și Belgrad. A doctorat la Zagreb în anul 1959. A cercetat graiul popular românească din Banat, relațiile româno-sârbe, precum și alte teme științifice. A publicat romane, nuvele, eseuri, reportaje, poezii, epigrame, precum și multe articole, studii, traduceri. Este autorul dicționarului sârbo-român și a mai multor manuale școlare. A participat la numeroase întâlniri științifice internaționale, congrese, simpozioane. A înființat Societatea de Limba Română din Voivodina. A fost angajat ca profesor la liceul din Vârșeț și Școala de Învățători, la Școala Superioară de Pedagogie din Novi Sad și Zrenianin, iar din anul 1963 la Facultatea de Filologie din Belgrad. A decedat la Rovinj. Din numeroasele opere ale lui Radu Flora, cele mai cunoscute sunt: *Graiurile românești din Banat și Atlasul lingvistic al graiurilor românești din Banatul iugoslav*, *Dicționarul sârbo-român*, *Relațiile româno-sârbe*, precum și două antologii voluminoase *Folclorul literar bănățean* (1979 și 1982).

30. **Bartolomej Gorda** (1832-1874) a fost etnograf și medic. S-a născut la Lalić. Studiile de medicină le-a absolvit la Viena, iar după aceea a lucrat ca medic șef la spitalul militar din Sremska Mitrovica și a fost medic șef la infanteria a IX-a a Regimentului de frontieră din Petrovaradin. A acordat o mare atenție botanicii. Este

autorul operei topografice, istorice, etnografice despre Petrovaradin și a monografiei botanice a Sremului, care a fost scrisă trilingv (în liba latină, germană, sârbă). A decedat la Ruma.

31. **Zuzana Chalupová** (Zuzana Halupova, 1925-2001) a fost cea mai cunoscută pictoriță naiva iugoslavă. A pictat din anul 1964. La început a pictat aspecte din viața slovacilor din Kovačica și aspecte autobiografice (*Moartea soțului*), dar cea mai mare inspirația i-au fost copiii (La New York au poreclit-o *mama Zuzana cu o mie de copii*). Prima expoziție individuală a avut-o la Dubrovnik în anul 1968. Picturile ei se află în numeroasele colecții și galerii pe toate meleagurile lumii. Tablourile sunt tipărite pe calendarele de Anul Nou, și felicitări. Matica Slovacă i-a acordat premiul pentru opera capitală „*Ćirilo i Metodije*”, cea mai importantă recunoștință din Bratislava care se acordă slovacilor cunoscuți din diasporă. În tablourile sale a pictat satul natal Kovačica, oamenii, tradiția munca de zi cu zi din această localitate.

32. **Robert Hammerstiel** (Robert Hamerštil 1933-) artist, s-a născut în anul 1933 la Vârșeț. Originea lui, care ține de Voivodina multiculturală, i-a călăuzit drumul vieții și gândirea. Limba lui maternă îi este germana, dar vorbește la perfecție și limbile sârbă, maghiară, română. Hammerstiel se declară cosmopolit și nu dorește să fie aliniat niciunei națiuni, grupări politice Ca bănățean și voivodinean, el este artist contemporan și martor al evenimentelor din patria sa pe care a fost nevoit să o părăsească cu familia, la vârsta de patrusprezece ani. În timpul activității sale de oțelar în Teriș/ Austria Inferioară, a devenit cronicar al oamenilor simpli. În opera lui se reflectă o religiozitate profundă, care depășește toate confesiunile. Ca autodidact, Robert Hammerstiel s-a ocupat intensiv de muzică, literatură, și filosofie. A călătorit foarte mult. A fost de mai multe ori în New York, ceea ce a influențat radical asupra lui, în sensul artistic. Experiența societății fără patimi l-a eliberat și a marcat ultima fază a creației sale. În operele sale se confruntă cu tragedia umană, pe care a simțit-o și în copilărie. Tablourile lui reprezintă patimile umane care nu sunt concentrate într-o localitate, sau legate de o perioadă. Fără acuzații, tablourile lui atenționează omenirea să se întoarcă valorilor umane și libertății. În perioada interbelică, Vârșețul a avut 50.000 de locuitori care au aparținut diferitelor culturi și anturaje lingvistice și - precum în New York - s-a trăit în cartiere separate. Nu toți. Familia Hammerstiel a vorbit în casa limba germană, dar au trăit în cartier sârbesc, unde părinții lui au avut brutărie și au pictat icoane în timpul liber. În anul 1947 a fugit peste graniță din Ungaria în Austria. A început ca ajutor în agricultură, dar după aceea a ajuns să lucreze ca oțelar în Teriș. În pofida muncii în schimburi a studiat și pictura la Viena. Arta i-a fost necesară pentru a trăi, precum o bucată de pâine și un pahar cu apă. Abia din anii 80 s-a dedicat doar artei. Eliberat de povara luptei de zi cu zi pentru o bucată de pâine și fiind asigurat social, a început să se dedice creației, operele sale aducându-i recunoștința internațională așteptată. La Novi Sad, la sfârșitul lunii octombrie 2005 la Muzel Voivodinei, a avut loc marea expoziție a lui Robert Hammerstiel. Artistul a trăit de această dată adminarția și recunoștința manifestată față de opera sa în capitala iubitei sale Voivodini. Din aspect istoric, destinul lui Hammerstiel se poate privi, artistic, ca punte spre un viitor comun, pașnic.

33. **Harangozó Vilmos** (Vilmoș Harangozo, 1925-1975), a fost jucător de tenis de masa al clubului *Spartak*, campion multiplu al țării și membru al lotului național. S-a născut la Subotica, iar tenisul de masa l-a învățat de la fratele său Tibor, care a fost nevoit să părăsească sportul din cauza accidentării. Vilmos Harangozo a fost de opt

ori campionul Iugoslaviei la individuale, campion mondial la dublu masculin și vececampion mondial la dublu mixt. La competițiile individuale a cucerit locul trei în Europa. Cu lotul iugoslav a cucerit medalia de argint la Campionatul European. S-a stins din viață la Belgrad.

34. **Iancu de Hunedoara** (Hunyadi János 1387?-1456) a fost nobil din Ardeal, căpitanul Belgradului, jupânul Timișului, ban al Severinului, voievod al Transilvaniei. După bătălia de la Varna, în anul 1444, a devenit regent al Ungariei. A participat la Bătălia de la Smederevo din 1437, iar în 1442 a învins pe Mezidbegul turcesc din Ardeal și pe Șehabedin, lângă râul Ialomnița în Valahia. În urma acestor victorii în Piața Sfântului Marco din Veneția a avut loc procesiunea, iar la Florența grațitudinea oficială. A participat la evenimentele din toamna și iarna anului 1443, când armata unită creștină a eliberat Serbia și a ajuns până în Bulgaria. A participat în bătălia de la Varna din anul 1444, unde și-a pierdut viața Lajoș Jagelo (Jagelló Lajos). În septembrie 1448, în pofida opunerii lui Đurađ Branković, a început ofensiva împotriva turcilor pe teritoriul Serbiei. A trecut prin clisura între Kopaonik și Jastrebac (clisura lui Ianco) și a ajuns la Kosovo polje. Acolo a trebuit să se întâlnească cu ceata militară albaneză a comandantului Skanderbeg care, la fel, a luptat împotriva turcilor, dar acesta s-a retras și nu a așteptat armata lui Iancu de Hunedoara. De atunci a rămas la poporul sârb proverbul *Târziu Iancu la Kosovo ajunse*. A două bătălie de la Kosovo a început pe data de 17 octombrie 1448 și a durat trei zile. Trupele cneazului valah în decursul bătăliei au trecut de partea turcilor, așa că armata creștină a pierdut bătălia (motivul *trădării de la Kosovo* în mitul culturii sârbești). De aceea a rămas proverbul la poporul sârb : *A trecut ca și Iancu la Kosovo*. După bătălie, Đurađ Branković l-a luat prizonier pe Iancu, dar a fost răscumpărat cu prețul de 100.000 de ducăți. În decursul anului 1454 a fost numit conducător al noii ofensive împotriva turcilor. A apărat Belgradul în marele asediu al orașului din anul 1456, după care moare de ciumă la Zemun. În poezia epică sârbă este cunoscut sub numele „Iancu de Hunedoara”

35. **Vladimir Hurban Vladimírov** (Vladimir Hurban Vladimirov 1884-1950), a fost scriitor, dramaturg și preot. A fost cunoscut sub pseudonimul VHV. A trăit și a creat la Stara Pazova, unde a fost preot la Biserica Evanghelistă a.v. A scris 60 de piese de teatru și prima operetă în limba slovacă. Cele mai cunoscute drame a lui sunt: *Zemlja (Zem)*, *Smetovi (Záveje)*, *Vinograd sazreva (Vinica zrie)*, *opereta Lepa nova oslikana kolevka (Pekná, nová, mal'ovanaá koliska)*. Tematica principală în operele lui este viața grea a țăranilor de zi cu zi.

36. **Đura Jakšić** (1832-1878) a fost, poet, pictor, nuvelist, boem. S-a născut la Srpska Crnja. După trei clase de liceu la Szeged, părăsește școlarizarea și își începe instrucția particulară de pictor la Timișoara, Pesta, Viena și Munchen. Între-timp, ca băiat de șaisprezece ani, a participat ca voluntar la răscoala din anul 1848/49. După ce s-a întors acasă de la școlarizare, o perioadă de timp a trăit din pictarea iconostaselor, ca după aceea să înceapă să muncească pe la școli, prin mai multe localități în Serbia. Citind pe (*Petőfi Sándor*) *Șandor Petefi al său*, (cum zicea el), apoi pe (*George Gordon Byron*) *Bairon*, a început să scrie și versuri în anul 1853 la Viena. Astfel a intrat în pliața celor mai distinși romancieri din Serbia. A scris culegeri de poezii lirice (*Pesme*), patru caiete de nuvele, apoi dramele: *Stanoja Glavaš*, *Seoba Srbalja*, *Jelisaveta*, *knjeginja crnogorska* și nuvela *Ratnici*. Este considerat unul dintre cei mai talentați pictori din secolul al XIX-lea din Serbia. S-a stins din viață la Belgrad.

37. **Jászi Oszkár** (Oscar Iasi, 1873-1957) a fost ziarist, om de știință și politician. S-a născut la Nagykároly (Nagigaroli), într-o familie de medici de confesiune ebraică, care în anul 1881 au trecut la credința reformată. A fost membru la redacția revistei *Dvadeseti vek*, în ultimul an al secolului XIX-lea., care sa ocupat cu cercetări sociologice. Iasi și adepții lui în anul 1901 înființează *Asociația pentru Științele Sociale*. Conștient de problema Austro-Ungariei, a înființat în anul 1914 *Partidul radical civil de stat* care a luptat pentru o reformă integrală în toate segmentele societății (printre altele și secularizarea bunurilor bisericești), dar și pentru respectare drepturilor omului și libertăților fundamentale. În cursul anilor 1918/19 s-a ocupat cu multă pricepere de problemele naționalității în Ungaria, dar în momentul acela ideile lui nu au putut fi realizate. Odată cu venirea la putere a comuniștilor, în anul 1919 a emigrat la Viena, iar mai târziu în S.U.A, unde a și decedat.

38. **Josip Jelačić** (1801-1859) a fost general și ban croat (1848-1859). S-a născut la Petrovaradin. Tatăl lui, Franjo, a fost submareșal în armate austriacă. A absolvit școala militară *Terezianum* la Viena. Cariera militară a început-o în Galiția, și a continuat-o în Italia și Croația. După izbucnirea răscoalelor în Austria și Ungaria a devenit personalitate politică de frunte și comandantul armatei croate care a luptat cu revoluționarii din Ungaria. A fost numit ban al Croației și consilierul regelui secret în gradul de general-maior la 23 martie 1848, și comandantul ambelor regimente. A fost instituit în titlul de ban al Croației pe data de 6 iunie 1848, iar numirea lui a fost făcută de arhiepiscopul catolic de Karlovac, Josif Rajačić. După revoluție a sprijinit dezvoltarea vieții culturale în Croația. Printre altele, prin străduința lui depusă s-a înființat « *Društvo za povijestnicu jugoslavensku* ». S-a stins din viață la Zagreb.

39. **Martin Jonáš** (Martin Jonaș, 1924-1996) a fost pictor naiv, cel mai cunoscut reprezentant al *școlii de pictură naivă din Kovačica*. A trăit și a creat în satul natal Kovačica, unde a fost foarte legat de holdele care dau pâine și viață . A absolvit doar școala elementară și Școala inferioară de agricultură. A început să se ocupe de pictură în anul 1944 , iar după ce a fost înființată școala de pictură naivă din Kovačica, a devenit unul dintre membri acestei școlii. Motivul central în operele lui este omul-țaran. Fiecare tablou al său reprezintă evenimente din câmpia largă bănățeană. Omul și câmpia sunt *credo* lui. Personajele în picturile lui au mâini și picioare enorme care simbolizează devotamentul față de pământ. Tablourile lui au fost expuse la peste 300 de expoziții în aproape 50 de țări. Pe lângă Iugoslavia, cel mai mult a expus în Slovacia. La expozițiile internaționale Jonáš a fost premiat cu numeroase premii și medalii.

40. **Jovan Jovanović Zmaj** (1833-1904) a fost poet, scriitor, redactor și medic. Împreună cu Đura Jakšić și Laza Kostić, a fost unul dintre cei mai cunoscuți romancieri din Serbia și personalitate de frunte a literaturii sârbo-maghiare. A menținut relații cu scriitorii din aceea perioadă. S-a născut la Novi Sad. A studiat dreptul la Pesta, Praga, Viena, iar medicina la Pesta. Pe lângă Novi Sad a lucrat ca medic și în alte localități. Printre traducerile sale, cele mai cunoscute sunt traducerile operele scriitorilor Șandor Petefi (Petőfi Sándor), Aranĵ Janoš (Arany János), Imre Madaĉ (Imre Madách) . La munca lui de scriitor a influențat foarte mult opera lui Șandor Petefi (Petőfi Sándor), dar totuși și-a format o expresie literară personală. În baza meritelor sale a fost ales, în anul 1867, membru al „*societății Kisfaludi*”-

Societatea scriitorilor din Ungaria. A menținut contacte cu Aranj Janoš (Arany János), iar dintre scriitorii sârbi cu Joakim Moro. A inițiat și redactat următoarele periodice: *Javor*, *Zmaj*, *Starmali i Žiža*.

41. **Paja Jovanović** (1859-1957) a fost cel mai important pictor al realismului academic din Serbia. În orașul natal Vârșeț a absolvit școala elementară și școala medie, unde a învățat primele noțiuni legate de artă de la Vodecki. Timp de șase ani, cât a studiat la Viena (1878-84), o influență considerabilă la formarea lui a avut-o profesorul Leopold Karl Miler (Leopold Karl Müller). După realizarea tablourilor *Guslar* și *Ranjeni Crnogorac* (1878), s-a orientat mai mult spre pictarea evenimentelor din viața popoarelor balcanice. Astfel au luat naștere tablourile: *Arnautska straža*, *Crnogorska krčma*, *Borba petlova*, *Kičenje neveste...* La cererea patriarhului Branković pentru expoziția milenară din 1896 a pictat *Seoba srba pod patrijarhom Arsenijem III Čarnojevića*. (*Migrarea sârbilor sub patriarhul Arsenije III Čarnojević*). Pentru Vârșeț, cu aceeași ocazie, a pictat tripticul *Žetva, berba, nedeljna pijaca*. Pentru expoziția internațională de la Paris (1900), la solicitarea Serbiei, a pictat *Proclamația Codului lui Dušan*. După succesul enorm al acestei picturi, a început să se ocupe de pictura istorică decorativă: *Sv. Sava kruniše Prvovenčanog*, *Sv.Sava izmiruje braću*. *Dušanova ženidba*, *Spaljivanje moštiju sv. Save....* S-a stins din viață la Viena.

42. **Slobodan Kačar** (1957-), pugilist. S-a născut la Perućica lângă Jajce. Până în anul 1979, a fost membru al Clubului de pugilism Voivodina din Novi Sad, la categoria medie și semigrea. Din anul 1982 a practicat pugilismul profesionist. A început să se ocupe de el în anul 1972 împreună cu fratele său mai mare Tadija Kačar, care a cucerit medalia de argint la Jocurile Olimpice de la Montreal, după ce a vizionat la televizor cum Mate Parlov a învins la Jocurile Olimpice în categoria medie-grea. Slobodan Kačar a realizat primul meci de junior în anul 1973, la categoria muscă. A fost campion iugoslav și balcanic în anii 1975 și 1976, campion al Iugoslaviei în categoria seniorilor în anul 1977, în 1978 în categoria medie, iar în anii 1979 și 1980 în categoria semigrea, campion balcanic la seniori a fost în anii 1977 și 1979. La Jocurile Mediteranene din Split, în 1979, a cucerit medalia de aur. În 1978 la Campionatul Mondial a cucerit medalia de bronz în categoria semigrea, iar titlul de campion l-a cucerit la Jocurile Olimpice de la Moscova, în anul 1980 la categoria semigrea, la fel ca și idolul său Mate Parlov înainte cu opt ani. Cariera reușită în pugilismul amatoricesc, Slobodan Kačar a continuat-o cu succes și în ringul profesionist, și pe data de 21 decembrie 1985 a cucerit titlul de campion mondial la categoria semigrea (versiunea IBF), învîgându-l la puncte pe americanului Edi Mustafa Muhamed, câștigătorul fiind determinat după 15 runde. Slobodan Kačar a devenit, în anul 2003, președinte al Uniunii pugiliștilor din Serbia.

43. **Kazinczy Ferenc**(Ferent Kaninț, 1739-1831) a fost iluminist, reformator al literaturii maghiare, poet, scriitor și academician. A studiat teologia și dreptul . A fost unul dintre participanții la complotul iacobin împotriva împăratului. S-a căsătorit cu Török Zsófia (Terec Sofia) care a fost foarte bogată. A folosit averea pentru dezvoltarea literaturii. A fost susținătorul ideii de reînnoire a limbii și literaturii maghiare. Versiunea în limba germană a operei *Hasanaginica* a tradus-o în limba maghiară și a contribuit la popularizarea ei în cercurile intelectualității maghiare.

44. **Danilo Kiš** (1935-1989) a fost unul dintre cei mai cunoscuți scriitori și traducători din Iugoslavia. S-a născut la Subotica, tatăl lui Eduardo fiind inspector superior la administrația căilor ferate, de confesiune ebraică, iar mama Milica a fost muntenegreană. Familia s-a mutat la Novi Sad în anul 1937, unde Danilo a fost botezat doi ani mai târziu în biserica ortodoxă, aceasta salvându-i viața în timpul Celui de al Doilea Război Mondial, când tata lui a pierit în lagărul de exterminare Auschwitz. În revista *Mișcarea tineretului (Omladinski pokret)* din anul 1954 a fost publicată prima lui poezie *Despărțirea de mama (Oproštaj s majkom)*. A absolvit liceul la Cetinje în anul 1954, și în același an a înscris Facultatea de Filosofie din Belgrad. După patru ani și-a luat licența, fiind primul licențiat al Catedrei de Istoria a Literaturii Mondiale și Teoria literaturii. A fost însărcinat cu cooperarea internațională la Asociația Scriitorilor din Serbia. A lucrat ca lector pentru limba sârbă la Strasbourg, Bordeaux și Lille. A fost ales membru corespondent al Academiei de Științe și Artă în anul 1988. Cele mai cunoscute opere ale lui sunt: *Mansarda, Rani jadi, Bašta, Pepeo, Grobnica za Borisa Davidovića, Čas anatomije, Enciklopedija mrtvih...* A tradus din limba rusă, maghiară, franceză și engleză. În anul 1973 pentru romanul *Peščanik* a primit premiul NIN, pe care l-a întors după câțiva ani. În anul 1977 a primit premiul *Ivan Goran Kovačić* pentru cartea *Grobnica za Borisa Davidovića*; în anul 1980 a primit premiul Grand aigle d'or de la ville de Nice pentru întreaga sa activitate literară. În anul 1986 i-a fost înmănat premiul *Skender Kulenović* și distincția franceză de Cavaler al Ordinului Artelor și Literelor. A primit premiul AVNOJ și două distincții internaționale importante, în Italia (Premio di Tevere) și în Germania (Preis des Literaturmagazins). A decedat la Paris, dar ultima dorința a lui Kiš a fost să fie înmormântat la Belgrad, conform obiceiurilor ortodoxe.

45. **Mikola Kočić** (1928-1973) a fost poet, prozator și lingvist. A publicat Codificarea limbii rutene în Iugoslavia. A publicat și: *Ortografia limbii rutene (1971), Gramatica limbii rutene (1974)* și *Dicționarul pentru limba srbocroată, ruteană și ucrainiană*. Este autorul multor manuale în limba ruteană. A lucrat ca învățător în mai multe localități. După absolvirea studiilor la Facultatea de Filosofie din Novi Sad, a fost angajat la Institutul Provincial pentru Dezvoltarea Educației Generale și de Specialitate și la Institutul pentru Editarea Manualelor din Novi Sad. Încetează subit din viață înainte de a-și apăra teza de doctorat. Operele lui literare sunt traduse în limbile sârbă, ucraineană, slovacă, maghiară, română și macedoniană.

46. **Milan Konjović** (1898-1993) a fost unul dintre cei mai cunoscuți pictori din Serbiei din secolul al XX-lea. Școlarizarea a început-o în orașul natal Sombor și a continuat-o la Praga (la Vlaha Bukovac) și Viena. S-a specializat la muzeele din Munchen, Dresda, Berlin. Pentru activitatea sa au fost foarte importanți anii petrecuți la Paris (1924-32), expozițiile individuale pe care le-a avut în capitala artei mondiale, precum și expunerea la expoziția din cadrul salonului parizian. După reîntoarcerea în Sombor, pictează locul natal și oamenii din oraș, iar în perioada de vară pictează orașele din Dalmația. În cursul Celui de al Doilea Război Mondial a fost prizonier în orașul Osnabrück (Osnabrick). Creațiile lui se pot clasifica în mai multe faze: faza timpurie (1913-28), albastră (1929-1933), roșie (1934-40), verde (1945-52), coloristică (1953-60), asociativă (1960-85), bizantină (1985-90). În anul 1966 a fost deschisă *Galeria Milan Konjović* cu peste 1000 de tablouri alese care au fost dedicate orașului Sombor (dintre 6000 câte a pictat în timpul vieții). Creațiile sale le-a prezentat în întreaga lume, la 297 de expoziții individuale și la peste 700 de expoziții. Din anul 1979 a fost membru al VANU (Academia de Științe și Arte a Voivodinei) din 1986 a fost membru

corespondent al JAZU, iar din 1992 membru al SANU (Academia de Științe și Arte a Serbiei).

47. **Matei Corvin** (Hunyadi Mátyás, 1443-1490) a fost regele Ungariei între anii 1458 și 1490. S-a născut la Cluj. Este fiul lui Iancu de Hunedoara, iar în popor a rămas cunoscut ca *Regele Matei* sau *Matei cel just*. Istoricul italian Antonio Bonfini l-a prezentat pe regele Matei ca unul dintre urmașii familiei romane Valeria și le-a elaborat stema familială care reprezintă un corb (pe limba latină *corvus* înseamnă corb). A fost ales de rege la vârsta de doar 14 ani. După străpungerea armatei lui în Bosnia în 1463, a ocupat Jajce și Srebrenik și a format bănia Jajce și Srebrenik, ca zone spre turci. În Ungaria în anul 1464 a reușit să atragă pe feudații sârbi de vază. A introdus armata regulată care a numărat aproximativ 20.000 de persoane. O treime din cavaleria armatei au format-o maghiarii, sârbii, cehii. Cavaleria a avut uniforme de culoare neagră (*trupa neagră*). A purtat mai multe ofensive împotriva turcilor, dar a luptat și împotriva domnitorilor din Cehia, Polonia, Austria. Curtea regală a lui Corvin a fost centrul Renașterii europene, iar cunoscuta bibliotecă a lui Corvin a avut peste de 6000 de caiete. S-a stins din viață la Viena.

48. **Havrijił Kostelnik** (1886-1948) a fost preot, teolog, doctor în filosofie. A fost întemeietorul literaturii artistice a rutenilor, poet, prozator, dramaturg, publicist, om de știință, lingvist. A publicat prima culegere de poezii în limba rutenă (1904), prima dramă în limba rutenă (1924), prima gramatică a limbii rutene (1923) și a lăsat manuscrisul *Cronica satului Ruski Krstur* (1915). Întreaga perioadă de activitate a petrecut-o la Liov (Lavov - Ucraina), dar spiritual său a fost prezent în viața culturală-națională și în învățământul rutenilor în perioada interbelică. A scris și a publicat în limba rutenă, croată și ucraineană. Din 1992 în satul Ruski Krstur are loc manifestarea culturală *Toamna lui Kostelnik* (*Kostelnikova jesen*).

49. **Laza Kostić** (1841-1910) a fost unul dintre cei mai specifici poeți ai romantismului sârbesc. În satul natal Kovilj a terminat școala elementară, școala „Realka” la Panciova, liceul la Novi Sad și Buda, pe când la Pesta a doctorat dreptul în anul 1866. A fost angajat ca profesor la liceul din Novi Sad, notar la comuna din Novi Sad și președinte al Tribunalului din Novi Sad, deputat în Soborul Ungar, secretar al Ambasadei Sârbe la Sankt Peterburg...A fost unul dintre cei mai instruiți scriitori ai acelor vremuri, care cunoștea limbile clasice și contemporane din Europa. Ca politician, a luptat împotriva clerului și reacției în Austro-Ungaria, iar în Serbia împotriva birocrăției și reprezentanților dinastiei. A fost inițiatorul și redactorul a mai multor ziare politice și literare și un colaborator apropiat al lui Svetozar Miletić. Activitatea literară a lui Laza Kostić este foarte fructuoasă și diversă, și este compusă din aproximativ 150 poezii lirice și epice, balade, romane, trei drame, studii de estetică, o carte de dispute despre Zmaj, mai multe articole polemice, conferințe, schițe și foiletoane. A tradus operele lui Shakespeare (*Romeo și Julieta*, *Richard al III-lea*, *Hamlet*), József Kiš (*Jehova*) și pe alți autori. A rămas cunoscut după dramele lui *Maksim Čarnojević* și *Pera Segedinac*, poezia lirică *Santa Maria della Salute*, *Đurđevi stupovi*, *Samson i Dalila*, *Prometej* și nuvelele *Maharadža*, *Čedo i vino*, *Mučenica*. A fost membru al Societății Sârbe de Științe și a Academiei Regale Sârbe. Spre sfârșitul vieții a trăit mai mult la Sombor. S-a stins din viață la Viena.

50. **Kosztolányi Dező** (Dežo Kostolanji, 1885-1936) a fost scriitor, traducător și ziarist. S-a născut la Subotica, ca fiu al lui Árpád (Arpad), director la liceu și Brenner Eulália (Brener Eulalia). Școala elementară a absolvit-o în orașul natal, la fel și liceul, dar a urmărit și cursurile la liceul din Segedin. La *Budapesta Napló* (Cotidianul Budapestei) deja în anul 1901 i-a publicat prima poezie sub denumirea *Jedan grob*. Studiile le-a început la Budapesta (1903) la departamentul pentru limba maghiară și germană, pe care le-a continuat la Viena (1904), dar nu le-a absolvit. Cariera sa a început-o ca ziarist (*Szeged és Vidéke, Bácskai Hirlap, Pesti Napló*). A menținut relații de prietenie cu Mihajlo Babić (Babits Mihály) și Đula Juhas (Juhász Gyula). Prima Culegere de poezii i-a fost publicată în anul 1907, iar anul următor a devenit redactor responsabil al revistei *Nyugat* (Vestul). Cu Ilona Harmoš (Harmos Ilona) s-a căsătorit în anul 1913, iar doi anii mai târziu s-a născut copilul lor Adam. Primul roman *Ševa* l-a editat în anul 1924, iar în anul următor a editat romanul *Zlatni zmaj*, și în 1926 *Slatka Ana*. A început să scrie așa numitele poezii libere, care au fost publicate în Culegerea *Golišavi*. Din anul 1930 a fost membru al *Societății Chișfaludi* (*Kisfaludy Társaság*) și tot în același an a fost ales președinte al clubului PEN din Ungaria. Primele semne de boală (cancer la gât) au apărut în vara anului 1933. După doi anii a publicat Culegerea de poezie *Polaganje računa*. A decedat în anul 1936.

51. **Mihajlo Kovač** (1909-2005) a fost învățător, poet, prozator și dramaturg, autor al numeroaselor manuale în limba ruteană, publicist. S-a născut la Šid, iar școala de învățători a absolvit-o în Križevci. Din anul 1931 a fost angajat ca învățător în satul Ruski Krstur, unde a participat activ în munca culturală a *Societății Naționale de Învățământ a Rutenilor*. Din anul 1941 a fost angajat ca învățător în mai multe localități, iar activitatea sa a terminat-o ca ziarist la Redacția în Limba Ruteană a Radioului Novi Sad. Cele mai importante opere a lui sunt: *Mojsvet* (Ruski Krstur 1964), *Pesme dede baštovana* (Novi Sad 1979), *Večernja svetla* (Novi Sad 1985), *Hrats sam Crvotočan* (Novi Sad 1989), *Kučice stara* (Novi Sad 1990), *Izabrana dela I-7* (Novi Sad 1989-2005). Operele lui au fost traduse în limba sârbă, ucraineană, română, slovacă, maghiară. S-a stins din viață la Novi Sad.

52. **Siniša Kovačević** (1954-), dramaturg, profesor. S-a născut în satul Šuljan în Srem, iar dramaturgia a absolvit-o la Facultatea de Arte Teatrale. Este profesor universitar titular la catedra de dramaturgie și este decanul Academiei de Arte a Universității BK (Braća Karić). Scrie pentru teatru, film și televiziune. A fost premiat de trei ori cu Premiul Sterija pentru piesele de teatru: *Sveti Sava, Kraljević Marko* și *Ravi*. A scris scenariu pentru filmele: *Država mrtvih, Bolje od bekstva, Najbolji* și *Najviše na svetu celom*. Drama TV a lui Kovačević, *Novo je doba*, este una dintre 10 cele mai cunoscute drame ale literaturii sârbe.

53 **Teodor Kračun** (Dimitrijević, prima jumătate a secolului al XVIII- lea 1781) este unul dintre cei mai remarcabili reprezentanți ai stilului baroc din Serbia. A învățat să picteze de la pictorul D. Bačević, pe care l-a ajutat să picteze iconostasul bisericii din Krušedol și Beočin. Prima lucrare a lui individuală, iconostasul mănăstirii Hopovo (1770), a fost distrus în Cel de al Doilea Război Mondial. După studiile la Viena sau Italia, despre care se știe foarte puțin, a pictat iconostase în Sombor, Neštin, Lačarak, Susek, în biserica Sfântul Stefan din Sremska Mitrovica, Catedrala din Sremski Karlovac. Pe lângă icoane, a pictat și portretul mitropolitului Pavle Nenadić și a lui Jovan Georgijević. Când este vorba despre sensibilitatea pentru culori, a fost

deasupra tuturor celorlalți pictori sârbi, contemporani ai săi. S-a stins din viață la Sremski Karlovaci.

54. Miloš Krno (1869-1917) a fost avocat și lucrător public. S-a născut la Čerenčani. În perioada anilor 1894 – 1917 a fost angajat ca avocat la Novi Sad, fiind colaborator apropiat al lui Mičátek. Împreună au înființat revista *Dolnozemski Slovak* (*Dolnozemský Slovák*). Din cauza orientării lui pentru cooperarea dintre sârbi și slovaci, în 1914 a fost internat la Debrecin. A fost membru de onoare la Matica srpska. S-a stins din viață la Novi Sad.

55. Lajkó Félix (Felix Laico 1974-) violinist. S-a născut la Bačka Topola. A luat prima dată vioara în mâini în clasa a VI – a a școlii elementare. A absolvit școala de muzică din Mali Idoš și Subotica. Specializarea o continuă la Budapest, în *Cuartetul Dreș* (*Dresch Quartet*). A fost membru al mai multor orchestre și au rămas neuitate concertele lui cu Alexander Balanescu și Boban Marković. Scrie muzică și pentru piesele de teatru. Este unul dintre cei mai cunoscuți reprezentanți ai așa-numitei muzici noi în țara noastră, concertele lui fiind o atracție în întreaga lume. Muzica lui este foarte greu de categorisit, dar se poate spune că este jazz care are la bază muzica tradițională a Câmpiei Panonice, în special a regiunilor din Ungaria și Voivodina. Ca interpret, îl caracterizează entuziasmul și pasiunea. Pe lângă vioară cântă la țambal. Concertează solo sau cu o trupă mai mică. Cele mai cunoscute albume a lui sunt: *Lajko Feliks, Feliks, Feliks Lajko and his band, SaMaBa trio: Opus Magnum etc.*

56. Rajko Ljubić (1952-) regizor și operator. S-a născut la Subotica. A absolvit studiile la Academia de Teatru din Zagreb, la departamentul camera, în anul 1976. A lucrat la televiziunea Novi Sad, mai mult în programul de teatru ca operator. A filmat majoritatea dramelor studioului respectiv de televiziune în anii '80 ai secolului al XX-lea. A lucrat cu regizorul Vicsek Karoly, Mira Mikulijan, Aleksandar Fotez, Milenko Dereta... La începutul anilor nouăzeci părăsește televiziunea și pleacă la Toronto, unde a fost angajat în studiourile de filmare. Din 2001 trăiește la Subotica unde crează, în producția personală, filme documentare și filme de scurt metraj care sunt dedicate minorității naționale croate din Voivodina. Din anul 1993 a filmat următoarele filme documentare: *Balint Vujkov, Ivan Antunović, Uskrs u Subotici, Dužijanica 1994, Subotički tamburaški orkestar : Prvih 25 godina, Sinagoga u Subotici, Dužijanica 2002, Tri slamarke, tri divojke, Pjesnik Jakov Kopilović, Krug naš svagdanji, Stipan Šabić, Književnik Matija Poljaković, Pripoveitka o dijalektu , Sto godina Karmelićanskog samostana u Somboru, Salaši u Bačkoj – njihov nestanak , Božić na salašu, Vajarka Ana Bešlić, Prof . Bela Gabrić, Sudija i slikar Ivan Tikvicki- Pudar, Tkanje i vezovi, Pere Tumbas Hajo, Cilika Dulić- naivna slikarka, etc.* A realizat și filme de scurt metraj: *Đuga, Vrapčije gnjizdo, Jeka mog ditinjstva*, precum și filmul animat *Čukundidino zrno oko*. A executat designul și CD-ul pentru cartea ilustrată *Ždribac zlatne grive*.

57. Mileva Marić – Einstein (1875- 1948) a fost colaboratoarea și soția lui Albert Einstein. S-a născut la Titel, dar s-a școlarizat la Ruma, Novi Sad și Zagreb. A fost a cincea femeie care a absolvit Facultatea de Politehnică din Zürich. Teoria relativității (1913-1916) a lui Albert Einstein a fost o descoperire epocală, pentru care a primit Premiul Nobel pentru fizică pe anul 1922. Mileva l-a susținut și sprijinit în această muncă. Totuși, căsătoria lor nu s-a menținut și au divorțat în anul 1918. Mileva a rămas să trăiască la Zürich, cu cei doi fii ai lor. Bani primiti de la Premiul Nobel

(121.572 de coroane suedeze) Einstein i-a dat Milevei. Fără îndoială s-a simțit dator Milevei, conștient de sprijinul și contribuția ei dată teoriei sale. Mileva a decedat la Zürich, iar din anul 1993 o stradă din Novi Sad îi poartă numele.

58. **Claudius Florimund Mercy** (1666-1734) a fost feldmareșal de cavalerie. S-a născut în localitatea Longvi, în Lorena. A participat la eliberarea Banatului de sub dominația turcilor. La propunerea lui Eugen de Savoya, a fost numit primul administrator al Banatului (1718-1733). A făcut eforturi ca Banatul să devină o regiune dezvoltată și a început să modernizeze și europeizeze această regiune. La propunerea sa Banatul a fost divizat în 12 districte. A fost un bun organizator și mercantilist. A construit drumuri, a înființat localități noi, a introdus culturi noi, noi specii de animale domestice, a dezvoltat meșteșugăritul, manufactura, a colonizat Banatul. A lucrat la desecarea mlaștinelor și regularizarea râurilor. La ordinul său, locotenentul Kaiser, în anul 1723, a elaborat planul de regularizarea a râului Bega. Lucrările la regularizarea râului au început în anul 1728. S-a stins din viață la Parma, în Italia.

59. **Master Gyula** (Đula Meșter, 1972-) este jucător de volei, selecționat în lotul național. S-a născut la Subotica. A jucat volei pentru cluburile *Spartak*, *Vojvodina* și pentru cluburile din străinătate: *Gabeka*, *FAD*, *AEG*, *Trentino*, *Piacenco*. Jucând pentru selecționata Iugoslaviei a cucerit medalii de aur, argint și două medalii de bronz la campionetele europene, medalii de argint la mondiale, medalia de aur la Jocurile Olimpice din Sidney și medalia de bronz la Jocurile Olimpice din Atlanta. Spiritul sportiv l-a moștenit de la tatăl său care s-a ocupat cu atletismul și care a fost selecționat în naționala de juniori la aruncarea discului. Și Gyula, la fel ca tatăl său, mai întâi s-a ocupat cu atletismul, iar mai târziu s-a dedicat voleiului. A absolvit Școala Superioară de Mecanică. A fost ales Ambasador al bunăvoinței în anul 1999.

60. **L'udevit Mičátek** (Ljudevit Mičátek 1874-1928) a fost avocat. Școala elementară a absolvit-o în satul natal Kisač, liceul la Sarvaš, iar studiile de drept la Debrecen și Budapesta. La Novi Sad, în anul 1902 a înființat cabinetul de avocatură. Împreună cu dr Krno a fost fondatorul revistei *Dolnozemski Slovak* (*Dolnozemský Slovák*). S-a ocupat activ de cooperarea dintre poporul sârb și slovac. Pentru meritele lui excepționale la dezvoltarea comuniunii sârbilor și slovacilor, în anul 1927 a fost decorat cu ordinul Sfântul Sava. A fost membru de onoare la Matica Srpska. A decedat la Viena.

61. **Jovan Mikić Spartak** (1914-1944) a fost sportiv și a participat în Războiul de Eliberare Națională. S-a născut la Opovo. Cariera de atlet a început-o la *Bačka* din Subotica și a continuat-o în clubul *Jugoslavija* din Belgrad. La vârsta de 20 de ani a devenit campion național la proba 100 de metri, iar mai târziu campion național și deținătorul recordului național la săritura în lungime, pentatlon și alte discipline. A fost campion balcanic. Ca ofițer al Armatei Regatului Iugoslav a fost capturat și trimis în lagărul de la Nürnberg. După ce s-a întors din lagăr colaborat cu forțele comuniste și s-a alăturat partizanilor din Srem. A pierit ca și comandant al detașamentului de partizani din Subotica, cu prilejul eliberării orașului Subotica, pe data de 10 octombrie 1944. Numele lui îl poartă cel mai important premiu sportiv din Voivodina și societatea sportivă din Subotica.

62. **Svetozar Miletić** (1826-1901) a fost liderul politic al sârbilor din Voivodina în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, avocat și primar al orașului Novi Sad. S-a născut la Mošorin în Šajkaška. A frecventat liceul din Novi Sad și Bratislava, iar doctoratul în drept la susținut la Viena în anul 1854. A scris cântecul patriotic: *Već se srpska zastava vije svuda javno* care a devenit imnul sârbilor din Voivodina. În domeniul politicii a fost luptător pentru libertate și drepturile sârbilor, dar și a altor popoare din Austro-Ungaria. În viața politică se întoarce în anul 1860 și scrie mai multe articole în ziarul *Srbski dnevnik*. Este important articolul lui *Tucindanski Ustanak* în care a chemat poporul sârb să se unească cu poporul maghiar împotriva absolutismului austriac. A înființat *Tineretul Unit Sârb Unit* (1866-1871) și a fost și fondator și lider al *Partidului Popular Liberal Sârb*. A fost fondatorul ziarului de partid *Zastava*, care s-a publicat din anul 1866. A fost deputat în Soborul Ungariei și Croației și de două ori a fost ales în funcția de primar al orașului Novi Sad (1861 și 1867). A decedat la Vârșeț, dar a fost înmormântat la Novi Sad. Numele lui poartă trei sate din Voivodina: Svetozar Miletić din apropierea orașului Sombor, Srpski Miletić din apropierea localității Odžaci și Miletićevo în comuna Plandiște.

63. **Miodrag Miloș** (1933-1998) a fost scriitor și ziarist. S-a născut la Aleksinac. Școala de Învățători a absolvit-o la Vârșeț, iar Școala Superioară de Pedagogie, la Zrenianin - grupa Limba și Literatura Română. A fost angajat ca ziarist la Redacția în Limba Română a Postului de Radio Novi Sad. Din anul 1970 a fost ziarist la săptămânalul *Libertatea* din Panciova. A fost redactor șef și responsabil al revistei *Bucuria copiilor*, și redactor la revista *Lumina*, până la pensionare. Miodrag Miloș, în primul rând a fost scriitor, autor a mai multor cărți de poezie și proză în limba română: *Moștenire*, *De vorbă cu melcul*, *Prietenii mei*, *Medalioane*, *Calea scorpionilor*, *Vânt de răsărit*, precum și Monografia Zilelor de Teatru ale românilor din Voivodina (Fascinația scenei). A publicat și poezii, proză, piese de teatru, cronicii culturale, portrete, interviuri, recenzii pe paginile ziarului *Libertatea*, dar și în alte reviste de cultură din Iugoslavia și România. Poeziile lui au fost traduse în mai multe limbi. A decedat la Panciova în anul 1998.

64. **Lukijan Mušicki** (1777- 1837) a fost primul poet artistic în literatura sârbă. S-a născut la Temerin, dar s-a școlarizat la Novi Sad și Szeged, pe când Facultatea de Drept și cea de Filosofie a absolvit-o la Pesta. S-a călugărit în anul 1802 la mănăstirea Grgeteg, unde în locul prenumelui de botez Luka a primit prenumele Lukijan. În anul 1812 a devenit arhimandritul mănăstirii Šišatovac. Din cauza administrării neeficiente a mănăstirii, dar și din cauză că a lăudat ideile lui Dositej Obradović și a fost prieten cu Vuk Karadžić, a fost numit în anul 1824 administrator al Eparhiei superioare de Karlovac din Plaška. Patru anii mai târziu a devenit episcop. A fost unul dintre cei mai instruiți scriitori sârbi ai acelor vremuri. Pe lângă limba greacă clasică și limba latină, a vorbit și alte limbi europene. A scris patru cărți de poezie lirică cu caracter patriotic și didactic. Cele mai cunoscute opere ale lui sunt: *Programske pesme*, *Glas narodnojupca* și *Glas harfe šišatovačke*. A sprijinit reforma lui Vuk, dar a dorit și menținerea limbii slavone-bisericești. A introdus litera «ћ» în alfabetul chirilic sârbesc. Când a decedat a fost episcop în Plaška.

65. **Dositej Obradović** (1742-1811) a fost primul iluminist sârb, scriitor, filozof, pedagog. A fost adeptul reformei în societatea sârbă din secolul al XVIII-lea. S-a născut la Ciacova, în Banat. După moartea părinților rămâne în grija unchiului care l-a trimis să învețe meseria de plăpumar. De acolo a fugit la mănăstirea Hopovo, unde în

anul 1758 devine diacon și ia numele de Dositej (Dositei). Deja în anul 1760 fuge din nou din mănăstire și își începe călătoriile cu scopul de a se educa și perfecționa (Lika, Muntenegru, Sveta Gora, Albania, Grecia, Austria, Italia, Moldova, Germania, Franța, Anglia, Rusia...). A vorbit șase limbi. În Serbia s-a întors în anul 1806, iar doi ani mai târziu înființează "Velika škola". A devenit primul ministru al educației din Serbia, în anul 1811. A dorit să europeizeze poporul sârb și să îl îndrepte pe căile moderne europene, astfel că a răspândit cunoștințele și ideile progresive. A tradus numeroase opere, dintre care cele mai cunoscute sunt basmele lui Ezop. A militat pentru uzul limbii populare în literatură și a pus bazele literaturii sârbe moderne. A vorbit despre secolul al XVIII-lea ca despre un „secol cu rațiune logică”. Cele mai importante opere a lui Dositej Obradović sunt: *Život i priključenje*, *Pismo Haralampiju*, *Sovjeti zdravog razuma*, *Basne*, *Etika i filozofija naravnoučitelna*, *Sobranije raznih naravnoučitelnih vešćej*... S-a stins din viață la Belgrad.

66. **Đura Paphrahaji** (1936-) este poet, prozator, ziarist, regizor, actor, om de cultură. S-a născut la Ruski Krstur. A absolvit Facultatea de Filosofie din Novi Sad, la Catedra de Limbă Slavă de Sud. De-alungul anilor a fost redactor al revistei *Svetlost (Lumina)* . Cele mai cunoscute opere sunt: *Tu odmah kraj srca* (Novi Sad 1969), *Olovo, Trešnjin cvet* (Novi Sad 1974), *Ne dam svoje godine i kvit* (Novi Sad 1977), *Trovač snova* (Novi Sad 1978) , *Čuvari oblaka* (Novi Sad 1981), *Putovanje na jug* (Novi Sad 1991), *U rosi koštunac san* (Novi Sad 1999), *Senkom i prahom* (Novi Sad 2003)

67. **Teodor Pavlović** (1804-1854) a fost scriitor publicist, secretar la Matica srpska și unul dintre fondatorii ei, redactorul *Letopisețelor – Matica srpska*. S-a născut în Banat, în satul Karlovo (Novo Miloševo), unde a terminat școala elementară, pe când liceul l-a absolvit în Hatzfeld, Timișoara, Kikinda Mare, Szeged și Sremski Karlovac. Clasele finale le-a absolvit la Szeged, iar după aceea la invitația prietenului său Konstantin Pečić a trecut la Bratislava (Pojun) unde în anul 1825 a absolvit Facultatea de Drept. În Bratislava (Pojun) s-a îndrăgostit de ideile romantismului în panslavismul slovac, care v-a deveni mai târziu o caracteristică a activității. Ca avocat stagiar a fost angajat la biroul lui Mihailo Vitković în Pesta, unde și-a făcut cunoștință cu mulți intelectuali. Încântat de ideile lui Széchenyi István privind reforma socială, s-a dedicat activității social-culturale, și iluminării poporului sârb. A inițiat ziarul *Srpske slobodne novine* (1838), precum și almanahul „Dragoljub” (1845-47). S-a stins din viață în satul natal.

68. **Petőfi Sándor** (1823-1848?) a fost poet liric maghiar, poet al libertății și dragostei și unul dintre personalitățile cele mai importante ale Revoluției din anul 1848/49. S-a născut la Kiskőrös, sub numele de Aleksandar Petrović, tatăl lui a fost Stefan –Iștvan, iar mama Maria născută Hruz, a fost de origine slovacă. A fost botezat în Biserica Evanghelistă. Indiferent de originea lui Petőfi Sándor a avut un sentiment național maghiar pronunțat. A fost liderul cultural al tineretului radical în Revoluția din 1848/49. A scris una dintre cele mai cunoscute poezii patriotice maghiare: *Nemzeti dal* (Poezia națională- Nacionalna pesma) . La începutul activității scrie poezii vesele în care se glorifică vinul și cafenelele. Așa a luat naștere poema lui cunoscută *A barozó (Vinski podrum- Pivnita de vinuri)*. Cele mai cunoscute poeme ale lui sunt *Viteazul Ioan (János vitéz)*, *Apostolul (Apostol)*, precum și romanul *Krvnikovo uže (A hóhér kőtele)*. La 31 iulie 1849, în urma bătăliei de la Albești (Segesvár), poetul Sándor Petőfi este dat dispărut. După aceea a devenit simbolul

patriotismului maghiar, iar opusul poeziei lui a devenit un fel de imn. Astăzi sute de școli și străzi din Ungaria poartă numele lui, precum și în țările unde populația maghiară trăiește într-un număr considerabil. Postul de Radio Național Maghiar poartă numele lui.

69. **Momir Petković** (1953-) luptător, campion olimpic. S-a născut la Subotica , și cu acest sport a început să se ocupe de la vârsta de șase ani. Cariera și-a început-o la *Spartak*, apoi a continuat-o în Zagreb la clubul *Metalac* și *Gavrilović* din Petrinje. A fost campionul Iugoslaviei la categoria până la 82 de kilograme în anii 1972, 1974, 1975 și 1976. A fost vicecampion mondial în anii 1978, 1979 și 1981. Cel mai mare succes la atins la Jocurile Olimpice de la Montreal în anul 1976, unde a învins. Ca antrenor a continuat să se ocupe cu luptele în America, unde a fost antrenor al lotului național al S.U.A

70. **Emil Petrovici** (1899-1968) a fost dialectolog și lingvist. Școala elementară a absolvit-o în satul natal Torac , liceul la Brașov și Arad, preparandia la Oradea, iar Facultatea de Litere a absolvit-o în anul 1919 la Cluj. A constinuat la Paris studiile de limba franceză, geografie lingvistică, fonetică și slavistică experimentală. S-a înapoiat la Cluj și a devenit profesor universitar și colaborator apropiat a lui Sextil Pușcariu, mare lingvist și istoric literar, inițiatorul Muzeului Limbii Române din Cluj. A devenit doctor în științele filologice în anul 1930. Este autor a mai multor studii din domeniul dialectologiei și folclorului. Lucrarea sa capitală rămâne *Atlasul lingvistic român*, pentru care a făcut cercetări pe teren în baza chestionarului care a cuprins 4800 de întrebări, cu care a efectuat, între anii 1929 și 1938, 85 de anchete lingvistice în satele cu populația românească. Cercetările au fost realizate și în Banatul sârbesc. Este autor al multor studii cu caracter monografic și etnofolcloric , bazate pe cercetările dialectologice efectuate pe teren. A cunoscut foarte bine limba sârbă și interferențele lingvistice dintre limba română și sârbă. În activitatea sa de cercetător a publicat peste 200 de studii științifice. A fost profesor la Universitatea din Cluj, șase ani a fost rector, și totodată și director al Institutului de Lingvistică, Președinte al Asociației Slaviștilor din România, membru al Academiei Române și membru al Academiei de Științe Bulgare. A murit într-un accident de tren în Cluj.

71. **Veljko Petrović** (1884-1967) a fost poet, nuvelist și eseist. Liceul l-a absolvit în orașul natal, iar dreptul l-a studiat la Budapesta. În Budapesta a fost coredactor al ziarului *Croatia* în anul 1906/07. Din tinerețe a trăit în Serbia. În Primul război Balcanic participă voluntar. În Primul război Mondial la fel a participat ca voluntar. Cu armata s-a retras din Serbia în anul 1915. A fost angajat la Geneva în Biroul de propagandă și publicistică al Comitetului Iugoslav și în anul 1918 a devenit membru al Comitetului. În timpul Celui de-al Doilea Război Mondial o perioadă a fost închis în lagărul de la Banjica. După eliberare, a fost directorul Muzeului Popular din Belgrad până în anul 1962. A fost membru al Academiei de Arte și Științe din Serbia (SANU) și președinte al Matica srpska. Operele lui literare sunt cunoscute prin patriotism și nostalgia trecutului. A scris poezii, nuvele, și eseuri. Cele mai cunoscute opere a lui Veljko Petrović sunt: *Rodoljubive pesme*, *Na pragu*, *Bunja*, *Salašar*, *Prepelica u ruci*, *Backo i njegova sestra*, *Varljivo proleće i Pomerene savesti*. A cercetat arta mai nouă din Serbia, arătând un interes deosebit a exprimat pentru cultura și arta din Voivodina din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. S-a stins din viață la Belgrad.

72. **Vasko Popa** (1922-1991) poet, original al literaturii moderne din Serbia, s-a născut la Grebenaț, lângă Vârșeț. Și-a luat licența la grupa limbilor romanice a Facultății de Filosofie din Belgrad. A continuat studiile la București și Viena. În timpul Celui de-al Doilea Război Mondial un timp a fost închis în lagărul de concentrare de la (Zrenianin). Primele poezii le-a publicat în *Ziarul Literar (Književne novine)* și *Borba*. Din anul 1954 și până în anul 1979 a lucrat ca redactor la casa de editură *Nolit*. Este unul dintre fondatorii Comunei Literare Vârșeț. Sunt specifice poeziile lui patriotice, precum *Oči Sutjeske*. A redactat antologia creațiilor populare *Od zlata jabuka* și antologiile de poezii artistice (*Urnebesnik, Ponotno sunce*). Prima lui culegere de poezii, *Kora* (1953) precum și opera “87 pesama” a lui Miodrag Pavlović se consideră începutul poeziei moderne postbelice din Serbia. Cartea respectivă a inițiat multe dezbateri în cercurile literare și a influențat enorm asupra poezilor tineri. După *Kora*, Popa a publicat următoarele volume de poezii: *Nepočin polje* (1965), *Sporodno nebo* (1968), *Uspravna zemlja* (1972), *Vučja so* (1975), *Kuća nasred druma* (1975), *Živo meso* (1975), *Rez* (1981), precum și ciclul de poezie *Mala kutija* (1984), care a prezentat doar o parte din volumul *Gvozdeni sad*, pe care nu a reușit să-l termine. A fost unul dintre cei mai traduși scriitori din Iugoslavia, dar și el însuși a tradus din limba franceză. A fost membru corespondent al SANU și unul dintre fondatorii Academiei de Știință și Artă din Voivodina (VANU) la Novi Sad. A fost primul laureat al Premiului Branko pentru poezie, a primit și Premiul Zmaj, Premiul de Stat al Austriei pentru Literatură Europeană, Premiul pentru poezie Branko Miljković, Premiul CAENI. La Vârșeț în fiecare an, începând cu anul 1995, la 29 iulie, data de naștere a lui Vasko Popa, se acordă Premiul Vasko Popa pentru cea mai bună carte de poezie. A decedat la Belgrad.

73. **Jovan Sterija Popović** (1806-1856) a fost dramaturg și comediograf, poet. Tatăl lui a fost de origine greacă (a primit porecla după prenumele tatălui), iar mama lui a fost de origine sârbă, fata cunoscutului pictor baroc, Nikola Nešković. Școlarizarea și-a început-o în orașul natal Vârșeț. A frecventat cureurile de liceu la Timișoara și Pesta, iar studiile de drept la Kezmark în Slovacia. A muncit ca profesor și avocat în Vârșeț, iar în anul 1840 a devenit profesor la liceul din Kragujevac. A fost ministrul educației în Serbia în perioada 1842-48, și a avut merite la dezvoltarea școlilor, instituțiilor de cultură și vieții teatrale în Serbia, pe timpul când în Belgrad nu a existat nici teatru permanent și nici actori profesioniști. Activitatea literară și-a început-o cu versuri, dar imediat după aceea a început să scrie proză, unde s-a afirmat deplin. Cunoscutele piese de teatru ale lui Sterija sunt: *Svetislav i Mileva, Miloš Obilić, Smrt Stefana Dečanskog, Vladislav, Skenderbeg etc.* Cele mai cunoscute comedii a lui Sterija sunt: *Laža i paralaza, Tvrđica, Pokondirena tikva, Ženidba i udadba, Kir janja, Rodoljupci...* În cadrul aniversării a 150 de ani de la nașterea și 100 de ani de la moartea lui Jovan Sterija Popović, în anul 1956, la Novi Sad a fost înființat, Festivalul de teatru cu caracter competitiv *Sterijino pozorje*. Acest festival se organizează și astăzi și la el participă trupe de teatru din țară și străinătate. Din motive necunoscute în 1849, Sterija a părăsit Serbia și până la sfârșitul vieții a trăit în Vârșeț.

74. **Sava Popović Tekelija** (1761-1842) a fost binefăcător, scriitor, politician. S-a născut la Arad, unde a frecventat școala elementară, iar liceul l-a absolvit la Buda. Este primul sârb care și-a luat teza de doctorat în drept la Pesta, în anul 1786. Provine dintr-o familie de nobili. Cariera de politician a părăsit-o repede, și toată energia și-a îndreptat-o spre activitatea în interesul național. A colaborat cu succes

cu nobilimea maghiară , dar toată viața a luptat pentru interesele poporului sârb. Este fondatorul ctitoriei *Tekelijanum* la Pesta (1838), prin care au trecut, de la înființare până în anul 1914, 346 de studenți din toate regiunile Serbiei. A fost ctitor al mai multor institute maghiare și sârbe. Instituției Matica srpska i-a dăruit biblioteca personală, i-a cumpărat tipografie, iar până la sfârșitul vieții și toate imobiliarele și banii. A fost ales președinte pe viață al Matica srpska . A lăsat urmă în literatură cu *Memoariile* sale. S-a stins din viață în anul 1842, la Pesta. Este înmormântat în biserica Sfântul Nicolae din Arad.

75. **Uroš Predić** (1857-1953) a fost pictor sârb. Pe lângă Paja Jovanović, a fost unul dintre cei mai cunoscuți reprezentanți ai realismului academic. S-a născut la Orlovat. Școala elementară a absolvit-o la Crepaja, iar școala medie la Panciova. A absolvit Academia în anul 1880 la Viena, în clasa profesorului Gripenkerl. Este primul pictor realist la noi. A făcut portretele celor mai importante personalități din istoria politică și culturală de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Îndeosebi sunt cunoscute portretele celor opt președinți a Academiei Regale Sârbe, al cărui membru a devenit el însuși. Primele lucrări ale lui Predić au avut drept tematică moralizatoare viața din popor (*Vesela braća, Pod dudom, Mali filozof*). A pictat aproape 1000 de icoane și iconostase din Bečež, Perlez, Orlovat, mănăstirea Grgeteg, Ruma, Panciova... Cele mai cunoscute tablouri ale lui sunt: *Hercegovački begunci, Kosovska devojka, Na majčinom grobu, Naburena devojčica*... În timpul studiilor a primit premiul Gundel pentru portret. A fost primul președinte al Asociației Artiștilor Plastici din Belgrad (1919). A decedat la Belgrad.

76. **Mihailo Pupin** (1854- 1935) este unul dintre cei mai cunoscuți oameni de știință și inovatori mondiali de la sfârșitul secolului al XIX-lea. S-a născut în localitatea bănățeană, Idvor. De la o vârstă fragedă a plecat din casa părintească în căutarea științei și *adevărului etern* . Drumul științei i-a mers din Panciova, peste Praga, până în Amerika, iar apoi iarăși în Europa, la Cambridge și Universitatea din Berlin, unde și-a luat doctoratul în anul 1889. La Universitatea Columbia din New York a lucrat ca pedagog și om de știință, din anul 1889 până în anul 1929. În această perioadă a elaborat peste 30 de invenții patentate. Cele mai mari descoperiri ale lui Pupin sunt din domeniul electronicii și telecomunicațiilor. Pentru activitatea sa științifică a fost decorat cu mai multe premii și medalii. Drumul neobișnuit de la ciobănașul din Banat până la omul de știință cu renume mondial, Pupin l-a descris mai bine în cartea autobiografică *From immigrant to Inventor* (1923), pentru care a primit Premiul Pulitzer pentru literatură (1924). Această carte a lui a fost tradusă în mai multe limbi , iar în limba sârbă a fost publicată în anul 1929 sub titlul *Sa pašnjaka do naučenjaka*. În pofida faptului că a atins un prestigiu mondial , toată viața a rămas legat de satul natal Idvor și *prima lui patrie*, ceea ce mărturisesc și numeroasele donații pe care le-a făcut. A decedat la New York și este înmormântat la Bronx.

77. **Branko Radičević** (1824-1853) a fost mare poet romantic sârb, unul dintre principalii adepți ai reformei ortografiei limbii sârbe, propusă de Vuk Stefanović Karadžić. S-a născut la Brod în Slavonia, în Sremski Karlovci a frecventat cursurile de limba slavă (slavenosrpski) , iar la Timișoara a absolvit liceul Piarist. Trei ani a studiat dreptul la Viena . Acolo a publicat *Pesme* (1847), care a deschis o nouă epohă în poezia sârbă. Poeziile au avut un ton elegiac, iar cea mai profundă trăire lirică a lui a fost despărțirea și iertarea (*Đački ratsanak, Tuga i opomena, Kad mlidijah umreti*). Cele mai frecvente imagini poetice sunt soarele și noaptea, lumina și întunericul, ziua

și noaptea ca o comuniune dintre viață și moarte. După evenimentele revoluționare din anii 1848/49 s-a dedicat studiilor de medicină în Viena, unde a și decedat de tuberculoză. Rămășițele pământești a lui Branko Radičević au fost mutate la Stažilovo în anul 1883.

78. **Josip Rajačić** (1785-1861) a fost Mitropolitul de Karlovac și Patriarhul al Bisericii Sârbe. S-a născut în satul Lučani lângă Ogulin, în Lika. A studiat filozofia la Szeged și dreptul la Viena. S-a călugărit în anul 1810, iar în perioada 1811-1822 a fost arhimandritul mănăstirii Gomirje. A fost administrator al eparhiei din Pakrac între anii 1822 și 1829, episcop al Dalmației din 1829 până în 1834, iar episcop al Vârșetului din 1834 până în 1842. A fost hirotonisit ca Mitropolit de Karlovac în anul 1842. Fiind la funcția respectivă a luptat și mai puternic pentru drepturile poporului sârb în Monarhia Habsburgică. A contribuit la dezvoltarea învățământului. A înființat multe școli sârbești, a fondat biblioteca patriarhiei și tipografia. La Adunarea din Mai (1848) a fost proclamat Patriarh sârb. A fost liderul spiritual al sârbilor și liderul lor politic. Energia sa politică a depus-o la formarea unei regiuni autonome sârbești în Monarhia Habsburgică.

79. **Raichl J. Ferenc** (1869-1960) a fost arhitect. S-a născut la Apatin, de origine este de naționalitate germană. S-a școlarizat la Budapesta, dar a fost în călătorii de studiu la Viena și Berlin. S-a domiciliat la Subotica în anul 1896. Cele mai cunoscute opere ale lui în stil eclectic și istoric au fost: *Nacionalna kasina*- astăzi edificiul Bibliotecii orașenești (1895/96) și Liceul din Subotica (1895-1900), edificiul băncii din Panciova (1900), biserica catolică în stil neogotic din Bačka Topola (1904-1906), Primăria din Apatin (1907/08). Capodopera lui Raichl în stil secesionist este palatul familial din Subotica (1904) unde se află astăzi Galeria modernă *Întâlnirea Artiștilor Plastici*. Raichl este cel mai cunoscut reprezentant al arhitecturii secesioniste, de origine din Voivodina. A fost antreprenor și a avut fabrică de cărămidă. A realizat la fel și proiecte ale altor autori, precum biserica catolică neogotică din Bačka Palanka (1907-1910) a lui Đule Petrovac. În urma falimentului, s-a mutat la Szeged. S-a stins din viață la Budapesta.

80. **Ivan Šarić** (1876-1966) a fost biciclist, motociclist, automobilist, constructor de avioane și pilot. S-a născut la Subotica, unde a absolvit liceul și a lucrat ca funcționar la departamentul pentru contabilitate a administrației orașenești. Din anul 1897 presa locală notează succesele lui ca biciclist. În anul 1900 a atins apogeul carierei, când a devenit campion al Ungariei și a participat la Campionatul Mondial de la Paris. În anii următori a fost triplu campion al Ungariei la motociclism. În anul 1905 a participat la cursa de automobilism dintre Sombor și Subotica. A fost membru al conducerii celui mai vechi club de fotbal de pe teritoriul fostei Iugoslavii, *C.F Bačka*, înființat în anul 1901. În anul când francezul Blériot a zburat peste La Manche, Šarić a participat la Paris la cursele de automobilism. Acolo a făcut cunoștință pe pionierii aviației și a fost încântat cu construcția avioanelor. Când s-a reîntors în Subotica el a hotărât să construiască el avion însuși. În toamna aceluiași an avionul Šarić 1 a fost terminat, a construit elipsa, iar la începutul anului 1910 a montat motorul tricilindric Delfos de 24 CP. Pe pista orașenească de alergări, în vara anului 1910, Šarić a efectuat zborurile de probă. Șapte ani după primele zboruri ale fraților Wright, și jumate de an după zborul primului iugoslav Edvard Rusijan, a zburat cu succes cu avionul pe care el însuși l-a construit. Mulțumit de rezultatele obținute, a organizat un zbor public pe data de 16.X. 1910, la care au participat în jur de 7000 de

spectatori. A zburat aproape 3 kilometri la înălțimea de 30 de metri. La începutul anului 1911 a modernizat construcția avionului, și i-a dat numele Șarić 2. Problemele întâmpinate în timpul construirii avioanelor, și reacțiile mediului au fost descrise în romanul *Leteći Vučidol* de Geze Čata, Emila Havaša și Artura Munka. S-a stins din viață la Subotica. Aeroclubul din Subotica poartă numele lui.

81. **Contele Széchenyi István** (Ištvan Sečenji) a fost politician, scriitor, „*cel mai mare maghiar*”. S-a născut la Viena, într-una dintre cele mai mari familii de aristocrați. În tinerețe a călătorit prin Europa de Vest. Abia ca tânăr a învățat limba maghiară. Inspirat de activitatea contelui Wesselényi (Vešelenji) a început să mediteze asupra modernizării Ungariei. Împreună cu alți trei aristocrați, în anul 1827 s-a obligat să dăruiască veniturile anuale de pe moșiile lor, pentru înființarea Academiei de Știință. În același an a inițiat formarea Casinei Naționale cu 150 de membri. După aceea, asociații similare au început să se înființeze prin toată țara. A scris mai multe cărți unde a propus modalități de modernizare. Cele mai importante sunt: *Kredit, Svet, Stadium*. Nu a fost pentru revoluție, doar a dorit avansarea treptată a țării. A propus regularizarea albiei râului Tisa în Voivodina, ceea ce s-a și realizat mai târziu. A decedat la Döbling (Debling).

82. **Isidora Sekulić** (1877-1958) a fost scriitoare, traducătoare, autor de note de călătorie, critic literar și artistic, învățătoare la școala pentru fete, academiciană. S-a născut la Mošorin, în Novi Sad a absolvit Școala Superioară de Fete, iar preparandia sârbă la Sombor. La Școala Superioară de Pedagogie din Buda și-a luat licența din grupul de obiecte științe naturale - matematică. Și-a luat doctoratul la Universitatea din Heidelberg (1922). Din anul 1897 a predat științele naturale la Școala superioară pentru fete din Panciova, iar mai târziu și la Šabac și Belgrad. Datorită faptului că a petrecut un timp în Anglia, Franța și Norvegia, și-a profundat cunoștințele din domeniul limbilor clasice și limbilor moderne. A devenit membru corespondent la SANU în anul 1939, iar membră în anul 1950. A început să se ocupe de literatură în anul 1910. A scris eseuri și a publicat traduceri în mai multe reviste. Prima carte *Saputnici* a publicat-o în anul 1913. Călătorind prin Scandinavia a scris *Pisma iz Norveške* (1914), care se numără printre cele mai importante opere sârbe, când este vorba despre notele de călătorie. Cea mai importantă nvelă a Isidorei Sekulić este *Hronika palanačkog groblja* (1940). Mulți o consideră poate cea mai erudită femeie din Serbia. S-a stins din viață la Belgrad.

83. **Szeles Mónika** (Monika Seleš, 1973-) este jucătoare de tenis de câmp iugoslavă și americană, fosta numărul 1 mondial. A început să se ocupe cu tenisul la vârsta de șase ani în orașul natal Novi Sad, sprijinită de tatăl Károly (Karolj). Când a cucerit primul turneu în anul 1985 în Miami, a atras atenția opiniei publice mondiale și cariera și-a continuat-o în cunoscutul camp de tenis a lui Nick Bollettieri. A cucerit opt titluri de Grand Slam pentru Iugoslavia, și un titlu pentru S.U.A Este cea mai tânără învingătoare a turneului Roland Garros (Campionatul Franței) din istoria tenisului. A câștigat 62 de turnee. Oficial cea mai bună performanță la simplu a avut-o în anul 1991 și 1992 când a fost numărul 1 mondial. Pe data de 30.IV 1993 un supporter a lui Steffi Graf, cea mai mare rivală a Mónikăi, a atacat-o pe Szeles cu cuțitul și a rănit-o la turneul de la Hamburg. Absența de pe teren a lăsat urme adânci, astfel că încercarea de reînțoarcere pe teren s-a soldat cu eșec. Dorința ei neîmplinită a rămas cucerirea celui mai prestigios turneu din lume, Wimbledon. A fost idolul tinerilor din Iugoslavia.

84. **Szenteleky Kornél** (Kornel Senteleki, 1893-1933) a fost poet, scriitor, traducător și medic. S-a născut la Pécs (Peçuș). Studiile de medicină le-a absolvit la Budapesta și a lucrat un timp ca medic. După Primul Război Mondial și-a început practica medicală privată în localitatea Stari Sivac. După destrămarea Austro-Ungariei, el este adeptul ideii de existență a literaturi separate a maghiarilor din Voivodina, care se deosebește de literatura maghiară, și care a luat-o în altă direcție, din cauza momentelor istorice. A fost convins că literaturile maghiare, din punct de vedere al limbii și culturii, sunt înfrățite și apropiate, dar au scopul și probleme diferite. Împreună cu Debreczeni József, în anul 1928 a tradus și a redactat antologia poeziei sârbe moderne cu titlul *Bazsalikom- Bosiljak*. În antologie au intrat 77 de poezii a 32 de poeți sârbi, reprezentanți ai simbolismului sârbesc. Senteleki a scris și prima antologie a literaturii maghiare din Iugoslavia « *Pod bagremima* » (*Akácok alatt*) în anul 1933. În antologia *Bosiljak*, Senteleki în Prefață scrie:... *Scopul nostru estede a prezenta cititoriilor maghiari poezia sârbă subiectivă. Să îi apropiem de emoțiile, gândurile, dorințele și lacrimiile care se nasc în sufletele poezilor sârbi...* A decedat la Stari Sivac.

85. **Branislav Simić** (1953-) luptător la trântă, campion olimpic. S-a născut la Gornja Rogatica. A fost luptător la Clubul *Proleter* din Zrenjanin și de 11 ori a fost campion al țării, în perioada 1952-1966. La Jocurile Olimpice a participat de trei ori, iar medalii a cucerit la două ediții: la Jocurile de la Tokyo în 1964 a cucerit medalia de aur la în categoria medie, iar patru ani mai târziu la Mexico City a cucerit medalia de bronz, la fel în categoria medie. A fost vicecampion mondial la Campionatele Mondiale din 1956 și 1963.

86. **Stevan Sremac** (1855-1906) a fost scriitor, nuvelist. Școala elementară a absolvit-o în orașul natal Senta, iar liceul la Belgrad. Studii înalte a obținut la Școala mare din Belgrad, unde a studiat la departamentul pentru filologie și istorie. A fost angajat ca profesor la Niș, Pirot și Belgrad. A început să se ocupe de literatură pe când trăia la Niș și Pirot, unde a scris nuvele sub titlul comun *Iz knjiga starostavnih*. Operele umoristice și realiste le-a scris de vârsta de patruzeci de ani. O impresie deosebită asupra lui a lăsat mentalitatea și obiceiurile oamenilor din Niș, ceea ce a descris cel mai bine în *Ivkova slava* și *Zona Zamfirova*. Pe lângă operele menționate sunt cunoscute și: *Vukadin*, *Pop Ćira* și *pop Spira*. A fost adept al Partidului Liberal. A cultivat istoria și tradiția sârbilor. S-a stins din viață la Soko Banja

87. **Pavol Jozef Šafárik** (1795-1861) a fost filolog, poet, slavist, istoric al literaturii, istorician, etnograf. S-a năcut la Kobeliarovo în Slovacia, într-o familie de preoți protestanți. A absolvit filozofia, dreptul și teologia. A trăit în Slovacia, Germania, Ungaria de Sud și Cehia. A fost profesor și director al Liceului sârb din Novi Sad în perioada 1819-1833. Din activitatea lui științifică imensă se disting următoarele opere: *Slovenske starine*, *Monumenta i Lirika*, *Slovenska etnologija*, *Narodne pesme Slovaka u Mađarskoj*, *Spomenici književnosti Južnih Slovena*, *Istorija južnoslovenske književnosti*, *Svetske pesme Slovaka u Ugarskoj*. A decedat la Praga.

88. **Andrei Șaguna** (1809-1873) mitropolit, născut la Miškolec, a studiat dreptul și Filozofia la Pesta și teologia la Vârșeș. A lucrat ca profesor de teologie la Vârșeș și Sremski Karlovci. A fost numit vicar, iar mai târziu și episcop al Bisericii Ortodoxe din Transilvania. A contribuit la dezvoltarea învățământului și publicisticii în limba română. La inițiativa lui în anul 1861 a fost înființată Asociația Transilvană pentru

literatură și cultura poporului român – ASTRA. Șaguna a fost primul președinte al acestei asociații al românilor de importanță culturală-națională, care a activat și în Banat. A contribuit decisiv la înființarea Mitropoliei Ortodoxe Române din Monarhia Habsburgică (1864) și a fost primul mitropolit al românilor în Austro-Ungaria. A fost membru de onoare al Academiei Române.

89. **Ambrozije- Boza Šarčević** (1820-1899) a fost inițiatorul renașterii bunievților din Bačka, jurist. S-a născut la Subotica, unde a frecventat cursurile de liceu, iar dreptul l-a studiat la Nagyvárad și Pecs (Veliki Varadin; Pečuj). A devenit avocat în anul 1842. Tot în acel an a devenit și stenograf la Soborul din Ardeal, iar în anul 1843/44 a fost greșier la Soborul Ungar de la Bratislava (Požun). În anul 1845 a fost ales locțiitor al procurorului județean, fiind primul la această funcție care nu a fost din rândul nobilimii. Fiindcă și-a pierdut auzul în cursul anilor '60 ai secolului al XIX-lea, a început să lucreze la administrația orășănească din Subotica, până la pensie în anul 1867. După ce a fost proclamată Legea Ungariei privind naționalitățile, și-a început activitatea relativ la renașterea bunievților. În anul 1869 la Subotica a publicat *Zbirka mudrih i poučnih izrekah*, dedicată lui Benjamin Franklin. Anul următor a publicat *Dicționarul politic și juridic maghiaro-iugoslav (Mađarsko-jugoslovenski politični i pravosudni riečnik) și Tolmač izvornih književnih i zemljopisnih jugoslavenskih riči...* Până la sfârșitul vieții s-a dedicat luptei pentru asigurarea școlarizării în limba maternă a elevilor - bunievți. La Subotica în anul 1893 a publicat *Mađarsko-bunjevački-šokački rečnik za osnovne škole*, iar în anul 1894 a editat *Mađarsko-srpsko-hrvatski-bunjevačko-šokački književni rečnik*. A decedat la Subotica.

90. **Sava Šumanović** (1896-1942) a fost unul dintre cei mai cunoscuți pictori sârbi ai secolului al XX-lea. S-a născut la Vinkovci, iar școala elementară a absolvit-o la Šid. A frecventat Liceul din Zemun și deja în anul 1911 însere cursurile de pictură la profesorul de liceu Isidor Jung. Școala Superioară de Artă din Zagreb a frecventat-o între anii 1914-1918. În perioada dintre anii 1920 și 1930 de trei ori a vizitat Parisul, unde a studiat în atelierul lui Andre Lhote (Andre Lot). În perioada pariziană activitatea lui ajunge la apogeu, tablourile lui fiind caracterizate de compoziții figurale în peisajul idilic în spațiul construcției cubiste: *Slikar u ateljeu, Vijadukt, Pejzaž iz Šida, Mornar na molu, Žene kraj vode*. A pictat și tablouri cu elemente expresioniste: *Pijana lađa*, iar mai târziu s-a dedicat stilului neoclasicist. Din cauza bolii se întoarce la Šid unde crează *Šidski ciklus*. A scris și cărți despre artă: *Slikar o slikarstvu și Zašto volim Pusenovo slikarstvo*. Cele mai cunoscute lucrări ale lui Šumanović sunt: *Doručak na travi, Pijana lađa, Crveni ćilim, Most na Seni, ciklus velikih platana Šidijanke ...* În anul 1942 a fost înpușcat în Sremska Mitrovica. Mama lui Sava Šumanović a făcut donație orașului Šid (1953) patrimoniul lui artistic, și casa prin aceasta facilitând deschiderea *Galeriei Sava Šumanović*.

91. **Julijan Tamaš** (1950-), profesor universitar, academician. S-a născut la Vrbaș, și-a luat licența, a magistrat și a doctorat din domeniul literaturii. Este profesor plin de limbă și literatură ruteană și ucraineană la Facultatea de Filozofie din Novi Sad – Catedra de Limba Ruteană. Este academician al Academiei Naționale de Științe a Ucrainei (1997) și al Academiei de Știință și Artă din Voivodina (2004). Cele mai importante lucrări: *Nebo na kolenima* (Novi Sad, 1972), *Balada panonskog brođara* (Novi Sad 1974), *Pesme o prahu* (Kruševac 1975), *Bolničko svetlo* (Novi Sad 1980), *O rosi* (Novi Sad 1981), *Rusinska književnost* (Novi Sad 1984), *Pesak i doba* (Novi

Sad 1986), *Zlatan oblak* (Novi Sad 1990), *Silazak u dan* (Novi Sad 2002), *Istorija rusinske književnosti* (Belgrad 1997) i *Antologija rusinske poezije* (Novi Sad 2005).

92. **Momčilo Tapavica** (1882-1949) a fost sportiv care a cucerit medalie olimpică, arhitect. S-a născut la Nadalj în Bačka. La primele Jocuri Olimpice de la Atena, a participat cu selecționata Ungariei, având în vedere faptul că Voivodina a făcut parte din Monarhia Austro-Ungară și că Austria și Ungaria au avut echipe separate. Este primul sârb care a cucerit o medalie olimpică. La Atena în 1896 a cucerit medalia de bronz la tenis. Pe lângă tenisul de câmp, s-a întrecut și la lupte și haltere unde a cucerit locul cinci. Momčilo Tapavica va rămâne cunoscut și ca arhitect. Cele mai importante opere Tapavica sunt: Edificiul Matica Srpska din Novi Sad, Edificiul Ambasadei Germane la Belgrad și Edificiul Bancii de Stat la Cetinje. S-a stins din viață la Pola.

93. **Teleki Pál** (1879-1941) a fost politician maghiar, geograf, profesor la Universitate, moșier. A fost ministrul afacerilor externe în anul 1920 și ministrul educației în anul 1938. În prejma Celui de-al Doilea Război Mondial a fost și Președinte al Guvernului, pe timpul când Ungaria, sprijinită de Germania, a încercat să-și realizeze politica revizionistă. În timpul acela a fost considerat un politician probritanic, care a avertizat că sprijinirea Ungariei pe politica germană va fi o catastrofă. A fost inițiatorul cooperării balcano-dunărene. În acel context, se poate înțelege militarea lui pentru Acordul Maghiar-Iugoslav privind cooperarea, din decembrie 1940. În urma demonstrațiilor din 17 martie 1941 a fost conștient că Germania v-a ataca Iugoslavia. În semn de înfrângere morală a politicii sale, chiar dacă există păreri controversate, s-a sinucis pe data de 3 aprilie 1941. În scrisoarea de adio a scris: *Ungaria a încălcat cuvântul privind prietenia veșnică cu Iugoslavia, din lașitate. I-am părtinit pe netrebnici, vom fi prădători- cea mai murdară națiune. Nu am împiedicat aceasta – sunt vinovat.*

94. **Aleksandar Tišma** (1924-2003) a fost poet sârb, prozator și eseist. S-a născut la Horgosz, iar după absolvirea Facultății de Filozofie a lucrat și a trăit la Novi Sad, unde a și decedat. A fost redactorul *Letopisețului Matica Srpska* și al Casei de Editură Matica Srpska. Activitatea literară și-a început-o cu poezie, iar mai târziu s-a dedicat complet prozei. Tematica romanelor și nuvelor sale sunt legate în ce privește timpul de război și perioada postbelică, iar proza lui Aleksandar Tišma se deosebește de creațiile scriitorilor cu orientări similare, prin modul caracteristic de povestire, stilul narativ, și prin accesul la realitate. A publicat mai multe cărți: *Naseljeni svet, Kréma*(poezii); *Krivice, Nasilje, Mrtvi ugao, Povratak miru, Škola bezbožništva* (nuvele); *Za crnom devojkom, Knjiga o blamu, Upotreba čoveka, Begunci, Vere i zavere, Kapo, Široka vrata, Koje volimo*(roman); *Drugde*(Note de călătorie); *Pre mita* (eseuri și articole). Printre numeroasele recunoștințe pe care le-a primit se distinge Premiul NIN pentru romanul anului, Premiul de Stat al Austriei pentru literatură europeană și Premiul pentru dialog european al Târgului de Carte din Leipzig.

95. **Georg Weifert** (Đorđe Vajfert, 1850-1937) a fost industriaș, bancher, binefăcător. S-a născut la Panciova, este de origine germană, ai cărui predecesori au venit din Austria Superioară. Școala elementară și (realka) liceul inferior a absolvit la Panciova, școala de comerț la Budapesta, iar departamentul pentru bere al Academiei de Agronomie l-a absolvit la Vestefan (Bavaria). S-a stabilit la Belgrad în anul 1871 și s-a dedicat producției de bere. A efectuat primele cercetări geologice minieră. A

contribuit la deschiderea câtorva mine. Cele mai cunoscute sunt: mina de cărbune-Kostolac (1873), mina de mercur pe Avala (1886), Zăcămintele de cupru din Bor (1903) și altele. Este unul dintre fondatorii Băncii Naționale a Iugoslaviei și primul ei viceguvernator (1884) și guvernator (1890), iar din anul 1926 a fost numit guvernator de onoare pe viață a Băncii Naționale iugoslave. A fost binefăcător și fondator a numeroaselor societăți și ctitorii. A avut colecții de medalii, monede antice și din Evul Mediu. Se păstrează doar culegerea de monede antice, pe care a făcut-o donație Universității din Belgrad (1923). A primit mai multe decorații.

96. **Várady Tibor** (1939-) profesor de drept, academician, scriitor. Școala elementară și liceul le-a absolvit în orașul natal, Zrenianin. A absolvit Facultatea de Drept din Belgrad (1962). Și-a luat doctoratul la Universitatea Harvard în anul 1970 în domeniul Dreptului Internațional (*Dezvoltarea dreptului de comerț extern autonom prin arbitraj- cu analiza specială asupra țărilor socialiste europene*). Cariera lui a avut următoarea direcție: avocat stagiar în Zrenianin (1962/63) , asistent la Facultatea de Drept din Novi Sad (1962/63) , docent (1970), profesor universitar extraordinar (1975), profesor universitar plin (1980), ministru al justiției al guvernului iugoslav (1992/93), șef al Facultății de Drept la Universitatea Centrală Europeană din Budapesta (1993-) , membru corespondent al Academiei Voivodinene de Știință și Artă (VANU) în anul 1987 redactor responsabil al revistei *Új Symposion* în perioada 1969 - 1971 și redactor șef și responsabil al revistei științifice *Létünk* din anul 1991 până în anul 2000. Este autor de manuale și cărți de specialitate din domeniul dreptului.

97. **Jov Vasiljević** (-) a fost pictor ucrainean care a introdus stilul baroc în pictura sârbească din secolul al XVIII-lea. Arsenije IV Šakabenta l-a angajat în Sremski Karlovac ca pictor de curte în anul 1743. A pictat mănăstirea Krušedol, în stil baroc, împreună cu Stefan Tenecki, între anii 1750 și 1756. Pictori Nikola Nešković și Vasa Ostojić au aparținut cercului său de pe lângă curtea patriarhală din Sremski Karlovac.

98. **Vermes Lajos** (Lajoš Vermeš, 1860-1945) a fost profesor de educație fizică și campion la scrimă. S-a născut la Subotica, într-o familie de nobili de vază. La Budapesta a absolvit studiile de de medicină și filozofie. Împreună cu fratele său Nándor și alți iubitori de sport, a înființat Societatea de Gimnastică din Subotica , în anul 1880. Pe terenul lui imens , de pe malul Lacului Palić, au luat naștere *Palićka olimpijada - Evenimentele Olimpice de la Palić*, manifestări sportive asemănătoare cu jocurile olimpice, care vor fi reluate după 16 ani. În fiecare an au participat înotători, luptători- trântă, atleți, scrimeri, bicicliști... Din anul 1888 Vermes Lajos a fost vicepreședintele asociației de sport *Ahiles*. Ambele societăți în anii următori au organizat în comun competiții. De-a lungul Lacului Palić, în anul 1892 a fost construită pista pentru bicicliști asfaltată, în formă de elipsă cu lungimea de 500 de metri și lățimea de 4 metri, prima în Ungaria. Vermes a fost prezent la competițiile de vară până în anul 1895, când a plecat la Universitatea din Cluj, unde în următorii 7 ani a lucrat ca profesor de educație fizică. Presa va înregistra cu regularitate venirile lui la Palić, în timpul verii, când s-au ținut competițiile. În anul când au fost reluate Jocurile Olimpice moderne de la Atena în anul 1986, la Palić s-au întrecut 400 de sportivi. Unele rezultate ale lui Vermes au fost mai bune decât realizările unor campioni olimpici. S-a întors la Subotica în anul 1914 , unde a trăit o viață retrasă, timp de trei decenii.

99. **Milovan Vidaković** (1780-1841) a fost scriitor, unul dintre primii romancieri în literatura sârbă modernă. S-a născut în satul Nemenikuće, lângă Belgrad, iar în anul 1788, din cauza războiului s-a refugiat pe teritoriul Voivodinei de astăzi, frecventând cursurile în diferite localități. A studiat dreptul la Kezmark. A trăit la Pesta, unde a lucrat ca învățător, iar un scurt timp a fost și profesor la liceul din Novi Sad. Romanele lui, scrise în limba „slavenoserbski”, au un conținut sentimental extraordinar. Chiar dacă nu au fost de o valoare literară mare, romanele lui au fost acceptate de publicul larg de cititori. Cele mai cunoscute creații ale lui sunt: *Ljubomir u Jelisijumu*, *Velimir i Bosiljka*, *Kasija Carica*, *Usamljeni junosa...* A decedat la Pesta.

100. **Mihailo Vitković** (1778-1829) a fost scriitor maghiar de origine sârbă, avocat, politician. S-a născut la Eger, iar după absolvirea studiilor de drept în 1801 a devenit avocat în Pesta. Casa lui a fost salonul literar principal din Pesta. A contribuit la afirmarea limbii sârbe în Ungaria, și la apropierea spirituală a sârbilor și maghiarilor. A publicat studii despre scriitorii maghiari de confesiune ortodoxă. A tradus în limba maghiară poezii populare sârbești și balade. A introdus versul de zece silabe și troheul din poezia populară sârbească în Ungaria, pe care îl aflăm în operele lui Petőfi Sándor, Vörösmarty. A decedat la Pesta.

101. **Ignatie Vuia** (1809-1852), lucrător didactic, revoluționar. S-a născut într-o familie de țărani în satul Voivodinți lângă Vârșeț, unde a absolvit școala elementară. A continuat școlarizarea la Orșova și Timișoara, iar studiile de filozofie le-a absolvit la Pesta. A frecventat cursurile de învățământ clerical din Vârșeț, între anii 1829-1832. Ca profesor a lucrat la această școală începând cu anul 1835. În Vârșeț s-a reținut până în anul 1848. Marea Adunare Populară a românilor din Banat care a avut loc pe data de 27 iunie 1848 la Lugoj, l-a propus la funcția de administrator al Eparhiei Vârșețene, ceea ce a confirmat și Soborul Ungar și Guvernul Revoluționar. Prăbușirea revoluției a influențat decisiv asupra poziției lui în scaunul episcopal. După înfrângerea revoluției pe data de 13 august 1849, a fost silit să plece din țară, și s-a dus la Negotin, trecând Valahia și Bulgaria. În apropierea Negotinului i-a fost încredințată administrarea unei parohii. S-a stins din viață la Negotin.